

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

**Ahneus, moraali ja oikeudenmukaisuus
talousjournalismissa finanssikriisin aikaan**

Asta-Juulia Lipponen

Pro Gradu -tutkielma

Sosiologia

Lokakuu 2011

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LIPPONEN, ASTA-JUULIA: Ahneus, moraalit ja oikeudenmukaisuus talousjournalismissa finanssikriisin aikaan.

PRO GRADU -tutkielma, 79 s., 6 liites.

Sosiologia

Syksyllä 2008 investointipankki Lehman Brothers meni konkurssiin. Konkurssia on pidetty finanssikriisin lähtölaukaisuna, vaikka finanssikriisin aiheuttaneet talousongelmat sijoittuvat vuoteen 2007. Syksyllä 2008 myös Suomessa alettiin uutisoida finanssikriisin uhkasta. Finanssikriisi on sijoitettu vuosiin 2007–2009. Talousongelmat kuitenkin yhä jatkuvat vuonna 2011. Euroalueen kriisiytyminen on ongelmista ajankohtaisin.

Talousjournalismissa pohdittiin paljon finanssikriisiin liittyviä moraaliongelmia vuosina 2008 ja 2009. Sijoittajien ja pankkiirien ahneutta pidettiin pääsyyntä kriisin syntyyn. Oikeudenmukaisuus kriisin hoitotavoissa ei kansalaisen näkökulmasta toteutunut varsinkaan Islannissa, joka kärsi talousongelmista eniten vuonna 2008. Moraaliongelmia ja ahneus rahoitusmarkkinoilla johtivat siihen, että talousjournalismissa alettiin kommentoida yhä enemmän talouden ja moraalien vaikeaa suhdetta.

Tässä tutkielmassa pohditaan, miten ahneus, moraalit ja oikeudenmukaisuus esiintyvät finanssikriisiartikkeleissa vuosina 2008 ja 2009. Sosiaalitieteissä on pitkään pohdittu esimerkiksi yhteisöllisyyden vähenemistä ja työn muutosta. Finanssikriisiuutisoinnissa pureudutaan tämän perinteen tapaan modernin muutoksen tematiikkaan, mikä on sosiologian tieteenalan keskeisimpiä kysymyksiä. Tutkielman aineisto on kerätty Helsingin Sanomien ja Kauppalehden sähköisistä uutisarkistoista. Artikkeleita kertyi yhteensä 227 kappaletta. Tutkimusmenetelmänä on käytetty sisällönanalyysia, joka on toteutettu tietokoneavusteisesti MAXQDA -ohjelmalla.

Aineistosta erottui neljä kategoriaa. Kolme näistä kategorioista muodostui hakulause-ehtojen pohjalta. Ahneus, moraalit ja oikeudenmukaisuus muodostivat omat kategoriansa. Kontekstina ahneuskeskustelussa olivat palkkiot. Moraalikeskustelun konteksti olivat vinoutunut järjestelmä ja konkurssiuhkan poissaolo. Oikeudenmukaisuutta koskevissa artikkeleissa keskusteltiin hyvinvoinnin tulevaisuudesta ja verotuksesta. Neljäs kategoria pureutuu talousinstituutioiden (rahoitusmarkkinat, talousjärjestelmä, taloustieteet ja johtajuus) ongelmiin, joissa ahneus, moraalit ja oikeudenmukaisuus esiintyvät asiantuntijakielen erikoistermeinä tai neutraaleina ilmaisuina. Esimerkiksi puhuttaessa ”markkinoiden ahneudesta, joka muuttui peloksi” kuvataan itse asiassa vain markkinoiden olotilaa ja dynamiikkaa, eikä tekstissä tällöin ole ahneus- tai moraalikeskusteluun liittyvää arvolatautunutta kontekstia.

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Finanssikriisi ja taloustieteisiin kohdistunut kritiikki	4
2.1 Finanssikriisistä yleisesti	4
2.2 Kriisin käsitteestä	6
2.3 Taloustiede ja nykyinen finanssikriisi	9
2.4 Moraalikato.....	10
3 Teoriatausta	15
3.1 Sosiologian klassiset näkökulmat talouteen	15
3.2 Oikeudenmukaisuus.....	17
3.3 Ahneus	20
3.4 Luottamus	21
3.5 Talous- ja finanssisosiologia ja rationaalisen valinnan kritiikki	23
3.5.1 Taloussosiologia.....	23
3.5.2 Finanssisosiologia	26
3.5.3 Moraalitalouden koulukunta	28
3.5.4 Rationaalisen valinnan teoria	29
3.6 Talous ja moraalit	31
4 Talousjournalismi ja lamaautisointi	34
4.1 Talousjournalismi	34
4.2 Lamaautisointi	34
4.3 Talouspuhe ja talousteksti	36
4.4 Taloustunnelma	37
5 Aineisto ja tutkimusmenetelmä	39

6 Analyysi	43
6.1 Ahneus ja kriisin syyt	45
6.1.1 Syylliset.....	45
6.1.2 Ahneuden luonne.....	47
6.1.3 Maailma on muuttunut	49
6.2 Moraali ja moraalikato.....	50
6.2.1 Moraalia makrotasolla: järjestelmän ongelmat	51
6.2.2 Yritystoiminnan moraaliongelmat.....	53
6.2.3 Moraali ja yhteisöllisyys	54
6.2.4 Moraalikeskustelun aikalaisanalyysi ja retoriikka	56
6.2.5 Kenen moraali?	58
6.3 Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo	58
6.4 Rahoitusmarkkinoiden toiminta	61
6.4.1 Pankkien ahdinko	61
6.4.2 Taloustieteiden rooli ja talousjärjestelmän kritiikki.....	63
6.4.3 Johtaminen	65
7 Johtopäätökset	68
LÄHTEET	72
LIITTEET.....	80

Taulukot ja kuvat

Taulukko 1. Juttutyypien jakautuminen aineistossa.....	40
Taulukko 2. Sanojen esiintyminen aineistossa.....	44
Taulukko 3. Artikkelien jakautuminen kategorioihin	70
Kuvio 1. Juttujen taloustunnelma kuukausittain Helsingin Sanomissa & Kauppalehdessä (keskiarvo) ja Financial Timesissa (Simola ja Reunanen 2010)	38
Kuvio 2. Kategorioiden muodostumiseen vaikuttaneet kontekstit.....	70

1 Johdanto

Vuonna 2008 julkisen keskustelun keskiössä oli globaalia taloutta koetteleva finanssikriisi, jonka katsotaan alkaneen Yhdysvalloissa Lehman Brothers -investointipankin konkurssista syksyllä 2008. Tässä tutkielmassa tarkastellaan talousuutisointia finanssikriisin aikaan vuosina 2008 ja 2009 moraalien, oikeudenmukaisuuden ja ahneuden näkökulmasta. Sosiologisen perinteen mukaan moraalissa on kyse yhteisöllisyydestä. Se, mikä on oikein ja oikeudenmukaista on oleellinen tekijä yhteiskunnan koossapysymisen ja sosiaalisen integraation kannalta.

Finanssikriisi ei ollut niin äkillinen tapahtuma, kuin mitä yksi konkurssi antaa ymmärtää. Kriisin kehittyminen oli prosessi, jonka alkamisajankohdastakin on käyty keskustelua. Tässä tutkielmassa vuoden 2008 syksyä tarkastellaan alkamisajankohtana, sillä sitä voi pitää kriisin kulminoitumispaikana (Simola ja Reunanen 2010, 9).

Talouden ja moraalien suhdetta puitiin paljon mediassa, sillä finanssikriisin syiksi nostettiin inhimilliset virheet ja moraalikato. Tämän tutkielman tarkoitus on tuoda uusia näkökulmia finanssikriisiuutisoinnin tutkimukseen. Finanssikriisin myötä on syntynyt tarve talousteorian ja moraalien kytkösten tutkimukselle. Vuonna 2008 finanssimarkkinoilla koettiin historiallisen suuria romahduksia, jotka johtuivat nimenomaan luottamuksen puutteesta (Stevens ja Thevaranjan 2010, 126).

Tutkimuskysymykseni on, miten ja missä yhteyksissä moraalit, ahneus ja oikeudenmukaisuus esiintyvät finanssikriisiuutisoinnissa. Tutkimusaineisto on kerätty Helsingin Sanomien ja Kauppalehden uutisarkistoista. Tutkimusmenetelmäni on sisällönanalyysi. Käytän hyväkseni myös laadullisen aineiston käsittelyohjelmaa MAXQDA:ta, sillä aineiston laajuus edellyttää lisätyökaluja.

Sosiologialla on paljon annettavaa taloutta koskevassa analyysissä. Talouden taantuma ei ole vain pankkien, sijoittajien ja yritysten ongelma. Työttömyys, tuloerojen kasvu ja sosiaalisten ongelmien kasautuminen ovat talouskriisien seurauksia, joiden käsittely helposti jää taka-alalle. Yhä monimutkaistuva finanssitalous ei myöskään toimi ilman luottamusta. Pertti Honkanen kirjoittaa teoksessa *Nykyinen kriisi ja Marx* (2009, 15–16), että kriisin syytä

moralisoidaan pintapuolisesti, eikä todellisiin ongelmiin vaivauduta syventymään. Tyypillistä pintaliittoa on syyttää sijoittajia ja pankkiireja ahneiksi. Talouselämään liittyy kiistatta tietty opportunisti ja ahneus, mutta onko ihminen ahneempi nyt kuin ennen? Presidentti Clintonin hallituskaudella työministerinä toimineen Robert Reichin mukaan 1980-luvun katsotaan aloittaneen ahneuden aikakauden. Ahneuden aikakaudella viitataan 1980-luvun markkinahuumaan Wall Streetilla, työelämän muutoksiin, irtisanomisiin tehokkuuden lisäämiseksi ja sääntelyn purkamisen seurauksena tullee liiketoimintaelämän muutoksiin. Ihmisen ahneudessa ei Reichin mukaan ole tapahtunut muutosta vaan järjestelmämme luomissa mahdollisuuksissa (Reich 2007, 72–73).

Finanssikriisin myötä taloustieteellisessä ja talouspoliittisessa ajattelutavassa on tapahtunut muutos (Honkanen 2009, 16). Sääntelyn tärkeys ja valtion rooli taloudessa nousivat uuteen arvostukseen. Talouspolitiikka on noussut niin kansallisen politiikan kuin alueellisen EU-politiikankin tärkeimmäksi keskustelunaiheeksi. Vuoden 2011 EVA:n arvo- ja asennetutkimuksen esipuheessa pohditaan maailman talousongelmia, yhtenäisyyden puutetta, euron kriisiä, mutta ennen kaikkea Euroopan moraalista ongelmaa. Onko Suomen maksettava huonosti hoidettujen talouksien laskuja? (Apunen 2011, 3).

Taluskriisin yhteydessä mainitut ahneus, oikeudenmukaisuus ja moraalit ovat hyviä indikaattoreita selvittämään, miten talousjournalismissa on otettu kantaa talouden eettisiin kysymyksiin vuosina 2008 ja 2009. Nämä käsitteet esiintyvät taloustieteen merkitystä koskevissa keskusteluissa, joissa johtajatuksena on taloustieteen epäonnistuminen kriisin ehkäisemisessä. Myös talousjärjestelmää vaaditaan uudistettavan, sillä tällä hetkellä johdon palkkiot, valvonnan puute, laman maksattaminen veronmaksajilla ja valtion hätäapu nähdään keskeisiksi eettisiksi pulmakysymyksiksi finanssikriisin hoitamisessa.

Myös yksilötasolla löytyy syntipukkeja. Syyllisen asemaan on muiden muassa asetettu Yhdysvaltain keskuspankin entinen pääjohtaja Alan Greenspan (Shiller 2008, 4) ja entinen Yhdysvaltain presidentti George W. Bush (esim. Kyläheiko 2008). Robert Shiller, jota on pidetty keskeisenä asiantuntijana finanssikriisissä, toteaa, että yksittäisten henkilöiden epärehellisyys tai ahneus ei riitä selittämään finanssikriisiä, vaan vikaa tulee etsiä rakenteista (Shiller 2008, 4).

Ahneus, moraalit ja oikeudenmukaisuus ovat nyt ajankohtaisia teemoja suomalaisessa yhteiskuntaelämässä. Suomessa ahneuskeskustelu on leimahtanut esimerkiksi irtisanomistapauksissa. Pankkikonserni Nordea ilmoitti elokuussa 2011 vähentävänsä yli 500 työpaikkaa Suomessa tänä ja ensi vuonna. Keskusammattijärjestö SAK kritisoi avoimesti sitä, ettei yhden tai kahden yritysjohtajan törkeyksiin voida puuttua lainsäädäntöä kehittämällä (Helsingin Sanomat 31.8.2011). Paljon ihmeteltiin myös metsäyhtiö UPM:n päätöstä sulkea Myllykosken tehdas, joka tarkoittaa lähes 400 työpaikan menettämistä. SAK:n työ- ja elinkeinojohtaja Matti Huutolan mielestä päätös on vastoin yhteistoiminnan periaatteita ja osoittaa, kuinka ahneus määrää liiketoimintaa vaikeinakin aikoina. Huutolan mielestä epäoikeudenmukainen asetelma työelämässä ei voi jatkua enää pitkään (Taloussanomat 31.8.2011).

Tutkielmassa on seitsemän lukua. Toisessa luvussa käsittelen tarkemmin finanssikriisiä ja taloustieteissä käytyä keskustelua, sillä ne ovat keskeisiä moraalinaräkästyksen ymmärtämisen kannalta. Kolmannessa ja neljännessä luvussa käsittelen teoriataustaa. Ensimmäisessä osiossa, luvussa 3, käsittelen esiin nostamiani käsitteitä tarkemmin sosiologisesta lähtökohdasta. Toisessa osassa, luvussa 4, käsittelen lamautisointia ja talousjournalismia viestintätieteellisestä näkökulmasta. Molempiin liittyy sellaisia retorisia keinoja ja perinteitä, joiden ymmärtäminen on tärkeää ennen analyysiin siirtymistä. Luvussa 5 esittelen tutkimusaineiston ja tutkimusmenetelmän. Analyysin, luvun 6, jälkeen esittelen johtopäätökset luvussa 7.

2 Finanssikriisi ja taloustieteisiin kohdistunut kritiikki

2.1 Finanssikriisistä yleisesti

Sosiaalitieteissä on käsitelty paljon teemoja, jotka liittyvät vuonna 2008 alkaneen finanssikriisin syntyyn. Itseään sääntelevät markkinat, tehokkaiden markkinoiden hypoteesi ja rationaalisen toiminnan oletukset ovat olleet sosiologisen keskustelun keskiössä pitkään. Sosiaalitieteissä on markkinatoimijan ja taloudellisen toiminnan lisäksi keskitytty myös markkinoiden dynamiikkaan. Sosiaalisten verkostojen merkitys tiedonkulussa ja yhteisön toiminnassa vaikuttavat talouden toimintaan. Luottamus kytkeytyy läheisesti sosiaalisten verkostojen toimintaan (Granovetter 2005, 33). Sosiologit ovat käsitelleet ”sosiaalisten rakenteiden vuorovaikutussuhteita, informaation kulkua, palkitsemis- ja rangaistusjärjestelmää ja luottamusta osana taloudellisia ja poliittisia instituutioita” (emt., 33). Nämä ydinajatuksot olivat keskeisiä teemoja myös yhteiskunnallisessa keskustelussa finanssikriisistä.

Myös sosiaalisten normien merkitys tulee huomioida osana finanssikriisiä. Sosiologisen perinteen mukaan sosiaaliset normit ja yhteisön siteiden vahvuus liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Durkheim uskoi normien olevan yksilölle ja yhteisölle välttämättömiä. Normien liiallinen heikentyminen murentaa moraalia yhteisössä ja johtaa anomiaan (Durkheim suom. 1990). Myös oikeudenmukaisuutta pohtinut John Rawls katsoi yhteiskunnan toiminnan riippuvan yhteisten normien olemassaolosta (Rawls 1971).

Finanssikriisissä normeilla on valtava merkitys. Ongelmalliseksi syyllisten nimeämisessä muodostui se, että lakeja ei rikottu. Kaikki mikä ei ollut laitonta, oli sallittua. Sosiaaliset normit näin ollen heikkenivät markkinahuurossa. Finanssikriisin yhteydessä ei niinkään puhuta sosiaalisista normeista, vaan ”yhteisistä pelisäännöistä”, millä tarkoitetaan samaa asiaa.

Mark Granovetterin mainitsemia muita sosiologian ydinajatuksia, informaation kulkua ja sanktiojärjestelmää, voi pitää ajankohtaisina nykyisen kriisin kohdalla. Informaation kulku liittyy oleellisesti moraalikatoon, kuten myöhemmin esitellään. Palkitsemis- ja sanktiojärjestelmä puolestaan liittyvät erottamattomasti ahneuskeskusteluun ja

moraaliristiriitoihin. Palkkio- ja bonuskeskustelu oli Yhdysvalloissa aktiivista erityisesti presidentinvaalien aikaan 2008. Myös Suomessa on ihmetelty johtajien eläkebonuksia ja palkankorotuksia irtisanomisten aikaan. Sosiaalisten normien ja oikeudenmukaisuuskäsitysten rikkominen on johtanut moraaliristiriitosten esiin nostamiseen mediassa.

Kriisin leviäminen globaaliksi ongelmaksi

Nykyisen finanssikriisin lähtökohdat ovat Yhdysvaltojen asuntomarkkinoilla. Lainoja myönnettiin ihmisille, joiden maksukyky oli heikko. Niin kutsuttuja subprime-lainoja myönnettiin 1,3 biljoonaa dollaria (Simola ja Reunanen 2010, 18). Asuntomarkkinoilla luotettiin asuntojen arvon jatkuvaan kasvuun. Tästä syystä pankit saattoivat myöntää vaikka 200 000 dollarin lainan 200 000 dollarin talon oston. Pankit ajattelivat, että jos lainaa ei voida maksaa takaisin, asunto itsessään toimii vakuutena. Asuntojen arvot olivat nousseet 124 % vuosien 1997–2006 aikana, joten usko asuntomarkkinoiden jatkuvaan kasvuun oli vahva (Saleem 2010).

Kriisin leviytystä maailmanlaajuiseksi, Yhdysvaltojen subprime-kriisiä alettiin kutsua globaaliksi finanssikriisiksi (Ferguson 2009, 2). Fergusonin mukaan finanssikriisiä voi jopa pitää globalisaation kriisinä, sillä se on oivallinen osoitus maailmantalouden huimasta integroitumisesta. Myös subprime-lainojen maailmanlaajuinen vaikutus edellyttää lainojen arvopaperistamista (Simola ja Reunanen 2010, 18). Riskiluottojen paketoiminen aiheutti sen, että riskit pääsivät leviämään laajalle. Riskit levisivät, sillä korkea tuotto ja näennäisesti matala riski houkuttelivat sijoittajia.

Kriisi näytti iskevän maailmantalouteen hyvin yllättäen, vaikka vakavista ongelmista oli olemassa hyvinkin vahvoja signaaleja. Tästä syystä finanssikriisin alkamisajankohdasta ollaan eri mieltä. Kriisi ei alkanut yhdestä yksittäisestä tapahtumasta vaan kyse oli monimutkaisista talouspolitiikan prosesseista. Mediassa talouskriisi oli vahvasti esillä koko syksyn 2008. Suomessa kriisi alkoi näkyä kuitenkin vasta vuoden 2008 lopulla, kun vientiteollisuus ajautui kriisiin. Vuonna 2009 työttömyys alkoi nousta nopeasti (Simola ja Reunanen 2010, 20).

Finanssikriisin synnyssä oleellista oli myös pankkien koon kasvaminen ja erityisesti riskirahoitusmarkkinoiden kasvaminen liian suuriksi (Kyläheiko 2008). Tällöin syntyy niin

kutsuttuja ”too big to fail” -yrityksiä. Käsite viittaa yritykseen, joka on liian suuri tai keskeinen osa pankkimaailmaa, jotta se voitaisiin päästää konkurssiin. Konkurssiuhkan poissa ollessa pankkien katsottiin ottaneen liian suuria riskejä, joiden seurauksista ne eivät pystyneetkään selviämään. Yritys, joka on liian suuri kaatumaan, tietää, että holtiton riskinotto on mahdollinen. Tällaisessa tilanteessa puhutaan moraalikadon ongelmasta.

Niin kutsuttu moraalikato liittyy finanssikriisiin monellakin tapaa. ”Moral hazard” -ongelmaa on pidetty yhtenä finanssikriisin taustatekijänä. Kyseessä ei ole taloustieteellisesti uudesta ilmiöstä. Alun pitäen moraalikato on ollut vakuutusalan ongelma, jota on käsitelty 1960-luvulta lähtien. Perinteisesti taloustieteissä moraalikatoa on pidetty rationaalisena ongelmana. Myöhemmin moraalikatoa on alettu tarkastelemaan myös moraalisenä ongelmana. Julkiseen keskusteluun moraalikato ilmestyi finanssikriisin myötä, ja siitä keskusteltiin yhä enemmän ahneuden ja moraalittoman taloustoiminnan yhteydessä. Tarkastelen moraalikatoa sekä taloustieteiden näkökulmasta että julkisen keskustelun näkökulmasta luvussa 2.4.

2.2 Kriisin käsitteestä

Kriisi, kreikaksi krisis, tarkoittaa käännekohtaa, joka ihmisten toiminnasta riippuen voi johtaa parempaan tai huonompaan. Sitä käytettiin antiikin Kreikassa erityisesti sairauteen liittyvässä muutostilassa. Kriisi ymmärretään yleisesti kuitenkin ongelmalliseksi. Taloustieteissä kriisillä viitataan suhdannekäänteeseen (Koukkunen 2002, 267). Huhtala ja Hakala määrittelevät kriisin seuraavasti:

”Kriisi-sana tarkoittaa kohtalokasta häiriötä, äkillistä muutosta tai ratkaisevaa käännöstä. Kriisi voidaan ymmärtää dynaamisena prosessina, joka sisältää se uhkan että mahdollisuuden” (Huhtala ja Hakala 2007, 14).

Suomen 1990-luvun talouskriisiä tutkivan Inka Salovaara-Moringin mukaan on tyypillistä mieltää kriisi ulkopuoliseksi tahoksi, joka estää normaalin toiminnan: talouden laskusuhdanteiden aikaan markkinatalouden ei katsota toimivan normaalisti (Salovaara-Moring 2004, 52). Kuitenkin talous toimii jatkuvasti matemaattisista malleista poikkeavalla tavalla (Habermas teoksessa Salovaara-Moring 2004, 20).

Tyypillisesti kriisi ja kriisistä viestiminen liittyy yhteiskunnallisiin siviilikriiseihin. Tällaisia kriisejä ovat 1) luonnononnettomuudet ja katastrofit, 2) Ihmisen tahallaan aiheuttamat onnettomuudet, kuten pommi-iskut, tai tahattomasti aiheutetut kriisit, kuten inhimilliset virheet tai teknologinen häiriötila, ja 3) terveysuhat, maailmalla leviävät sairaudet. (Huhtala ja Hakala 2007, 16).

Taluskriisit eivät tunnu sopivan yhteiskunnallisten siviilikriisien kategorioihin, mutta edellä mainituista kategorioista on lainattu kielikuvia taluskriisin ymmärtämiseen. Talusuutisoinnin metaforia on tutkinut myös Heidi Hirsto (2009). Hirsto käsittelee kolmea eri diskurssia, jotka nousivat yhden uutisointiviikon aikana esille: katastrofi, strateginen peli ja moralistinen diskurssi. Hirston analyysin kolmesta diskurssista käsittelemäni kahta osana seuraavia jaotteluja. Kolmas diskurssi, strateginen peli, ei sisällä kriisimetaforia. Hirston analyysi kohdistuu yhteen uutisointiviikkoon, jolla hän pyrki havainnollistamaan metaforien ideologisia kytköksiä. Vuoden 2008 taluskriisin metaforiikkaa ovat vielä laajemmin pohtineet Anna Simola ja Esa Reunanen. Heidän tutkimuksessaan *Kaikki toistaiseksi hyvin* (2010) on huomioitu sotaan, sairauteen ja luonnonilmiöihin liittyvät kriisimetafora, joita esiintyi runsaasti myös Financial Times -lehden uutisoinnissa. Yleisimpiä metaforia ovat onnettomuuden, kaaoksen ja paniikin metaforat (2010, 101).

Luonnononnettomuudet ja katastrofit

Heidi Hirsto kirjoittaa Journalismikritiikin vuosikirjassa (2009), että sekä Helsingin Sanomat että Kauppalehti käyttivät finanssikriisin yhteydessä luonnonkatastrofeihin viittaavia metaforia.

”Kaoottisuus, paniikki ja tapahtumien väistämättömyys. Finanssimarkkinoiden hurrikaanin esitettiin iskevän melko sattumanvaraisesti katsomatta (pankki)uhrien kokoa, mainetta ja toimintatapoja, ja siten kriisin synty näyttäytyi pitkälti riippumattomana rahoitusalan liiketoiminnasta ja yritysten tekemisistä” (Hirsto 2009, 52).

Finanssikriisistä käytettiin paljon luonnonkatastrofiin viittaavia metaforia. Talouden kriisiytymistä kuvailtiin metsäpaloksi, tsunamiksi ja maanjäristykseksi (emt., 52–53). Hirston mukaan katastrofimetäforilla pystyttiin kuvaamaan kriisin dramaattista tapahtumakulkua

ottamatta kantaa kriisin syihin ja vastuunkantoon. Myös Simola ja Reunanen (2010, 100) havaitsivat luonnonkatastrofisanaston olevan yleinen kielikuva talouskriisiuutisoinnissa. Metaforat mannerlaattojen törmäyksestä, tulvasta, turbulenssista, jääkaudesta ja myrskystä esiintyvät uutisissa vuodelta 2008.

Ihmisen aiheuttamat kriisit, tahalliset ja tahattomat

Simolan ja Reunasen (2010, 101) mukaan Helsingin Sanomat ja Kauppalehti uutisoivat myös sodan ja väkivallan metaforilla. Lehdissä puhuttiin esimerkiksi miinakentistä, iskuista, verenvirtaamisesta, pommeista ja kuristamisesta. Hirston mukaan myös muunlaista poikkeustila- ja onnettomuussanastoa käytettiin kriisin yhteydessä. ”Kriittinen tila”, ”vaaravyöhyke”, ”pommit ja räjähdykset” esiintyivät talouslehdissä finanssikriisin uutisoinnin ensi viikkoina.

Hirston (2009, 56) nationalistis-moralistisessa diskurssissa kriisin katsottiin johtuvan ihmisten tekemistä virheistä, jotka olivat yleisen moraalikäsitteen vastaisia. Moraalikäsitysten vastaisiksi katsottiin vastuuttomat amerikkalaiset pankit ja tietty joukko rahoitustoimijoita, jotka saivat siivota aiheuttamansa sotkun. Helsingin Sanomissa (16.9.2008) kirjoitettiin, että järjestelmä saisi itse puhkoa mätäpaiseensa, jotta tuloksena olisi terveempi järjestelmä. Ongelmien katsottiin johtuvan pienestä joukosta yksilöitä, joiden holtittomuudet ja huijaukset veivät talouden globaaliin taantumaa.

Termi *holtiton* esiintyi useaan otteeseen, ja paljon puhuttiin myös kohtuuttomuudesta ja ahneudesta (Hirsto 2009, 56). Hirston mukaan uutisartikkelien moraalikäsitteiden taustalla on ajatus protestanttisesta etiikasta, jonka mukaan säästäväisyys, ahkeruus ja kurinalaisuus voisivat pelastaa uhrin tulevaisuuden uhkilta.

Terveysuhka ja leviävän sairauden metafora

Simola ja Reunanen (2010, 100) havaitsivat Helsingin Sanomien käyttävän erityisen paljon sairauden ja kuoleman metaforia. Luottomarkkinoiden sairastamista kuvataan flunssalla, kuumeella ja masennuksella. Inka Salovaara-Moring esittää, että muuntamalla laman taudiksi, talouskriisistä tulee helpommin lähestyttävä osa inhimillistä elämää (Salovaara-Moring 2004,

252). Myös Habermas on viitannut sairaus-metaforan käytännöllisyyteen kriisin käsittelyssä. Kyseessä on organismin kykyyn parantaa itsensä sitä vaivaavasta taudista (emt., 52).

Yhdeksi taudiksi voi nähdä myös moraalittomuuden, joka ilmeni Yhdysvalloissa huijauksina. Niin kutsutussa Madoff-skandaalissa sijoittajat menettivät varojaan kymmenien miljardien edestä. Myös hätälainaa hakenut vakuutusyhtiö AIG aiheutti kohua holtittomalla rahankäytöllä. AIG joutui ottamaan valtiolta hätäapua konkurssin välttämiseksi. Samaan aikaan kuitenkin johdolle jaettiin miljoonabonusia.

Ilkka Lampi kirjoittaa (KL 25.3.2009), että ”AIG:n iäkkään pääjohtajan sairaudeksi paljastui moraalikato (...) Tarina osoittaa, että tauti sai alkunsa kauan sitten ja eteni latenttina, kunnes se oli levinnyt parantumattomasti kaikkialle”. Lampi varoittaa moraalikadon olevan vitsaus, joka voi levitä myös valtion solukoissa.

2.3 Taloustiede ja nykyinen finanssikriisi

Talouden suhdannevaihteluihin kuuluu taantumet ja nousukaudet. Vaikka suurten talouskriisien välillä on paljon yhtäläisyyksiä, ne eivät kuitenkaan toista samaa kaavaa. Talouspolitiikalla on valtava rooli talouden elpymisessä. Vuoden 2008 finanssikriisi oli kuitenkin poikkeuksellisen laaja ja syvä, ja kriisin seurauksena yhteiskunnan eri osa-alueilla käydään läpi massiivisia rakenneuudistuksia (Rouvinen ja Ylä-Anttila 2010, 8). Yksi näistä uudistuksista koskee EU:ta.

Reinhart ja Rogoff (2010) selvittivät historian eri finanssikriisien yhtäläisyyksiä ja havaitsivat, että kriisien taustalla olivat ylivelkaantuminen ja ylimitoitettut toiveet tulevasta talouskasvusta. Kriiseistä ei juurikaan otettu opiksi. Tätä he kutsuvat ”tällä kertaa toisin” -syndroomaksi (Reinhart ja Rogoff 2010, 9). Kriisin tarkka ennustaminen ei paremmalla taloushistoriallisella tuntemuksellakaan ole mahdollista, mutta historian tapahtumakulkuja tutkimalla voidaan täsmentää, milloin valtio on altis kriisiytymiselle (emt., 31).

Vuoden 2008 taloustieteen Nobelin voittanut Paul Krugman käsittelee kolumnissaan (New York Times, 2.9.2009) taloustieteilijöiden roolia kriisin synnyssä ja pohtii taloustieteen tulevaisuutta kriisin jälkeen. Petri Rouvisen ja Pekka Ylä-Anttilan (2010, 21) mukaan

Krugmanin teksti on ”kriisianalyysin ohella oppihistoriallinen itseruoskinta, jonka tarkoitus on kirvoittaa keskustelua”.

Suomessa esimerkiksi Kauppalehden päätoimittaja Hannu Leinonen (Kauppalehti 5.12.2008) peräänkuulutti sosiaalista ymmärrystä ja psykologiaa taloustieteisiin. Leinosen mukaan talouteen liittyy oleellisesti asioita, jotka tapahtuvat ”korvien välissä”, ja joiden käsittelyyn taloustieteillä ei ole välineitä, sillä ”järki ei niitä tyhjentävästi selitä”. Yksi tällainen asia on luottamus, jota Leinonen kuvailee henkimaailman asiaksi, liimaksi, joka pitää elektroniseksi muuttuneen rahamaailman reagointikykyisenä. Toinen asia on ahneus ja voitontahto. Koska talousteoria ei Leinosen mukaan näitä asioita tutki, globaalin laman aikana ei osata toimia oikein. Maailman ymmärtäminen on ollut ”huonoa luokkaa”.

Leinonen perusti kolumninsa Hannu Vartiaisen artikkeliin, joka ilmestyi Kansantaloustieteellisessä aikakauskirjassa (4/2008). Kahden viikon sisään Leinosen kolumni sai kaksi vastinetta (15.12.2008). Debatissa kiisteltiin rationaalisen valinnan teeseistä, ahneudesta, luottamuksesta ja taloustieteiden asemasta. Vartiaisen mukaan se, ettei taloustiede pystynyt estämään finanssikriisiä, ei millään tavoin osoita taloustieteiden epäonnistuneen tieteenä.

2.4 Moraalikato

Moraalikato ja finanssikriisi

Finanssimaailman valvonnan ja säätelyn arvioimiseen liittyy oleellisesti riskin käsite, ja informaation ja toimenpiteiden läpinäkyvyys taloudessa. Edellä mainitut käsitteet liittyvät oleellisesti moraalikatoon. Moraalikato tarkoittaa toimintaa, jossa holtittomasta riskinotosta ei joudu vastuuseen. Julkisuudessa käsitettä ei mielletä osaksi taloustieteellistä erikoissanastoa, vaan yhteiseksi nimittäjäksi finanssikriisin myötä paljastuneille petoksille ja moraalisten arvojen unohtamiselle.

Moraalikato- käsite ei ole yksiselitteinen ja se on muuttunut vuosikymmenten aikana, koska rahoitusmarkkinoiden toiminta on teknologisoitunut ja monimutkaistunut. Niin kutsutut finanssi-innovaatiot, joilla tarkoitetaan uutta tapaa käydä kauppaa arvopapereilla, ovat yksi

esimerkki rahoitusmarkkinoiden muutoksesta. Vaikka moraalikato käsitteenä nousi esiin vakuutustoiminnassa, sillä on nykyään olennaisempi asema osana finanssijärjestelmän informaation kulkua, vääristymistä ja lyhyen tähtäimen voittojen tavoittelua keinottelulla ja liiallisella riskinotolla.

Finanssikriisin aikaan moraalikato ilmeni holtittomalla riskinotolla pankkien luottaessa valtion apuun. Moraalikato ilmeni myös informaation pidättämisenä. Tällaisissa (sopimus)tilanteissa yksi osapuoli tekee voittoa keinottelulla, eikä joudu myöhemmin vastuuseen teostaan. Taloustieteilijät pohtivat moraalikadon ongelmaa jo Suomen 1990-luvun laman kohdalla, mutta tuolloin moraalikato ei käsitteenä esiintynyt talousjournalismissa. Teoksessa Pankkikriisit, talous ja ihminen (1995, 26), David Llewellyn toteaa moraalikadosta:

”Asianosaiset tietävät, että pankkia ei voida päästää kumoon. Itse asiassa riskitoimintaa tuetaan, sillä jos riski ei toteudu, niin pankit ja niiden asiakkaat hyötyvät, mutta jos riski toteutuu, niin julkinen valta turvaa pankin aseman. Riskejä tulisi asianmukaisesti arvioida, mutta niin ei tapahdu siinä euforisessa tilassa, jonka taseen nopean kasvun kausi laukaisee.”

Moraalikadolla tarkoitetaan monia asioita. Tästä syystä käsittelen taloustieteellistä näkökulmaa ja julkisen keskustelun näkökulmaa erikseen. Moraalikadon kokonaisvaltainen ymmärtäminen on tärkeää, sillä moraalikadosta keskusteltiin paljon finanssikriisin yhteydessä. Kyseessä on monimutkainen ongelma, joka on osa talousjärjestelmää ja sen toimintaa. Toisaalta käsite on limittynyt osaksi eettisiä pulmakysymyksiä, joita finanssikriisissä nousi esiin. Aineistossa moraalikato esiintyy 14 artikkelissa vuosina 2008 ja 2009. Osuus jää pieneksi verrattaessa aineiston kokonaismäärään, mutta käsitteen tarkempi analyysi tarjoaa hyvän esimerkin siitä, millä eri tavoilla moraalikysymyksiä lähestytään talousjournalismissa.

Taloustieteellinen näkökulma moraalikatoon

Taloustieteellisestä näkökulmasta moraalikato on erikoistermi, jolla on omat merkityksensä tieteenalan sisällä. Moraalikato tulee siis ymmärtää taloustieteellisen näkökulman yhteydessä käsitteeksi, jonka kehitystä tarkastelen eri aikakausina. Moraalikatoa sen yleisemmin ymmärretyssä muodossa (”moraalin katona”) käsittelen myöhemmin.

Suomalainen professori Bengt Holmström, joka on myös viime vuosina kommentoinut moraalikadon ongelmaa mediassa, kirjoitti vuonna 1979 artikkelin *Moral hazard and observability* (Holmström 1979), jossa hän pohtii moraalikatoa, riskinottoa ja valvontaa. Moraalikato on perinteisesti tarkoittanut väärän informaation synnyttämiä markkinavirheitä ja huijauksia vakuutusasioissa. Jo vuonna 1968 ilmestyneessä artikkelissaan Mark Pauly toteaa, että vakuutustiede on pyrkinyt tarkastelemaan moraalikatoa harhaanjohtavasti moraalisenä ongelmana ja petoksena, vaikka moraalikatoa kuuluisi analysoida taloustieteellisesti ihmisen rationaalisen käyttäytymisen muotona (Pauly 1968, 535).

Moraalikatoa on viime aikoina käsitelty finanssi-innovaatioiden, lyhyen tähtäimen pikavoittojen, harhaanjohtavien korkojärjestelyjen ja vastuuttomien asuntoluottojen antamisen yhteydessä (Kyläheiko 2008).

Englantilainen professori Kevin Dowd pitää moraalikatoa keskeisenä käsitteenä nykyisen talousjärjestelmän ymmärtämisessä (Dowd 2008, 2). Hän käsittelee moraalikatoa yhtäältä luonnollisena osana talousjärjestelmää, sillä ihmisellä on taipumus laittaa omat etunsa toisten etujen edelle, eli taloudellisella toimijalla on luonnostaan voitontahtoa. Toisaalta moraalikatoa tulee kontrolloida, jotta säästyttäisiin uusilta kriiseiltä. Edellisiin näkemyksiin verrattuna Dowdin näkemys moraalikatoon on lähinnä sitä, miten moraalikato on ymmärretty julkisessa keskustelussa. Toiset katsovat sen olevan matemaattinen ongelma siinä missä toiset, kuten Dowd, käsittelevät moraalikatoa yhteisöllisenä ongelmana. Pelkistetysti voisi sanoa, että rationaalisen valinnan teorian mukaan yksilön moraalit ei oleellisesti kuulu moraalikatoon. Finanssikriisin myötä ”moraalikatofundamentalismi” (Dowd 2008, 2) on kuitenkin laajentanut moraalikadon käsitettä.

Julkisen keskustelun näkökulma

Suomalaisessa uutisoinnissa moraalikadosta puhutaan perinteisempään sävyyn ja usein jopa täysin eri merkityksellä. Moraalikato ymmärretään julkisessa keskustelussa nimenomaan moraaliseksi ongelmaksi, jolla on haitallisia vaikutuksia yhteiskunnalle. Taloustieteiden käsitys moraalikadosta rationaalisenä ongelmana saa julkisessa keskustelussa yhteisöllisen vastuunkantamisen merkityksen.

Moraalikadosta alettiin puhua finanssikriisin yhteydessä paljon. Suomalaisessa uutisoinnissa termi on ollut tuntematon, eikä siitä löydy kuin muutama asiantuntijamaininta Helsingin Sanomien sähköisestä arkistosta ennen vuotta 2008. Finanssikriisin myötä termi on levinnyt nopeasti ja sitä käytetään niin valtiollisissa kuin kaupallisissakin instituutioissa. Suomenkielinen käännös ”moraalikato” ei ollut vielä vuosina 2008 ja 2009 täysin vakiintunut. Jonkin verran on kirjoitettu myös ”moraalisesta viettelyksestä” (Von Hertzen ym. n.d. Veikö moraalinen viettely finanssikriisiin?), moraalin ongelmasta ja moraalista hasardista.

Moraalikadon määrittely taloustieteellisessä keskustelussa eroaa julkisen keskustelun määritelmistä siinä määrin, ettei käsitteen muita merkityksiä ole otettu huomioon. Julkisessa keskustelussa moraalikatoa siis yksinkertaistetaan. Tämä johtunee siitä, ettei moraalikadosta keskusteltu ennen finanssikriisiä. Kun mediassa määritellään moraalikato, korostetaan toimitusjohtajien toimintaa ja konkurssiuhkaa.

Yle on mediatoimijoista kommentoinut moraalikadon käsitettä varhaisessa vaiheessa. Jouko Marttilan mukaan moraalikato ilmeni finanssikriisissä esimerkiksi asuntolainakauppiaiden toiminnassa. Vähävaraiset perheet ottivat lainoja, joiden riskejä he eivät ymmärtäneet. Pankit siirsivät riskejä puolestaan sijoittajille. Lyhyen aikavälin voittojen toivossa kukaan ei uskonut joutuvansa vastuuseen otetuista riskeistä (Yle 2.10.2008). Marttila kirjoittaa:

Pankkimaailmassa puhutaan moraalikadosta. Sillä tarkoitetaan tilannetta, jossa pankit ottavat yltiöpäisiä riskejä tietoisena siitä, että valtio tulee apuun, jos konkurssi uhkaa. Moraalikadon seuraukset näkyvät nyt maailman finanssimarkkinoilla (Yle 2.10.2008).

Washington Post puolestaan määrittelee moraalikadon seuraavasti:

Moraalikato tarkoittaa sitä, että sijoittajia ja toimitusjohtajia suojataan virhearviointien ja vastuuttomien riskinottojen seurauksilta, ja näin he jatkavat toimintaansa myös tulevaisuudessa (Washington Post -lehden taloussanasto).

Määritelmillä on paljon yhteistä. Sekä Yle että Washington Post tarttuvat niin kutsuttuun ”too big to fail” -ongelmaan. Yhtäläisyyksien etsiminen saman käsitteen määritelmässä saattaa tuntua turhalta – onhan kyse samasta ilmiöstä. Yhdysvalloissa moraalikadon merkitys on kuitenkin eri mittakaavassa kuin Suomessa. Suomen taloudessa moraalikadolla ei voi sanoa

olleen niin suurta vaikutusta kuin Yhdysvalloissa. Ensinnäkin amerikkalainen yhteiskuntakeskustelu moraalittomista yrityksistä on ollut kiihkeämpää. Yhdysvaltojen asema maailmanmarkkinoilla on keskeisimpiä maailmassa ja amerikkalaiset yritykset ovat suurimpia maailmassa. Moraalikatokeskustelussa on myös vahvasti yhteisön sisälle rajautuvia piirteitä. Näin voisi sanoa, että moraalisten ongelmien käsittely on ainakin vahvasti alueellista. Euroopassa moraalikato on nostettu esiin Kreikan, Irlannin ja Islannin talousongelmien yhteydessä. Yhdysvalloissa kuohuttaa suurien pankkien toiminta, asuntojen hintojen romahtaminen ja skandaalit, joista pahimpia ovat olleet Enron -ja Madoff -skandaalit.

3 Teoriatausta

Teoriatausta koostuu kahdesta osuudesta, joissa ensimmäisessä käsittelemme sosiologista lähestymistapaa moraaliin, ahneuteen, luottamukseen ja oikeudenmukaisuuteen, ja näiden käsitteiden problematiikkaa talouskeskustelussa.

Seuraavassa luvussa käsittelemme talousjournalismia, lamautisointia ja talouspuhetta. Tässä kohtaa ei voi välttyä vertailulta Suomen 1990-luvun laman ja nykyisen finanssikriisin välillä. Lamautisoinnissa näinä vuosikymmeninä on paljon yhtäläisyyksiä, eikä voi väittää moraalisten kysymysten nousseen vasta finanssikriisin myötä esille talouskeskustelussa. Tärkeää on myös hieman käsitellä sitä, miten talousjournalismia tehdään ja mitä talouspuhe tarkoittaa.

3.1 Sosiologian klassiset näkökulmat talouteen

Risto Heiskalan mukaan sosiologia tieteenä syntyi kritisoimaan mm. taloustiedettä ja rationaalista politiikan teoriaa siitä, että sosiaalista ulottuvuutta ei otettu riittävästi huomioon (Heiskala 2001, verkkoluento). Tärkeimpiä klassisia näkökulmia sosiologian ja talouden suhteeseen on Max Weberin *Talous ja yhteiskunta* (1925). Weberin taloussosiologian keskeisiä näkökulmia olivat sosiaalisten instituutioiden merkitys, kuten oikeus ja uskonto, taloudelliselle toiminnalle, sekä taloudellisten rakenteiden vaikutus sosiaaliseen elämään (Trigilia 1998, 6).

Weberin työn keskiössä ovat länsimaiselle kapitalismille ominainen rationaalisuus ja työnteko. Häntä kiinnostivat kapitalistisen talousetiikan ominaispiirteet, jotka mahdollistivat kapitalismin läpimurron Euroopassa. Weber näki vastauksen piilevän uskontojen arvo-orientaatioissa. ”Protestanttinen etiikka” on johtanut pelastumisen tapaan, jossa ihminen asettaa itselleen työn avulla tavoitteita menestyäkseen. Arvo-orientaatio on Weberin mukaan länsimaisen kapitalismin logiikan taustalla, johon kuuluvat voitontavoittelu rationaalisesti ja uudenlainen järjestäytyminen organisaatioissa. (Hietaniemi 1987, 44–47)

Weberin mukaan kapitalismiin liittyy rationaalistuminen eri elämän osa-alueilla. Järkevään taloudelliseen toimintaan liittyy järkevä hallinnointitapa (kirjanpito), organisaatioissa

toimiminen (byrokratia) ja voitontavoittelu järkipäisesti. Esimerkiksi työvoima ei voi perustua orjatyövoimaan, sillä yhteiskunnalliseen vakauteen kuuluu yhdenmukaisesti toimiva moderni valtio. Weberin rationalisoituminen ei jää vain talouselämän analyysiin, vaan myös kulttuurin ja persoonallisuusjärjestelmän rationalisoitumiseen. Kuten Durkheim, myös Weber näkee vaaroja eriytyneen, formaalisti rationalisoituneen yhteiskunnan uhkakuvassa (Jokinen ja Saaristo 2004, 43–45). Weberin huoli kulttuuriarvojen katoamisesta modernissa ajassa selittyy hänen näkemyksellään formaalin rationaalisuuden luonteesta. Laskennallinen, tehokas rationaalisuus uhkaa sulkea pois arvot julkisesta elämästä. Perinteisissä yhteisöissä arvoilla oli sitova yhteisöllinen merkitys (Gronow 1987, 18).

Näkökulmia yhteisöllisyyteen, sekä yhteiskunnan ja moraalin suhteeseen tarjoaa Émile Durkheimin funktionalistinen sosiologia. Vaikka Durkheimilla ei laajaa taloudellista teosta olekaan, hänen näkökulmansa kollektiivisuuteen, anomiaan ja solidaarisuuteen liittyvät olennaisesti analyysin tematiikkaan. Ennen kaikkea Durkheimin näkemys sosiologiasta moraalityteenä sopii modernin muutoksen ja vieraantumisen käsittelyyn.

Émile Durkheim käsittelee kollektiivisia tunteita ja yhteistajuntaa teoksessaan Sosiaalisesta työnjaosta (1893). Erik Allardt kirjoittaa teoksen suomennoksen alkupuheessa, että vaadittu ”uusi moraalit” nähdään syntyvän vetoamalla yksilön etuihin ja tarpeisiin. Tosiasiassa Allardtin mukaan tarvitaan yhteistajuntaa ja kollektiivisia tunteita. Allardtin mielestä ei myöskään ole mielekästä etsiä yksilöllisen ahneuden noususta, kun syitä tulee etsiä yhteiskunnan rakenteista (Allardt teoksessa Sosiaalisesta työnjaosta, 3–7). Durkheimin näkemyksen mukaan yhteiskunnan rakenteiden muuttuessa modernin ajan myötä uhkana saattaisi olla solidaarisuuden ja sosiaalisen integraation murtuminen.

Durkheim pelkäsi, että ongelmia tulee ilmenemään myös palkkatyössä. Työnjaon eriytyemisestä saattaisi seurata palkkatyön väheneminen ja sen myötä työttömyys. Myös kohdentumisen ongelma saattaa johtaa siihen, etteivät ihmiset löydä taitojaan vastaavaa mielekästä työtä (Ilmonen 1998, 8). Durkheim kuitenkin näki mahdolliseksi organisen solidaarisuuden, eriytyneen työnjaollisen yhteiskunnan, onnistumisen. Taloussosiologisesti kysymyksenasettelu olisi, kestäkö yhteiskuntaelämä ja kollektiivinen tajunta markkinavoimien paineen alla (Heiskala 2001, verkkoluento).

Kollektiivisen tajunnan murenemista Durkheim kutsui anomiksi. Tällaiseksi tilanne muuttuu nopean työnjaollisen eriytymisen myötä, jonka seurauksena mihinkään vanhoihin sosiaalisiin konventioihin ei voi turvautua. Liike-elämää Durkheim pitää hyvänä esimerkkinä tilanteesta, jossa solidaarisuus vähentyy, sillä työllä ja pääomalla on väistämätön ristiriita (Durkheim 1990, 324).

Anomiaa hän piti yhtenä modernin yhteiskunnan keskeisimpänä ongelmana. Heiskalan mukaan ratkaisuna anomian ongelmaan Durkheim piti kollektiivista tajuntaa, joka toimii rationaalisesti ajattelevan mielen alla orgaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa (Heiskala 2001, verkkoluento). Jäykät rakenteet johtaisivat solidaarisuuden tukahtumiseen. Durkheim katsoi, toisin kuin Comte, ettei kollektiivisen tajunnan heikkeneminen välttämättä ole sairas ilmiö, vaan itse asiassa ajallemme tyypillistä, normaalia (Durkheim 1990, 333).

3.2 Oikeudenmukaisuus

Teoksessaan Oikeudenmukaisuusteoria (1971, suom. 1988) John Rawls pyrkii kehittämään moderniin yhteiskuntaan sopivan teorian oikeudenmukaisuudesta. Juha Sihvolan mukaan Rawlsin teoriassa valtion tehtävänä on auttaa hyvän tavoittelussa, muttei puuttua sen sisältöön (Sihvola 2003, 199). Lähtökohtaisesti keskiössä on omaa etuaan tavoitteleva rationaalinen yksilö. Rawlsin teoriassa kuvastetaankin sitä, miten erilaisilta moraalilähtökohdilta voidaan sopia yhteisestä poliittisen järjestelmän perustasta (emt., 200). Ilmonen (1998) näkee Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian perustana oletuksen yksilöiden ja yhteiskunnan stabiliteetin suhteena. Kansalaisten on rationaalista tukea yhteiskunnan perusrakenteita moraalisesti ja poliittisesti (Ilmonen 1998, 88).

Oikeudenmukaisuus on yhteiskunnallisten instituutioiden tärkein hyve (Rawls 1988, 15). Rawlsin mukaan yhteinen, jaettu oikeudenmukaisuuden taju takaa turvallisen yhteisönmuodostamisen ja kanssakäymisen, vaikka ihmisellä onkin taipumus oman edun tavoitteluun. Tämä tarkoittaa, että tietyn yhteisön sisällä yksilö on tietoinen oikeuksistaan, velvollisuuksistaan ja vastuistaan siinä määrin, että yhteistoiminta sujuu. Yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus koskee ensisijaisesti ”yhteiskunnan perusrakennetta, eli

pääinstituutioiden, perustuslain ja tärkeimpiä sosiaalisia ja taloudellisia järjestelyjä” (Rawls 1988, 16–18)

Myös yhteiskunnassa vallitsevalla eriarvoisuudella voi olla yhteiskunnan perusrakennetta murtava vaikutus, sillä yhteiskunnan normiperustaa on vaikea luoda ja jakaa, jos niiden katsotaan suosivan esimerkiksi varakkaita (Vihanto 2004, 7). Lopputulos on, että normien noudattaminen ei toteudu tasapuolisesti ja seurauksena on luottamuksen heikkeneminen. Rawlsin näkemyksen mukaan oikeudenmukaisuudessa on kyse siitä, että huono-osaisten käyttöön tulevat resurssit on maksimoitava silläkin uhalla, että kansantuotteen kokonaismäärä jää matalammaksi (Sihvola 2003, 204).

Rawlsin teoria on myös utilitarismin kritiikkiä, sillä yksilön perusoikeudet, kuten vapaus valita itselle hyvä elämä, ovat keskeisimpiä loukkaamattomia periaatteita. Hyödykkeiden jaon kautta Rawlsin teoriaan tulee myös yhteisöllinen näkökulma, jossa yksilöiden etu ei ole ainoa prioriteetti (Sihvola 2003, 205).

Myös modernissa utilitarismissa hyvyden maksimointi on keskeisin periaate. Moderni utilitarismi on hyvä-käsitykseltään Jukka Mäkisen mukaan muuttunut. Siinä missä klassisessa utilitarismissa hyötyä on onnellisuus, moderniin utilitarismiin on tullut mukaan aineelliset hyödyt ja preferenssien tyydytys. Oikeuskäsityksessä pyritään keskimääräiseen hyvinvoinnin maksimointiin (Mäkinen 2004, verkkoluento). Utilitarismin keskeisin pääpiste on hyvinvointi kokonaisuudessaan piittaamatta yksilön eduista tai käsityksistä hyvästä.

Vaikka Rawlsin teoria kritisoi monellakin tapaa utilitarismia, esimerkiksi Juha Sihvola näkee sen olevan monella tapaa altis samankaltaiselle kritiikille, kuin mitä utilitarismi saa osakseen. Rawlsin näkemys hyödyistä on kovin aineellinen. Hän ei myöskään käsitellyt sitä, että aineellinen hyvinvointi voisi olla vastoin jonkun toisen näkemystä hyvän toteutumisesta. Kaikkia tarpeita ja niiden toteutumista ei voi mitata taloudellisella asteikolla (Sihvola 2003, 208). Inhimillisten perustarpeiden redusoiminen taloudellisiksi kysymyksiksi voi jättää inhimillisen hyvän pohtimisen pintapuoliselle tasolle.

Oikeudenmukaisuudesta on puhuttu paljon myös talouspolitiikassa. Oikeudenmukaisuus on tärkein hallinnon- ja oikeuslaitoksen toimintaperiaate. Verotuksella on vahva aatehistoriallinen perinne oikeudenmukaisuusteoreetikoiden keskuudessa. Valtion ja

kansalaisten suhde lain ja järjestyksen näkökulmasta ovat keskeinen teema yhteiskuntatieteissä. Valtion ylläpitämä turvallisuuskoneisto vaatii verorahoja toimiakseen.

Thomas Hobbesin ratkaisu vero-ongelmaan oli Seppo Sajaman mukaan yksinkertainen (Sajama 1998, 46). Koska jokainen kansalainen nauttii samaa palvelua, on jokaisen myös maksettava sama hinta siitä. John Locke puolestaan katsoo verotuksen oikeuttamisen ongelmalliseksi, sillä verottaja saattaa ryhtyä ahneeksi, eikä kansalainen voi asialle välttämättä mitään (emt., 48). Merkantilismi, talousteoria, joka vallitsi 1600- ja 1700-luvuilla, oli pyrkimystä kasvattaa valtion varallisuutta. David Hume piti tätä tavoitetta vääristyneenä ja näki verotuksen osin mielivaltaisena. Yrittäminen vaikeutui veroilla turhaan, kun valtio pyrki kasvattamaan varallisuuttaan. Sen sijaan valtion pitäisi pyrkiä takaamaan ihmisten ja teollisuuden hyvinvointi. Adam Smith, joka on tämän aatehistorian ajattelijoista nykyajan kannalta ehkä keskeisin, piti hyvänä verotuksena tasapuolisuutta (veronmaksu kykyjen mukaan), oikeusvarmuutta (ei mielivaltaisuutta), mukavuutta (veronmaksuun ei saa joutua näkemään liikaa vaivaa) ja taloudellista tehokkuutta, eli järkevää logistiikkaa (emt., 48–58).

Suomessa hyvinvointikeskustelu on viime aikoina kytkeytynyt vahvasti veropolitiikkaan. Suomessa eriarvoisuuden lisääntyminen on ollut nopeaa, ja syyksi on katsottu nimenomaan veropoliittiset ratkaisut ja sosiaalipolitiikkaan kohdistuneet leikkaukset (Hiilamo ym. 2010, 7). Sosiaalipolitiikkaa pidetään kustannustekijänä, vaikka hyvinvoivan valtion kulmakiviä ovat terve, hyvin koulutettu väestö (emt., 8). Yhdenvertaisuuden toteutumiseen ja palvelujen takaamiseen kaikille edellyttävät palvelujen rahoitusrakenteen ja veropolitiikan muutosta (Hiilamo ym. 2010, 24).

Taloudessa oikeudenmukaisuuden yhteydessä puhutaan taloustoimijoiden velvoitteista. Finanssivalvonta (Fiva) peräänkuuluttaa niin kutsutulle varjopankkitoiminnalle lisää kuria ja valvontaa. Tällöin yksittäisten pankkien ja pankkien luottoluokittajien mahdollisuus informaation pidättämiseen ja liiallisen riskinottoon kannustamiseen kaventuisi. Finanssialan toimijoilla (vakuutusyhtiöt, pankit, eläkesäätiöt ja -kassat, sijoituspalveluyritykset, rahastoyhtiöt, arvopaperikeskus, pörssi) oikeudenmukaisuus liittyy vahvimmin toiminnan vastuullisuuteen. Kuluttajia koskevaa vastuutonta pankkitoimintaa on informaation läpinäkymättömyys ja riskit (Vesala 2010).

Finanssikriisin aikana suuria pankkeja syytettiin vastuuttomuudesta. Katsottiin, että kuluttajia johdettiin harhaan niin kutsutuilla subprime-lainoilla ja korkean riskin sijoituksilla. Pankkitoiminnassa oli läsnä niin kutsuttu moraalikato, velvoitteiden huomiotta jättäminen, sillä yltiöpäinen riskinotto oli mahdollinen konkurssiuhan puuttumisen takia. Valtionlainoihin ja veronmaksajiin luottaen pankit toimivat riskialttiisti. Syyskuussa 2008 Iso-Britannian pääministeri Gordon Brown nimitti 2000-lukua vastuuttomuuden aikakaudeksi (*The age of irresponsibility*) ja vaati pankkeja lopettamaan riskikäyttäytymisen (Financial Times 26.9.2008).

3.3 Ahneus

Taloutta ja ahneutta tarkasteltaessa on hyvä aloittaa kapitalismista. Sosiologian klassikko Karl Marx on luonut ehkä laajimman teorian yhteiskunnan ja kapitalismin suhteesta (Jokinen ja Saaristo 2004, 40). Pääteoksessaan *Pääoma* (alkup. 1867) Marx esittää, että pääoma on luonut merkittävän kehitysvaiheen ihmiskunnan historiassa, sillä kapitalismissa luonto nähdään ihmiselle alisteisena. Tarvemaailman monipuolistuminen ja loputon pääoman kiertäminen johtaa kriisiin, sillä hyvinvoinnin ja kilpailun lisääntyminen tekee loputtoman kasvun mahdottomaksi (emt., 42). Finanssitalouden laajentumisesta Marx ajatteli samankaltaisesti. ”Pääoman kyllästämät markkinat” johtavat voittojen tekemiseen spekuloinnilla ja ajautuu vaikeuksiin (Foster 2009, 72). Kapitalismin logiikkaan on siis sisäänrakennettu voitontavoittelu, ahneus ja riisto. Globaali talousjärjestelmä on tuonut hyvinvointia, mutta myös valtavia ongelmia mukanaan. Maailmanlaajuinen ympäristökriisi, saastuttaminen, metsäkato, lajien kuoleminen sukupuuttoon ja myös alueelliset poliittiset ongelmat johtuvat ihmisen tarpeista (Foster 2009, 79). Esimerkiksi länsimaiden öljyn tarve on aiheuttanut paljon ongelmia maailmanlaajuisesti.

Kapitalismille on markkinoiden monipuolistettua keksitty uusia nimityksiä. Erkki Pulliaisen mukaan keskustelu työn ja pääoman ristiriidoista oli liian latautunut, joten päädyttiin ”vapaaseen markkinatalouteen” (Pulliainen 2009, 11). Voitontavoittelu on markkinatalouden sallittua ahneutta, sillä ilman ahneutta ei ole kasvuakaan. 1970-luvulta lähtien markkinatalouden sääntelyn purkaminen, deregulaation, katsottiin aloittaneen ”ahneuden

aikakauden” länsimaissa. Palkkaerojen kasvu on kiihtynyt ja hyödykkeiden tuominen kehitysmaista yleistynyt.

Taloushistoriasta löytyy paljon näyttöjä ahneuden lisääntymiselle. On kuitenkin kyseenalaistettava väite ihmisen luonteesta ja ahneuden lisääntymisestä. Robert Reichin mukaan ihmisen ahneudessa ei Reichin mukaan ole tapahtunut muutosta vaan järjestelmämme luomissa mahdollisuuksissa (Reich 2007, 72–73). Yhä enemmän peräänkuulutetaan toimenpiteitä ahneuden kuriin saamiseksi. Sääntely, valvonta ja reilun kaupan sopimukset ovat tärkeitä kehittämiskohteita.

Ahneuspuheen talousjournalismiin on tuonut talousjärjestelmän epäkohdat ja epäonnistumiset kriisin ehkäisyssä. Ahneita ja syyllisiä ei saatu vastuuseen teoistaan, mikä puolestaan murentaa kansalaisten luottamusta ja uskoa oikeudenmukaisuuden toteutumiseen. Julkinen keskustelu on pyörinyt paljon johtajien palkkojen ja sääntelyn ympärillä. Ongelmaksi muodostuukin poliittinen tahto, joka Euroopassa on heikoilla Kreikan, Irlannin, Espanjan ja Portugalin ja viimeisimmäksi Italian ongelmien myötä. Korruptiosyytökset, löysä rahapolitiikka ja politiikan läpinäkymättömyys ovat aiheuttaneet epäluottamusta Euroopassa.

3.4 Luottamus

Oikeudenmukaisuuteen ja moraaliin liittyy läheisesti luottamus, joten myös sitä on hyvä tarkastella keskeisenä osana teoriataustaa. Luottamus instituutioihin, sosiaalisiin normeihin, tasapuolisuuteen ja kaiken kaikkiaan yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen ovat perusliima, jolla yhteiskunta pysyy kasassa ja on mahdollinen.

Kuten jo Granovetter totesi, luottamus on oleellinen käsite sosiologisessa perinteessä, ja sen merkitys sosiaalisten rakenteiden, verkostojen, vuorovaikutussuhteissa on tärkeä. Luottamusta on Adam Seligmanin mukaan kahta eri tyyppiä. Luottamus (*trust*) on yksilöiden välistä ja luottamus (*confidence*) on instituutioiden välistä, abstraktia ja ”impersonaalia”. Jälkimmäisessä on pitkälti kyse ennakoitavuudesta.

Luotettavuus perustuu myös tuttuuteen (*familiarity*) tai tietouteen mahdollisista sanktioista (Seligman 1998, 392–393). Edellä mainittu yksilöiden välinen luottamus puolestaan ei

perustu tuttuuteen, sillä yksilöt eivät jaa yhteisiä, tuttuja käytäntöjä tai yhteistä sanktiosysteemiä (emt., 394). Moderniin yhteiskuntaelämään kuuluu tuttuuden vähentyminen. Tästä seurauksena myös ennakoitavuus hankaloituu. Yhteiskuntaa koossa pitävä voima ei siis ole ainoastaan jäljelle jäävä yhteinen sanktiosysteemi, vaan myös solidaarisuus.

Taloustieteellisessä perinteessä, johon on vaikuttanut ennen kaikkea rationaalisen valinnan teoria, luottamus nähdään preferenssinä, jonka mukaan on järkevää toimia odotetulla tavalla. Luottamuksen on todettu vaikuttavan kansantalouteen merkittävästi. Luottamus alentaa transaktiokustannuksia, tehostaa yritystoimintaa monipuolisen yritysrakenteen kautta, ehkäisee vapaamatkustajuutta ja moraalikatoa ja lisää sosiaalisen pääoman määrää (Hjerpe 2003, 263). Yhteistyöhön hakeudutaan, jotta siitä hyödytään taloudellisesti. Tällöin luottamus on voluntaristista ja laskelmoivaa (Kankainen 2007, 45).

Rationaalinen toiminta voi kuitenkin monellakin tapaa heikentää luottamusta ja viedä siltä merkitysarvon. Harisalo ja Miettinen (2010, 25) käyttävät esimerkkinä rationaalisesta käyttäytymisestä luottamuksen menettämisenä tilannetta, jossa kauppias myy vanhentuneen tai vahingoittuneen esineen, sillä haluaa siitä eroon. Vastaavasti asiakas voi palauttaa tuotteen viallisena, vaikka olisi rikkonut sen itse.

Luottamus, pääomien pääoma

Luottamusta on tapana pitää itsestään selvyytensä. Luottamus on myös arkinen asia ihmisten jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa. Huomaamattomaksi sen tekee vaistonvaraisuus. Ihminen ottaa vaistonvaraisesti luottamuksen huomioon päätöksissään. Ihmisten välillä luottamus on toiminnan ylläpitäjä, jonka murentumisesta seuraa aina konflikti. (Harisalo ja Miettinen 2010, 23).

Luottamus on Ensio Miettisen ja Risto Harisalon mukaan ensimmäinen sääntö, pääomien pääoma, sillä se on ihmisten vuorovaikutuksen tärkein mahdollistava tekijä. Luottamuspääoman vahvistuessa muutkin pääomat vahvistuvat (sosiaalinen, tiedollinen, taloudellinen). Erityisen tärkeä luottamus on sosiaalisen pääoman kannalta, joka on ihmisten välisen vuorovaikutuksen onnistumiseen liittyvä ominaisuus. Sosiaalinen pääoma syntyy ja sitä välitetään yhteiskunnallisten perusmekanismien, sosiaalisten verkostojen, kautta.

Luottamuksen heiketessä, muutkin pääomat heikentyvät ja tämä rajoittaa niiden hyödyntämisen mahdollisuuksia (Harisalo ja Miettinen 2010, 19). Epäluottamusta he kuvaavat ”pelottavaksi voimaksi”, sillä sen vallatessa ihmisten mielen he menettävät ”moraalisen kompassinsa ja sosiaalisen suuntavaistonsa”. Ihmiset etäännyvät toisistaan, eikä kukaan enää auta toinen toistaan. Yhteiskunnalliset konfliktit alkavat lisääntyä (Harisalo ja Miettinen 2010, 15–16). Niklas Luhmannin mukaan (1995) luottamus on keino vähentää epävarmuutta ja sosiaalisen elämän monimutkaisuutta.

Luotettavan käytöksen neljä piirrettä (Harisalo ja Miettinen 2010, 35) ovat sitoutuminen, toisten tunteminen, vastuunkanto ja rehellisyys. Kun henkilö pelkää haitallisia seurauksia ihmisten on rationaalista välttää vastuuntuntoa, siirtäen ongelmia muiden hoidettavaksi. Tällaista tilannetta kutsutaan taloustieteissä moraalikadoksi. Näin moraalikadossa on aina kyse myös luottamuksen puutteesta tai sen pettämisestä. Tällaisten tilanteiden takia tarvitaan instituutioita ja valvontaa. Yksilötasolla toimintamalli saattaa tuntua rationaaliselta voiton maksimoinnilta, mutta kollektiivisella tasolla toimintamallista saattaa seurata tuhoisia vaikutuksia yhteiskuntaelämälle. Epäluottamus esimerkiksi finanssikriisissä yleistyi huonojen toimintamallien yleistymisen kautta. Lopulta oltiin tilanteessa, jossa moraalikato (edellä kuvattu tilanne-esimerkki) oli lyhyellä tähtämellä rationaalinen toimintatapa. Finanssimaailmassa vastuuta siirrettiin eteenpäin roskalainojen muodossa. Moraalikadon yhteydessä puhuttiinkin läpinäkymättömyydestä. Kompleksiset finanssi-innovaatiot olivat mahdottomia palauttaa alkuperäänsä. Epäluotettavat tahot pääsivät kuin koira veräjstä.

3.5 Talous- ja finanssisosiologia ja rationaalisen valinnan kritiikki

3.5.1 Taloussosiologia

Taloussosiologia pyrkii ymmärtämään talouden rakenteita ja prosesseja kulttuurin, kognitioiden, normien, vallan ja instituutioiden näkökulmasta (Beckert 1996, 803). Moraalitaloudellisen koulukunnan tavoin myös taloussosiologia kyseenalaistaa ajatuksen vain omaa etuaan ajavasta yksilöstä (*homo economicus*) ja rationaalisen toiminnan mahdollisuuksista. Richard Swedberg (2003) katsoo taloussosiologian suosion kasvamisen johtuvan niin sosiologian sisällä kuin tieteen ulkopuolellakin tapahtuneista muutoksista.

Esimerkiksi Reaganin ja Thatcherin aikakautena talousteoreetikot asetettiin politiikan keskiöön ja näin taloudesta tuli keskeinen osa yhteiskuntaelämää (Swedberg 2003, 32).

Swedbergin mukaan taloussosiologialla on annettavaa myös yrittäjyyden tutkimukselle tarkastelemalla yritysmailman käyttäytymismalleja (Swedberg 2000, 8). Täten taloussosiologia ei vain pyri teoretisoimaan taloudellisia rakenteita vaan myös toimimaan hyödyllisenä lisänä taloustieteellisille näkökulmille. Talusteorian tueksi taloussosiologiassa voidaan tutkia tiedon merkitystä yhteiskunnassa ja sen merkitystä yrittäjän päätöksenteossa ja toiminnassa. Schumpeterin mukaan uuden tuotteen tuominen markkinoille, uuden toiminta- tai tuotantotavan käyttöönotto, mahdollinen markkinarako, uusien materiaaalimahdollisuuksien saatavuus tai uuden organisaation luominen ovat tilanteita, joissa taloussosiologinen ymmärrys on hyödyksi (emt., 15–16).

Taloussosiologian vaikutusvaltaisimpia teoreetikkoja on Mark Granovetter, joka kirjoitti vuonna 1985 *American Journal of Sociology* -lehteen artikkelin talouden ”uppoutuneisuudesta” (*embeddedness*). Granovetterin pyrkimys on löytää tasapaino alisosiaalistuneen ja ylisosiaalistuneen toimijakäsityksen välillä, sillä talouden toiminnan hahmottuminen ei tapahdu tutkimalla sitä joko eriytyneenä (*undersocialized*) utilitaristisen perinteen mukaan tai ylisosiaalistuneena, kuten sosiaalitieteissä on joskus ollut tapana. Huolimatta suurista eroista kahden eri näkökulman välillä, niiden lähtökohdat ovat ironisesti samat: keskiössä on yksilöiden toiminta ja päätöksenteko (Granovetter 1985, 484–485). Granovetterin näkemyksen mukaan taloudellinen toiminta on uponnut kulttuuriin, joka muodostaa verkostomaisia rakenteita. Näitä rakenteita tutkimalla kuva talouden toiminnasta tarkentuu.

Sosiologi Jens Beckertin mukaan Parsonsiin kohdistunut kritiikki ylisosiaalistuneesta toiminnan käsitteellistämisestä on esitetty huolimattomasti. Kritiikki ei ota huomioon Parsonsien yksityiskohtaista analyysia systeemien keskinäisistä vuorovaikutussuhteista. Myös Keynesiläinen lähestymistapa teoksessa *Talous ja Yhteiskunta* (1956), jonka Parsons kirjoitti yhdessä Neil Smelserin kanssa, tarjoaa keskeisiä työkaluja taloussosiologisen teorian kehittämiseksi (Beckert 2006, 171).

Beckertin mukaan taloussosiologia kritisoi liiaksi perinteistä taloustieteellistä lähtökohtaa rationaalisen toimijan oletuksista. Taloussosiologian tehtäväksi jää selvittää, kuinka tietoisesti ja miten yksilö toimii epävarmoissa olosuhteissa (Beckert 1996, 804).

Taloustieteelliset mallit ovat huomioineet entistä paremmin markkinahäiriöt, eli tilanteet, joissa puutteellinen tai vääristynyt informaatio aiheuttaa haitallisia seurauksia. Moraalikato ja haitallinen valikoituminen ovat esimerkkeinä markkinahäiriöistä tai tilanteesta, jossa yksi osapuoli pidättää tietoa toiselta (Beckert 1996, 811). Beckert esittää, että asymmetrisen informaation ongelman ja epävarmuuden sisällyttäminen perinteisiin taloustieteellisiin malleihin on vienyt taloustiedettä lähemmäksi sosiologiaa. Ensinnäkin talouden ulkoisvaikutukset ja markkinahäiriöt laajentavat taloustieteellistä analyysia ja näin kattaa taloudellisen toiminnan moninaisuuden paremmin kuin perinteiset, yksinkertaistavat mallit. Perinteisten mallien on todettu tarvitsevan päivitystä. Taloustieteiden lähestymistä sosiologiaan ilmentää myös monipuolisemman toimijaverkoston huomioiminen. Yksinkertaista yksilön ja tuotteen välistä havainnollistettua suhdetta on laajennettu peliteoreettiseen tapaan koskemaan myös kolmannen osapuolen merkitystä (Beckert 1996, 812–183).

Vaikka Beckert näkeekin mikrotaloustieteiden näkökulman lähenevän sosiologiaa, talousteoria edelleen nojautuu liiaksi rationaalista toimijaa koskeviin oletuksiin (1996, 813). Taloudellinen toiminta on toki pitkälti rationaalista: esimerkiksi sijoittaja pyrkii maksimoimaan voitot ja toimimaan systemaattisesti. Talousteoria ei kuitenkaan kata riittävästi talouden irrationaalisuutta ja suhdannevaihteluiden kaottisuutta (emt., 817). Talousteoriat yhä käsittelevät epävarmuutta ennustettavana ilmiönä, jota voi kalkyloida ja jolle voi antaa todennäköisyysarvioita (Beckert 1996, 811).

Sosiologisesta näkökulmasta epävarmuus on haaste, jolle ei voi asettaa todennäköisyysarvioita. Epävarmuutta taloudellisessa päätöksenteossa voi tutkia analysoimalla niitä kulttuurillisia, kognitiivisia ja sosiaalisia rakenteita, joihin toimijat tukeutuvat epävarmuuden vallitessa (Beckert 1996, 815). Epävarmuuden vähentämiseksi toimija nojautuu ensinnäkin traditioihin ja rutiineihin, toiseksi normeihin ja instituutioihin, kolmanneksi sosiaalisiin rakenteisiin (verkostoihin) ja neljänneksi vallankäyttöön. Kaikilla edellä mainituilla keinoilla on sosiologiassa vahvat perinteet (emt., 827–829). Näin

sosiologinen ja taloustieteellinen näkökulma päätöksenteon rationaalisuudesta ei niinkään eroa lopputuloksessa vaan esioletuksissa. Talousteoreettisessa ajattelussa rationaalisuuden voi optimoida. Sosiologisen näkökulman mukaan toimija ei voi koskaan olla täysin rationaalinen, eikä myöskään tule koskaan jälkeinpäin tietämään rationaalisinta vaihtoehtoa, sillä eri vaihtoehtojen seurauksia on mahdotonta arvioida (emt., 823). Voisi siis todeta, että epävarmuus on sosiologisesta näkökulmasta kaoottisempaa, siinä missä talousteoria pyrkii rationalisoimaan sitä.

Beckertin taloussosiologisessa katsauksessa epävarmuudesta ja rationaalisuudesta on paljon samoja piirteitä finanssikriisikeskustelun kanssa. Erityisen paljon on ihmetelty sitä, kuinka kriisi pääsi ylipäättään yllättämään taloustieteilijät. Taloustieteilijöiden ennustamisen varaan asetetut rationaalisuusoletukset viimeistään finanssikriisin yhteydessä murtuivat.

3.5.2 Finanssisosiologia

Taloudesta on tullut yhä suositumpi aihe sosiaalitieteissä. Sosiologeja on alkanut sääntelyn purkamisen, deregulaation, myötä kiinnostaa perinteisesti taloustieteille kuuluvat tutkimuskohteet, kuten rahoitusmarkkinat. Alex Preda kirjoittaa artikkelissaan *The Sociological approach to financial markets* (2007), että todennäköisesti deregulaatio, medianäkyvyys ja finanssikriisit 1990-luvulla sekä kapitalistisen markkinatalouden aseman vahvistuminen kylmän sodan jälkeen olivat syinä talousaiheiden yleistymiseen sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa. Sosiaalitieteellisen tutkimuksen tarvetta lisäsi Predan mukaan myös talouden teknologisoituminen ja sen merkittävä rooli talouden globalisaatiossa (Preda 2007, 507).

Karin Knorr Cetinan ja Urs Brueggerin mukaan taloussosiologisen tutkimuksen keskiössä on ollut tuotantomarkkinat, yritys ja toimijaverkostot. Tästä syystä finanssisosiologian tehtäväksi jää itse markkinoiden tutkiminen. Finanssimarkkinoilla hyödykkeiden tuottaminen ja niiden jakaminen asiakkaille ei ole oleellista, vaan kaupankäynti valuutta- tai finanssituotteilla, joita ei ole tarkoitettu kulutettavaksi. (Knorr Cetina ja Bruegger 2002, 912)

Finanssimarkkinat eivät ole samanlaisia kaikkialla: esimerkiksi ulkomaille suuntautuvaa finanssikauppaa leimaavat lyhyen tähtäimen voitot ja valuuttakauppa. Finanssikauppaan liittyy myös runsaasti spekulatiota. Voiton tavoittelu tapahtuu hinnanmuutoksia

spekuloimalla ja tulevaisuusarvioilla (Knorr Cetina ja Bruegger 2002, 912–913). Esimerkiksi johdannaiset ovat tulevaisuusarvioihin perustuvia finanssituotteita. OTC -johdannaiskaupan (*over-the-counter*) volyymiksi on arvioitu vuonna 2006 noin 400 biljoonaa (*eng. "trillion"*) (Ferguson 2008, 6). OTC -johdannaiskauppa tarkoittaa kahden osapuolen välistä kauppaa, mitä ei tehdä minkään välittäjän kautta, vaan suoraan ”tiskin yli”. Koska OTC -johdannaiskauppaa käydään pörssin ulkopuolella, varsinaista summaa on hankala arvioida. Ennen finanssikriisiä vuoden 2007 joulukuussa OTC -johdannaiskaupan volyymiksi arvioitiin huimat 596 biljoonaa (Ferguson 2008, 228).

Finanssisosiologia tutkii talouden rakenteiden tilaa, muutosta ja dynamiikkaa. Taloustieteiden ja talouden välinen suhde on monelle taloussosiologille keskeinen tutkimuskohde. Donald MacKenzie esittää teoksessaan *Engine, Not a Camera: How Financial Models Shape Markets* (2006), että matemaattiset mallit ja teorit taloudessa eivät ainoastaan kuvaile talouden toimintaa, vaan ne myös muokkaavat sitä. Ajatuksen esitti alun perin Michel Callon teoksessaan *The Laws of the Market* (1998). Callonin teoksen ilmestyttyä kiinnostus taloustieteiden ja reaalitalouden suhteeseen lisääntyi (Arminen 2010).

Finanssisosiologiassa moraali ja etiikka saavat vähän huomiota. Sen sijaan teknologia ja talouden vuorovaikutussuhteet saavat paljon sijaa finanssisosiologisissa analyyseissa. Saskia Sassen esittää, että finanssimaailman digitalisaatiota seurannut vahva ja laajentunut keskinäisriippuvuus johtuu teknologiakehityksen kolmesta vaiheesta. Ensinnäkin teknologiset innovaatiot eivät ole vain tekemisen väline, vaan myös täysin uusien toimintamallien omaksumisen väline. Tietokoneet mahdollistavat ohjelmat, joiden avulla talousjärjestelmän kompleksisuus automatisoituu. Järjestelmä ei edellytä kokonaiskuvan hahmottamista käyttäjiltään. Teknologiakehitys on vahvistanut myös globaalia keskinäisriippuvuutta, mikä on mahdollistanut niin kutsuttujen talouskeskusten syntyä. Digitaaliset verkot mahdollistavat pääsyn tälle sektorille mistä maasta tahansa. Myös deregulaatio on mahdollistanut aikaisempaa vapaamman pääsyn ulkomaisille markkinoille. Keskinäisriippuvuus, transaktioiden samanaikaisuus ja vapaa pääsy kaikki mahdollistavat vuorovaikutusverkoston, joka antaa globaalille finanssitaloudelle erityispiirteensä (Sassen 2005, 19–20)

Kuten taloussosiologia, myös finanssisosiologia alkoi kiinnostaa sosiaalitieteilijöitä 1980-luvun aikana. Mark Granovetterin artikkeli *Economic action, social structure and*

embeddedness (1985) mainitaan yhdeksi keskeisimmistä puheenvuoroista talous- ja finanssisosiologian renessanssin alkuajoilta (Preda 2007, Beckert 1996). Ennen finanssisosiologian yleistymistä omana suuntauksenaan, puhuttiin myös ”uudesta taloussosiologiasta” (Preda 2007, 507). Erityisesti globalisaation etenemisen katsottiin olevan kiinnittynyt rahamarkkinoiden kasvuun (emt., 507).

Finanssisosiologiassa on myös tutkittu talouden laskusuhdanteita ja finanssikriisejä. Finanssisosiologia pyrkii huomioimaan inhimillisen toiminnan ja väärinymmärrysten vaikutuksen hetkellisten kriisien syntyyn ja monesti tästä syystä muistuttaa behavioristista taloustiedettä, mutta korostaa ennen kaikkea luottamuksen ja tiedonmuodostuksen roolia talouden toiminnassa (Arminen 2010).

3.5.3 Moraalitalouden koulukunta

Ilkka Kauppinen kirjoittaa teoksessaan *Moraalitalous* (2007), että talouden moraalipoliittisista merkityksistä keskusteleminen on nykyään ehkä oleellisempaa kuin koskaan. Ajatusta Kauppisen mukaan tukee talouteen liittyvien ongelmien monimutkaistuminen ja teknistaloudelliseen toimintaan liittyvät riskit (Kauppinen 2007, 5). Vuonna 2008 alkanut finanssikriisi antaa paljon uusia syitä tarkastella taloutta myös moraalisesta näkökulmasta.

Kauppisen mukaan moraalitaloutta vaivaa ongelmallisuus, joka liittyy kahteen seikkaan. Ensinnäkin on väitetty, että talous on omalakisista ja muusta yhteiskunnasta riippumatonta. Toiseksi on katsottu, että moraalista puhuminen talouden yhteydessä johtaa moralismiin (Kauppinen 2007, 5). Moraalitalouden koulukunnasta on mahdotonta puhua yhtenäisenä koulukuntana, sillä moraalitaloudellisia kysymyksenasetteluja on niin erilaisia. Yleisesti ottaen voidaan kuitenkin sanoa, että moraalitalous suhtautuu kriittisesti talouden omalakisuuteen ja sen asettamiin rationaalsiin oletuksiin (emt, 9).

Moraalitalouden koulukunnan yksi keskeisimmistä teoreetikoista, Andrew Sayer (2007), peräänkuuluttaa taloustieteilijöitä laajentamaan näkökulmia talouden tutkimukseen ja arviointiin. Tällä hetkellä Sayer näkee utilitarismin liian keskeisenä vaikuttajana taloustieteissä, siinä missä moraaliset kysymyksenasettelut on jätetty huomiotta. Moraalitaloudessa puolestaan painotetaan yksilöiden ja instituutioiden vastuita ja oikeuksia (Sayer 2007, 23).

Sayerin mukaan vastuuta ja hyvinvointivaltiota pohtinut Alan Wolfe on yksi keskeisimpiä moraalitalouden problematiikan tutkijoita. Wolfe puhuu modernisaation paradoksista, jossa taloudellinen kasvu, keskiluokan nousu ja demokratia on tuonut ihmisille vapautumisen vanhoista traditioista ja normeista. Kolme edellä mainittua kuitenkin tuotetaan monimutkaisen ihmisten keskinäisriippuvuuden verkoston kautta. Kapitalistisen liberaalin demokratian kansalainen ei kuitenkaan tiedosta sosiaalista vastuutaan tai moraalisääntöjään kuten ennen (Wolfe 1989, 2–3). Perinteiset moraaliauutoriteetit ovat vähentäneet merkitystään: kirkko, kirjallisuus, moraalifilosofia ja politiikka. Wolfen mukaan nykyaikaa leimaa epävarmuus siitä, miten muita tulee kohdella, ja tämä näkyy talouden toiminnassa (emt., 5).

3.5.4 Rationaalisen valinnan teoria

Rationaalisen valinnan teorialla on edelleen vahva asema taloustieteissä. Tämän teorian mukaan yksilö toimii rationaalisesti pyrkiessään päämääriinsä ja tavoittelee aina voiton maksimointia niukin resurssein. Oletuksena on, että päätöksentekijä on tietoinen preferensseistään (Halko, Mikkola ja Ruuskanen 2010, 18). Tätä oletusta on helppo problematisoida ja sitä onkin kritisoitu erityisesti yhteiskuntatieteissä. Rationaalisen valinnan teoriassa ei oteta huomioon, mistä yksilön mieltymykset tulevat (emt., 19). Teoria olettaa, että yksilö tavoittelee omia etujaan eikä ota esimerkiksi huomioon hyvinvointia. Voidaan myös väittää, että yksilön mahdollisuudet ei vaihtoehtojen punnitsemiseen johtuen tiedonsaannin rajallisuudesta, on kyseenalaistettavissa (esim. Heiskala 2000).

Jon Elsterin mukaan rationaalisen valinnan teoria on riittämätön kuvaamaan ihmisen toimintaa, sillä emootioiden roolia päätöksenteossa ei voi ennakoida. Elsterin mukaan pyrkimys voiton maksimointiin jättää huomiotta myös ihmisen käsityksen oikeudenmukaisuudesta ja moraalista. Sosiaalitieteiden rationaalisuuskritiikissä ei ole kyse siitä, ettei yksilö toimisi voittoa tavoittelevasti. Ongelmallista on myös se, ettei rationaalisen ja irrationaalisen toiminnan suhdetta voi mallintaa yksinkertaistamatta. Selvää on, että rationaalisen valinnan teorian tekee ongelmalliseksi myös riittämätön ymmärrys motivaatioista päätösten takana, epävarmuudesta ja informaation puutteesta. (Elster 2000, 692).

Rationaalisuus ja rationaalisen valinnan teoria ei kuitenkaan ole yksinomaan taloustieteiden teoriaa, vaan myös paljon sosiologiassa keskusteltu paradigma. James Colemanin mukaan rationaalisen valinnan teoriassa olisi mahdollisuus tuoda yhtenäisyyttä sosiaalitieteiden teoreettiseen kirjoon. Esimerkiksi Max Weber näki rationaalistumisen olevan sosiaalisen muutoksen kulmakiviä. Rationaalisen valinnan teoria nähdään turhaan yksinkertaistavana (Coleman 1989, 5–6).

Raymond Boudon puolestaan näkee Weberin ”toiminnan subjektiivisen mielen” kuvaavan paremmin sitä miten ihmisen toimintaa tulee ymmärtää. Teoksessaan *Talous ja yhteiskunta* (1922), Weber määrittelee sosiologian tieteeksi, joka ymmärtää sosiaalista toimintaa tulkiten käyttäytymisen taustalla olevia motiiveja ja subjektiivista mieltä, jonka mukaan toimija toimii. Taloudellisessa kanssakäymisessä rationaalisuusoletus on validi, mutta sitä ei tulisi soveltaa kaikissa konteksteissa. Boudon näkee rationaalisen valinnan teorian ongelmana itse rationaalisuuden määrittelyn: itsekkyyks, tarkoituksenmukaisuus, voiton tavoittelu ja hyötyjen maksimointi (Boudon 1998, 821–822). Rationaalisen valinnan teorian instrumentaalisen rationaalisuuden lisäksi on pohdittu kognitiivista rationaalisuutta ja axiologista rationaalisuutta. Kognitiivinen rationaalisuus ei perustu hyötyjen maksimoimiselle, vaan arvioinnille, onko toimintamalli ylipäättään mahdollinen. Axiologinen rationaalisuuden ajatus on alun perin Weberiltä, mutta sitä on tulkittu monin tavoin. Boudon näkee axiologisen rationaalisuuden perustuvan ihmisen päättelyyn siitä, mikä on vahvoihin perustein hyvää tai oikein (Boudon 1998, 825).

Myös Margaret Archer pitää niin kutsuttua instrumentaalista rationaalisuutta, joka on riittämätön kuvaus ihmisen toiminnan motiiveista (Archer ja Tritter 2000, 5). Ongelmallisinta instrumentaalisisessa rationaalisuudessa on, että siihen ei liity emootioita. Yksilön kiintymys tekemäänsä työhön jää ilman olennaista motivaatiota ilman emootioita (emt., 6). Rationaalisen valinnan teoriassa keskeiset *preferenssit* ovat staattisia ja yleisluontoisia. Inhimillisen toiminnan ymmärtämisen kannalta kontekstien muuttuminen on otettava huomioon. *Homo economicus* -toimijäkäsitys olettaa myös, ettei toimija ymmärrä kollektiivisuutta ja sosiaalista liikehdintää, jotka ovat arvopohjaista toimintaa jonkin asian vuoksi (Archer 2000, 73). Näin ollen *homo economicus* on passiivinen monella tapaa.

Rationaalisen valinnan teoriassa arvoille ja moraalille on jätetty vähän sijaa, vaikka ne liittyvät oleellisesti toimijan tekemiin päätöksiin. Moraali päätöksenteossa on ratkaistu ottamalla se yhdeksi annetuksi tekijäksi, mistä esimerkiksi Archer puhui ”staattisina ja joustamattomina”. Moraali voidaan sijoittaa joko valintojen rajoitteisiin tai preferensseihin (Vihanto 2004, 3). Esimerkiksi ihminen, joka on ottanut velkaa, maksaa velkansa takaisin koska kokee, että on pakko (valinnan rajoitteet) tai koska kokee sen olevan oikein ja velvollisuudekseen (preferenssit). Teoriassa moraalikysymysten sijoittaminen voi toimia, mutta todellisuudessa ihmisten päätöksentekoon vaikuttaa lukemattomat syyt ja tekijät, vaikkapa tunteet tai elämäntilanne (Vihanto 2004, 4). Jos syystä tai toisesta muutkaan velalliset eivät joudu maksamaan pankille velkaa, voi olla, ettei velallinen koe vastuunkantaan enää mielekkääksi.

Yhteiskunnassa vallitsee yhteiskuntasopimus vaikka ihmisellä onkin taipumus oman edun tavoitteluun. Kuten jo todettu oikeudenmukaisuudesta, tietyn yhteisön sisällä yksilö on tietoinen oikeuksistaan, velvollisuuksistaan ja vastuistaan siinä määrin, että yhteistoiminta sujuu (Rawls 1988, 16).

3.6 Talous ja moraal

Talouden ja moraalien suhde on ongelmallinen, sillä niin kauan kun persoonattomien markkinavoimien toimintaan ei liity laittomuuksia, niihin ei katsota liittyvän moraalisia näkökohtia (Hjerppe 2003, 257). Taloustiede ei perinteisesti ole tutkinut moraalista olennaisena osana taloudellista toimintaa, vaikka perinteiset markkinataloutta kuvaavat mallit eivät riittävästi ilmennä taloudellista käyttäytymistä.

Taloudellisen toimijan perusta on niin kutsuttu *homo economicus*, omaa etuaan ajava yksilö, joka pyrkii maksimoimaan oman etunsa. Taloustieteiden moraaliksi onkin omaksuttu utilitarismi, jonka mukaan kaikki ihmiselle onnellisuutta tuottava asia on oikein (Hjerppe 2003, 259). Moraali puolestaan ohjaa käyttäytymistä sen mukaan, mikä on oikein ja mikä väärin. Moraaliin nojautuen ihmiset pystyvät toimimaan keskenään yhteisössä (emt., 258). Esimerkiksi keskinäistä luottamusta voidaan pitää moraalisenä normina, joka ohjaa taloudellista menestystä ja toimintaa. Luottamus mahdollistaa yhteisesti hyväksytyt

pelisäännöt, joita kaikkien oletetaan noudattavan ja tehtyjen sopimusten kunnioittamiseen (Kanniainen 2003, 82).

Kanniainen mukaan moraalin ja talouden suurimpia ristiriitoja ovat taloudelliset väärinkäytökset ja rikokset, jotka sääntelystä ja valvonnasta huolimatta ovat arkipäivää. Vuonna 2002 moraaliristiriitoja liiketoiminnassa nähtiin Enronin konkurssissa, jossa johtajat rikastuivat työntekijöiden menettäessä eläkkeensä, sisäpiirin erikoistiedossa, jossa moraalikadon lähteeksi nähtiin sisäpiiritiedon väärinkäytös, johdon jättieläkkeissä, irtisanomisissa ja lakkojen tukahduttamisissa (Kanniainen 2003, 83–88). Skandaalien jälkeen Kanniainen kysyy, voisiko vastoinkäymiset johtaa uuteen moraaliseen heräämiseen (emt., 107). Tematiikka muistuttaa monilta osin vuoden 2008 keskusteluja talouden eettisistä pulmakysymyksistä.

Yrityksen arvon maksimointitavoite, eli yrityksen tavoite tuottaa omistajille mahdollisimmat paljon voittoa, on saanut paljon kritiikkiä osakseen (Kanniainen 2003, 109). Yritystoiminnan moraalivelvollisuuksista käydään keskustelua liittyen yrityksen yhteiskuntavastuuseen, ympäristöarvoihin ja työvoimapolitiikkaan.

Syyskuussa 2008 Björn Wahlroos herätti huomiota kommentillaan yritysten moraalisuudesta: hän sanoi, ettei moraalilla ole yrityksen asia. Niklas Herlin puolestaan syytti Wahlroosia ymmärtämättömyydestä. Herlin kirjoittaa:

”Koska omistajilla on arvot ja moraalit, yrityksilläkin on arvot ja moraalit. Sampo-konsernin konsernijohtajan arvo- ja moraalimaailmaan kuuluu se, että yrityksen ainoa tehtävä on tuottaa lisää prosentteja pääomalle. Se on omistajan moraalit, mutta vain Sammon tapauksessa. Yritystä ei ole ilman yrityksen omistajaa ja omistajan arvoja.” (Uusi Suomi 3.9.2008)

Toimiakseen tehokkaasti, talous tarvitsee luottamusta, vastavuoroisuutta ja sääntöjä. Suurimmat konsernit ovat myös linjanneet selkeästi yritys vastuunsa. On vaikea sanoa, onko talous tai taloustoimija, yritys, moraalinen tai moraaliton.

Eryityisesti finanssikriisiuutisointiin on ladattu vahva moraalinen ulottuvuus. Talouden taantumaa ei ole pidetty vain rahan kriisinä, vaan itse asiassa yhteisöllisyyden kriisinä. Tämä

teema on tuttu sosiologisesta perinteestä, joka pitkälti keskittyy modernisaation ja yhteisöllisyyden kytköksiin. Esimerkiksi Èmile Durkheim kirjoittaa teoksessaan *Sosiaalisesta työnjaosta* (suom. 1990), että kaikille kapitalistisille yhteiskunnille tyypillinen yksilöllinen hyötyajattelu on yhteisöllisyyden murentaja. Hyötyajattelu ei kuulu solidaarisuuden, moraalien, piiriin (emt., 362). Durkheimin mielestä taloudellisen kurinalaisuuden puute ei voi olla aiheuttamatta vaikutuksia, jotka ulottuvat taloudellisen ulkopuolelle tuoden mukanaan julkisen moraalien heikkenemisen (emt., 20).

4 Talousjournalismi ja lamaautisointi

4.1 Talousjournalismi

Taloudesta kirjoittaminen lisääntyi journalismissa 1970-luvulla. Samaan aikaan syntyi myös talouteen erikoistuneita aikakauslehtiä, kuten Yritystalous, Kehittyvä Yritysjohdo ja Tehokas Yritys. Näitä lehtiä pian seurasi myös Fakta ja Kehittyvä Yritys. Talousaiheiden käsittelyn taustalla oli muuttuva talouspolitiikka 1970-luvulla (Majapuro 2006, 17–18). Esimerkiksi Yhdysvalloissa 1970-luvulla talouspolitiikka oli suuressa muutoksessa sääntelyn purkamisen takia. Suomessa kuitenkin tärkeimmät säännöstelyn purkamista koskevat päätökset toteutettiin 1980-luvulla (Julkunen 2001, 57).

Talousjournalismi ei ollut kenen tahansa julkisuutta, vaan se oli tarkoitettu hyvätuloisille, koulutetuille ihmisille (Majapuro 2006, 21). Talousjournalismista tuli osajulkisuutta, johon osallistuivat tärkeät taloustoimijat ja asiantuntijat. Yhä vähemmän taloudelliseen keskusteluun osallistui tavallinen poliittinen kansalainen (emt., 21). Yleisölehdet eivät yleensä keskity kapeaan lukijasegmenttiin, vaan ne pyrkivät houkuttelemaan mahdollisimman laajaa lukijakuntaa. Sen sijaan erikoislehdet, kuten esimerkiksi talouden erikoislehti Kauppalehti, linjaavat lukijaryhmänsä tarkemmin. Kauppalehti linjaa omansa: ”keskeisiä lukijaryhmiä ovat yritysten johto- ja asiantuntijatehtävissä toimivat, hankintapäätäjät, yrittäjät sekä muut taloudesta kiinnostuneet lukijat”. Lukijakunta omaa toisin sanoen hyvän talouslukutaidon (Simola ja Reunanen 2010, 97).

Majapuron mukaan 1990-luvun lopun vuosituhannen vaihteen näkymiä talousjournalismissa voi kuvailla kolmella seikalla: taloustiedon nopeatempoistuminen, mediayritysten keskittyminen sekä kiihtynyt kilpailu mediakuluttajista (Majapuro 2006, 28). Nämä piirteet ovat yhteisiä journalismin kentälle yleensä.

4.2 Lamaautisointi

Simolan ja Reunasen mukaan kriisiaikoina on tyypillistä syyttää mediaa lamamielialan lietsomisesta. Erityisen tärkeänä median roolia pidetään vaikuttajana kulutusikäytymiseen (Simola ja Reunanen 2010, 64). Myös sijoittajien kannalta talousjournalismilla on merkittävä

vaikutus mielialaan ja riskinottohalukkuuteen. Talousjournalismi on keskeinen informaatiolähde, joka vaikuttaa sijoittajan päätöksentekoon. Tästä syystä lama uutisointia on tärkeä tutkia.

Inka Salovaara-Moring päätyi tutkimuksessaan *Media Geographies* (2004) siihen, että 1990-luvun lama uutisoinnissa oli suuria alueellisia eroja. Alueelliset lehdet uutisoivat talousongelmista luonnollisesti enemmän paikallisesta näkökulmasta, mutta Salovaara-Moring katsoo kiinnostavaksi tavan, jolla paikallista kuvaa luotiin (emt., 119). Salovaara-Moring tutkii, miten näitä tarinoita kriisistä (*”stories of crisis”*) kerrottiin paikallisissa lehdissä ihmisille. Paikalliset erot olivat niin huomattavia, että Salovaara-Moring johtopäätöksissään esittää, että lama koettiin paikallisesti eri tavoin. Alueelliset lehdet tarjosivat turvaa ja jatkuvuutta korostamalla paikallista identiteettiä, yhteisöllisiä arvoja, sekä kritisoimalla talouspoliittista eliittiä ja talouspolitiikan legitimizeettiä (emt., 253–254). Yhteistä lehdille oli laman käsittely seuraavanlaisissa konteksteissa: (1) lama on ulkopuolinen toimija, joka vaikuttaa tiettyyn alueeseen, (2) lama johtuu poliittisesta epäonnistumisesta ja nyt kaivataan muutosta, (3) lama kuuluu taloussysteemin rapauttajana, ja (4) lama mentaalisenä ilmiönä paikallisella tasolla.

Lama uutisoinnissa 1990-luvulla oli läsnä moraalisia näkökulmia, jotka tosin erosivat vuosien 2008 ja 2009 uutisoinnista. Siinä missä 1990-luvulla moraalit nähtiin kansalliseksi projektiksi, ”moraaliseksi opetuksiksi”, (Salovaara-Moring 2004), 2000-luvun taloustilanteessa moraalisuuden ”vaje” nähdään globaaliksi ongelmaksi (Simola ja Reunanen 2010). Erityisesti moraalilla aspekteilla katsotaan olevan talousteoreettinen perusta, esimerkiksi jo edellä mainittu moraalikato, jota pidettiin osatekijänä finanssikriisin synnyssä.

Suomen 1990-luvun laman kohdalla katsottiin, että lehdistö suhtautuu lamaan konservatiivisesti ja jälkijunassa. Uutisointia Aslama ja Kivikuru kuvaavat yllätyksettömäksi. Esimerkiksi Yle reagoi lamaan hitaasti ja lama uutisoinnin näkökulma pysyi muuttumattomana (Aslama ja Kivikuru 2002, 14–15). Vaikka valtavirtajulkisuus näyttäytyi tasaisena läpi kriisin, 1990-luvun talouskriisi oli syiltään ja seurauksiltaan monimutkainen. Suomen 1990-luvun kriisi heijastui talouselämän lisäksi koko yhteiskuntaelämään poliittisella ja sosiaalisella tasolla. Julkunen (2001) puhuu mentalisten mallien muutoksesta. Matti Klinge näkee, että kriisit ilmentävät yhteiskunnallisia murrosvaiheita, joissa politiikka,

arvomaailma, luottamus yhteiskuntarakenteisiin ja toimijan moraalit ovat tärkeitä tutkimuskohteita (Klinge 1995, 11–13).

4.3 Talouspuhe ja talousteksti

Talouspuhetta on tutkittu sosiologisesta näkökulmasta lähinnä hegemonisen diskurssin näkökulmasta. Kennet Harald (1997) näkee, että talouspuheella on pakottava luonne politiikassa (Harald 1997, 264). Harald kuvaa talouspuhetta politiikan tekemisen välineenä läpikotaisin ”modernin ajattelun kyllästämäksi”, sillä talous nähdään omalakisiksi auktoriteetiksi, jota on toteltava (emt., 267). Talouspuhe on numeerisesta tiedosta ja faktisesta otteestaan huolimatta metaforien kyllästämää tekstiä. Jokapäiväiset talouskatsaukset lainaavat mekaniikan metaforia, mikä Haraldin mukaan luo kuvaa taloudesta itsenäisesti toimivana koneistona. Sen sijaan erityisesti 1930-luvun laman aikaan puhuttiin vahvasti kansalliseen sävyyn sairauden, terveyden ja kehittymisen organismeista. Terveeseen valtiontalouteen, ideaalitilaan pyrkiminen sai moraalisen oikeutuksen talouspuheessa. Yhteiskuntatieteissä sairausmetaforaa on käytetty paljon, kun sosiaalinen järjestys on uhattuna (emt., 273–275).

Lama-aikana talouspuheessa korostuu ajatus yhtenäisestä kansakunnasta. Sosiologia tarjoaa paljon työkaluja yhteenkuuluvuuden ja ”kuvitteellisen yhteisön” (Anderson 1983) retoriikan tutkimiseen. Kyse on identiteetin luomisesta jonkin tavoitteen saavuttamiseksi (Moring 1999, 83). Yhteisyyttä luodaan varsinkin moraalisesti latautuneissa talousartikkeleissa. Kansakuntaan vedotaan moraalikäsitteillä, jotta lamatalkoisiin osallistuttaisiin yhdessä.

Taloustekstiä ja toimijuutta tutkinut Pirjo Karvonen puolestaan kysyy teoksessa *Teksti ja ideologia* (1996), missä taloustekstin ihminen on. Talousteksteissä käsitellään paljon käyttäytymistä, mutta ihminen ei esiinny toimijana näissä yhteyksissä (Karvonen 1996, 151). Ihmisen toiminta tietenkin näkyy taloudessa ja se on oletuksena uutisten taustalla. Tekstissä ihmisen sijaan puhutaan abstraktein käsittein taloudellisista tekijöistä, kuten vaikka talouden kasvusta, joka on tekijän asemassa (emt., 152). Toimijan poissaolo taloustekstissä on näkynyt erityisesti lama-ajan talouspolitiikassa 1990-luvulla. Karvosen mukaan rahapolitiikasta puhuttiin automaattiseen sävyyn: ”Suomen markka pääsi kellumaan, sitten se *devalvoitui*”. Tapahtumaa selitettiin itsepintaisen markan irtiottona, jota kukaan ei pystynyt estämään.

Taloustilannetta kuvattiin kurittomaksi ja kontrolloimattomaksi. Karvosen mukaan selitykset itsestään etenevistä prosesseista vapauttaa toimijan vastuusta (emt., 155).

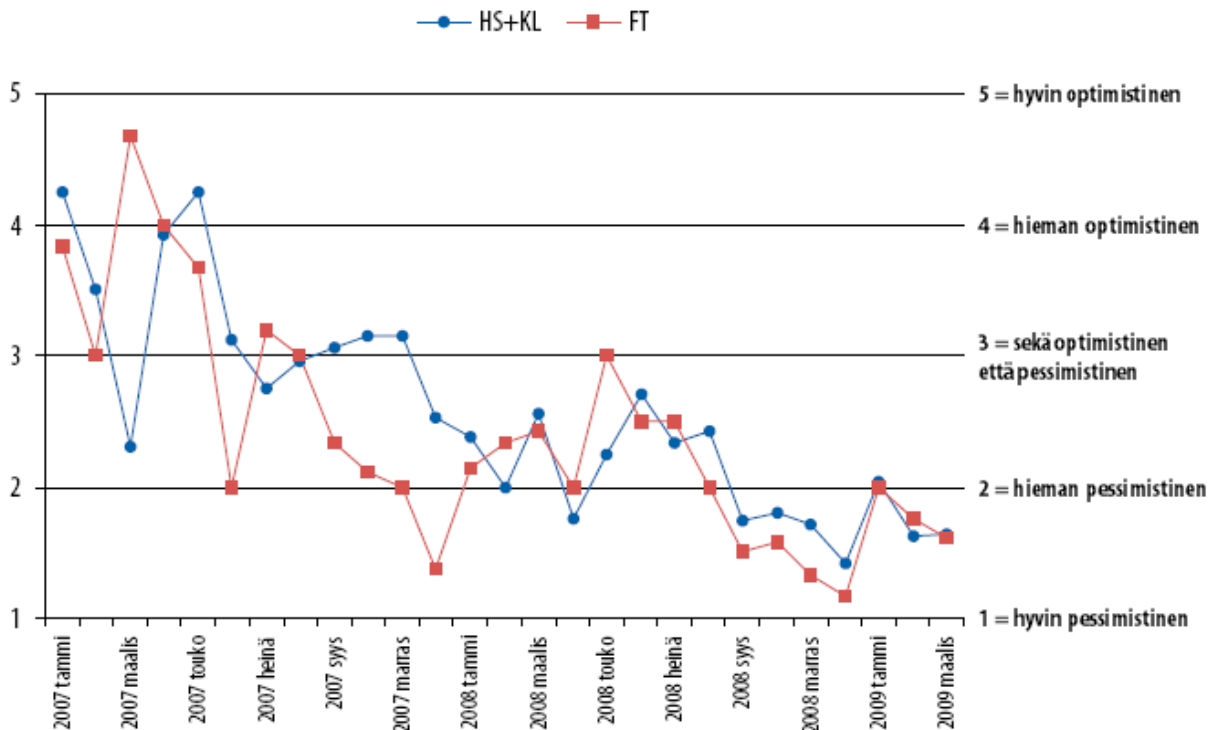
Kuten Hirsto, Simola ja Reunanen, myös Karvonen tarttuu luonnonvoimien läsnäoloon talousteksteissä. Taloustekestissä on tyypillistä syyttää tapahtumista ulkopuolista tahoja. Esimerkiksi termi ”markkinavoimat” esiintyy luonnonvoimien kaltaisena voimana, joiden taltuttaminen on mahdotonta (Karvonen 1996, 159).

Simola ja Reunanen esittävät, että taloustekestien ja taloutta koskevan todellisuuden välinen suhde on tullut yhä tärkeämmäksi tutkimuskohteeksi, sillä viime vuosina rahoitusmarkkinoita ja taloutta koskevaa tietoa on yhä enemmän saatavilla (Simola ja Reunanen 2010, 66). On siis relevanttia kysyä, miten taloustekestit määrittävät ja rakentavat todellisuutta. Myös toimijuutta on alettu korostaa. Rahoitusmarkkinat eivät enää koostu ”kokoelmasta abstrakteja taloudellisia toimijoita”, vaan ihmisistä ja tietojärjestelmistä (emt., 67). Yhä tärkeämpää on ymmärtää, että rahoitusmarkkinoilla vaikuttavat todellisten ihmisten teot ja mielipiteet, ei hämärät luonnonvoimat. On muistettava, että talous on monia eri asioita, kontekstisidonnainen ja diskursiivinen, jonka mystifiointi yksinkertaistaa taloutta omaksi, eriytyneeksi kokonaisuudekseen (Jessop ja Oosterlynck 2008).

4.4 Taloustunnelma

Finanssikriisiuutisoinnin taloustunnelmaa tutkivat Simola ja Reunanen teoksessaan *Kaikki toistaiseksi hyvin* (2010). Taloustunnelma rakentuu talousuutisen lausuntojen, otsikoinnin ja kuvituksen kautta. Kyseessä on siis journalistin ja lähteen välisen vuorovaikutussuhteen kautta muotoutunut tunnelma. Simola ja Reunanen havaitsivat, että vielä vuonna 2007 maailmantalouden tunnelmat nähtiin hyvin myönteisessä valossa. Maailmantalouden suuret tapahtumat vuonna 2007, kuten Northern Rock -pankin ajautuminen keskuspankin syliin, ei vaikuttanut suomalaisen talousuutisoinnin tunnelmiin. Vasta alkuvuodesta 2008 suomalainen talousuutisointi alkaa lähestyä hieman pessimististä sävyä (Simola ja Reunanen 2010, 70).

Kuvio 1. Juttujen taloustunnelma kuukausittain Helsingin Sanomissa ja Kauppalehdessä (keskiarvo) sekä Financial Timesissa (Simola ja Reunanen 2010, 71)

Simolan ja Reunasen mukaan journalismin ja taloustunnelmien vaikutus taloustilanteeseen ja luottamukseen huolestuttavat asiantuntijoita. Journalismi sortuu ”pessimismin lietsomisen” lisäksi myös nousukauden markkinahuuman luomiseen (Simola ja Reunanen 2010, 73). Kansainvälisen, globaalin talouden kontekstissa moni asiantuntija näkee kotimaisen median roolin talouden kehityksessä pieneksi (emt., 75). Kuluttajaluottamuksen rakentumisessa medialla on suurempi rooli.

5 Aineisto ja tutkimusmenetelmä

”Viestintä on yhteisyyden tuottamista, jakamista ja ylläpitämistä, kuten Hames Carey määritteli rituaalisesta näkökulmasta sanoman ja yhteisön vuorovaikutusta. Viestinnän ymmärtäminen rituaalisena, tällaisena koettuna yhteisyytenä, auttaa ihmisiä tuomaan esille heidän omat tarpeensa, mikä näkyy sitten koko yhteiskuntaa koossa pitävänä voimana.” (Huhtala ja Hakala 2007, 31)

Tutkimusaineisto koostuu Helsingin Sanomien ja Kauppalehden uutisartikkeleista vuosina 2008 ja 2009. Artikkeleita kertyi yhteensä 227 kappaletta. Näistä 112 oli Helsingin Sanomista ja 115 Kauppalehdestä. Artikkelit kerättiin molempien lehtien verkkosivujen uutisarkistohauulla. Hakuryypäitä oli kaksi: ensimmäisessä tavoitellaan finanssikriisiä koskevia artikkeleita eri synonyymeillä ja toisessa rypäässä artikkeleita, jotka koskevat finanssikriisiä ja joissa esiintyy termit ahneus, moraali ja oikeudenmukaisuus. Kriteerinä siis on, että artikkelissa esiintyy molemmista rypäistä yksi tai enemmän mainituista sanoista. Ensimmäinen termi ”kriisi” oli alun pitäen ”finanssikriisi tai talouskriisi”, mutta finanssikriisiuutisoinnissa tavaksi alkoi muodostua puhuminen vain ”kriisistä”. Valitettavasti tämän termin mukana tuli myös paljon asiaankuulumatonta aineistoa karsittavaksi.

Hakuryypäät olivat seuraavat:

(kriis* OR taantuma* OR lama*) AND (ahne* OR mora* OR oikeudenm*)¹

Helsingin Sanomien uutishaussa poistin valinnasta urheilun ja mielipideosaston. Toisin kuin Helsingin Sanomien mielipideosaston kansalaiskannanotot, Kauppalehden debatissa artikkelit ovat asiantuntijakirjoituksia. Kauppalehden haussa debattiosasto on sisällytetty, sillä kooltaan ja tyylistään se vastaa Helsingin Sanomien vieraskynä-osastoa, jolla asiantuntijat ottavat kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin. Helsingin Sanomien vieraskynä-osasto lukeutuu pääkirjoitusosioon, vaikka kirjoittajat ovat usein Helsingin Sanomista riippumattomia. Jotta saisin kattavasti myös Kauppalehden asiantuntijaosaston mukaan, olen analysoinut debattiosaston kirjoitukset. Kauppalehden varsinainen mielipideosasto ei ollut mukana

¹ Kauppalehden uutisarkistohaussa katkaisumerkkinä käytetään dollarin merkkiä ”\$”.

haussa, kuten ei ollut Helsingin Sanomissakaan. Helsingin Sanomien pääkirjoitussivulla ilmestynyt ”muut lehdet”-kokooman olen myös poistanut aineistosta, sillä johtopäätöksien tekeminen tähän osioon kuuluvien artikkelien pohjalta hankaloittaisi aineistonrajausta.

Taulukko 1. Juttutyypin jakautuminen aineistossa

Juttutyyppi	Kauppalehti	Helsingin Sanomat	Yhteensä
Pääkirjoitus	15	30	45
Kolumni	16	31	47
Uutinen	75	40	115
Debatti/Vieraskynä	9	11	20
Yhteensä	115	112	227

Aloitin aineiston käsittelyn käymällä läpi yli 300 artikkelin aineiston, josta karsin pois asiaankuulumattomat artikkelit. Suurin osa karsimisista johtui siitä, että sama artikkeli esiintyi kahteen kertaan haussa. Myös nimien takia artikkeleita karsiutui pois (esim. ”Morales” tai ”Moran”). Erityisesti Kauppalehdessä ilmestyi uutishaussa myös mainosmaisia tekstejä, jotka eivät kuuluneet talousuutisoinnin piiriin.

Koska aineisto on laaja, päätin ottaa avukseni laadullisen aineiston käsittelyohjelman MAXQDA:n. Ohjelman ominaisuuksiin kuuluu sanojen yleisyyksien ja ristikkäisyyksien tutkimiseen tarkoitettu Maxdictio, jonka uskon auttavan kvalitatiivisen sisällönanalyysin toteuttamisessa. Aloitin aineistoni työstämisen lataamalla aineiston rtf-muodossa ohjelmaan. Kävin aineiston läpi alustavasti kiinnittäen huomiota oleellisiin kohtiin (oikeudenmukaisuus, moraalit, ahneus). Tietokoneavusteinen laadullinen tutkimusmenetelmä on havaittu hyödylliseksi laajojen aineistojen kohdalla (Evers, Silver, Mruck ja Peeters 2011). Joukko tutkijoita testasi tietokoneavusteisia laadullisia tutkimusmenetelmiä osana KWALON-projektia. Aineistona käytettiin kahden vuoden media-aineistoa, joka käsitteli finanssikriisiä. Tutkimustulokset julkaistiin FQS -aikakauslehdessä (Forum Qualitative Sozialforschung 2011). Elif Saillard vertasi kahta ohjelmaa (MAXQDA ja NVivo) osana projektia, ja tuli siihen tulokseen, että MAXQDA:n avulla tutkija pääsee lähemmäksi aineistoa. Saillardin mukaan varsinkin grounded theory hyötyisi tietokoneavusteisesta koodaamisesta (Saillard 2011). Myös Walter Schönfelder vertasi näitä ohjelmia, mutta eri tutkimusmenetelmän näkökulmasta. Diskurssianalyttisessä lähestymistavassa laadullisen datan ohjelmat

mahdollistavat kvantitatiivisen datan hyödyntämisen osana analyysia, ja siinä säästää huomattavasti aikaa (Schönfelder 2011). MAXQDA -ohjelmaa on siis käytetty finanssikriisiaineiston tutkimiseen aiemmin, ja ohjelma on havaittu hyväksi työkaluksi tutkimuksessa.

Sisällönanalyysissa analysoidaan tekstin merkityksiä. Sisällönanalyysin työvaiheet ovat aiheen rajaus ja redusointi, klusterointi eli ryhmittely ja teoreettisten käsitteiden luominen (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 108). Sisällönanalyysissa ryhmittelyä voi kutsua myös koodaamiseksi. MAXQDA -ohjelmalla koodaaminen tapahtuu luomalla kategorioita, koodeja, joita voi liittää tekstiosuuksiin tai kokonaisiin artikkeleihin. Lajittelin jokaisen artikkelin johonkin koodiin, joita loin aineistoon tutustumisen myötä. Lopulta kaikki artikkelit olivat alustavasti jaoteltu.

Alkukoodit olivat ”oikeudenmukaisuus”, ”moraali ja moraalikato”, ”rahoitusmarkkinoiden toiminta”, ”arvot ja yhteisöllisyys”, ”ahneus ja kriisin syyt”, ”johtajuus”, ”Kiinan ja Yhdysvaltojen taloustilanne” ja ”luottamus”. Aineiston työstämisen alkuvaiheessa koodeja oli enemmän työn helpottamiseksi. Kun kaikki 227 artikkelia oli koodattu johonkin koodiin, aloin etsiä koodeille yhteisiä nimittäjiä. Koodien määrä tyypistyi huomattavasti. Analyysia varten aineisto jakautui neljään pääteemaan:

1. Ahneus ja kriisin syyt
2. Moraali ja moraalikato
3. Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo
4. Rahoitusmarkkinoiden toiminta (alateemoina johtajuus ja taloustieteet - ja järjestelmä)

Valitsin tutkimusmenetelmäksi sisällönanalyysin, sillä se soveltuu tutkimuksen lähtökohtiin parhaiten. Aineiston hallitsemisen avuksi otettu MAXQDA -ohjelma mahdollistaa monipuolisesti sisällönanalyttisiä työkaluja. Vaikka MAXQDA on kvalitatiivisen tutkimusaineiston työstämiseen tarkoitettu ohjelma, sillä saa tuotettua kätevästi myös kvantitatiivista dataa. Sisällönanalyysini työprosessiin kuuluu aineiston rajaaminen, koodaaminen (aineiston läpikäyminen kiinnittäen huomiota oleellisiin osioihin), ryhmittely ja yhteenvedo. Sisällönanalyysi on tässä tutkielmassa teoriasidonnaista, sillä analyysi sisältää

vahvoja teoreettisia kytkentöjä. Teoria antaa analyysille hyvän raamin, joka auttaa aineiston kontekstisoinnissa.

Aineiston kategoriat ovat sekä teoria- että aineistolähtöisiä. Aiheen rajaaminen ja teoreettiset lähtökohdat johtivat kolmeen teemaan oikeudenmukaisuudesta, moraalista ja ahneudesta. Viimeinen teema nousi esiin aineistosta näiden käsitteiden yhteydessä. Tarkastelen kaikkia kategorioita ensisijaisesti tutkimalla moraalien, oikeudenmukaisuuden ja ahneuden merkityksiä artikkeleissa. Yksi artikkeli saattaa viitata kahteen käsitteeseen, jolloin artikkelin sijoittuminen kategoriaan määrittyy kontekstin perusteella. Viimeisessä kategoriassa käsitteet eivät määritä artikkelien sijoittumista, vaan se tapahtuu täysin kontekstisidonnaisesti. Tämä johtuu siitä, että viimeisen kategorian ahneus -moraali - ja oikeudenmukaisuusmaininnat eroavat oleellisesti niiden perinteisistä merkityksistä. Kaikkien kategorioiden kontekstit ovat muodostuneet artikkeleissa esiintyneen tapahtumaraamin perusteella. Kontekstien muodostumiseen vaikuttaneet teemat esitellään vielä tarkemmin johtopäätöksissä, kuviossa 2 (s. 70).

6 Analyysi

Ahneus, moraalit ja oikeudenmukaisuus, saivat yllättävän paljon julkisuutta finanssikriisiuutisoinnissa. Aineistossa esiintyy aikalaisanalyttinen tapa puhua maailman muutoksesta kriisin seurauksena. Tulevaisuusarvot ja maailman muuttuminen arvojen ja yhteisöllisyyden näkökulmasta pureutuvat sosiologisesta näkökulmasta erityisen mielenkiintoiseen problematiikkaan: moderni ja muutos. Sosiologian perustavimpia kysymyksiä ovat yksilöllisyys ja yhteisöllisyys ajassa, jossa elämme. Yhteiskunnan muutos nähdään joskus jopa tuskallisena prosessina. Tarmo Kunnas puhuu ”sietämättömästä muutoksesta” (Kunnas 2002), mitä voisi Durkheimin tapaan kuvailla kollektiivisen yhteisöllisyyden haparoitumiseksi. Aineistossa esiin nouseva tematiikka on ahdistusta niin kutsutusta ahneuden aikakaudesta. Työnjaon eriytyminen ja yksilökeskeisyys, sekä talousjärjestelmän limittyneisyys modernin länsimaisen elämäntavan synnyssä ovat oleellisia kysymyksenasetteluja, joihin voi pureutua analyysissa. Kimmo Jokisen ja Kimmo Saariston (2002, 14) mukaan nykyaikaisen yhteiskuntarakenteemme keskeisimpinä piirteinä onkin totuttu pitämään palkkatyötä, teollista ammattirakennetta, markkinoita, modernia valtiota ja kaupungistumista.

Ahneus- ja moraalipuheessa on myös hyvin yksinkertaistavia piirteitä. Maailmasta yritetään tehdä ymmärrettävää ja käsiteltävää ”yksinkertaistamalla, luokittelemalla ja häivyttämällä erot” (Jokinen ja Saaristo 2004, 256). Finanssikriisin käsittämättömyyden keskellä talousjournalismissa otettiin kantaa arvojen merkityksen vähenemiseen ja oikeudenmukaisuuden toteutumiseen. Myös kriisin syyksi nimettiin usein yksinkertaisesti ahneus ja ajan henki (kategoria 1). Kategoriassa 2 perätään moraalit talouteen, pohditaan moraalikadon merkitystä finanssijärjestelmissä ja vaaditaan kohtuutta taloustoimintaan. Katgoria 3 käsittelee oikeudenmukaisuutta, johon liittyy vahvasti kansallinen konteksti ja huoli hyvinvoinnin jakautumisesta. Katgoria 4 on ainoa, jolla on alakategorioita. Rahoitusmarkkinoiden toiminta, tulevaisuuden johtaminen ja taloustieteiden rooli kriisin ehkäisyssä ovat kategorioita, joiden artikkeleissa nykyistä kriisiä arvioidaan taloustieteiden ja liike-elämän näkökulmasta.

Analyysissa viitataan paljon eri toimijoihin, joille vastuuta jaetaan finanssisotkusta. Toimijuustyypit ”sijoittaja” ja ”kuluttaja” ovat tietenkin vain tyypittelyjä. Kansalaisuudella on

yleensä viitattu ”vastuulliseen ja rationaaliseen hahmoon”, jonka toimintakenttänä ovat politiikka ja talous. Kuluttajaa on pidetty markkinatoimijana. Tämä erottaa modernit subjektit toisistaan, ikään kuin ne toimisivat rinnan, mutta yhteiskunnan eri osa-alueilla (Lehtonen ja Koivunen 2010, 241). Kuluttajalla viitataan näissä artikkeleissa ihmisiin, joilla ei arjessaan ole vahvoja kytköksiä finanssimaailmaan. Vaikka kuluttajakin voi olla sijoittaja, sijoittajilla viitataan monimutkaisempiin finanssituotteisiin sijoittaneihin. Erontekijänä voi siis pitää kotitaloutta, joka on jälkimmäisessä ryhmässä sijoitusten ”ulkopuolella”. Tosin esimerkiksi WinCapitan tapauksessa, sijoittajina oli suurimmaksi osin ”tavallinen kansa”. Sen sijaan Yhdysvalloissa tapahtuneeseen Madoff-huijaukseen lähti mukaan kokeneitakin ammattilaisia.

Taulukko 2. Sanojen esiintyminen aineistossa

	Mainintojen määrä (kpl)	%-osuus
Ahneus	142	43 %
Moraali	130	40 %
Oikeudenmukaisuus	57	17 %
Yhteensä	329	100 %

Taulukosta 2 näkyy, että ahneus ja moraali esiintyvät aineistossa huomattavasti useammin kuin oikeudenmukaisuus. Ahneudesta ja moraalista puhutaan päällekkäisesti kategorioissa. Artikkelien jaottelu moraal- ja ahneuskategorioihin vaati kontekstikriteerejä, sillä monessa artikkelissa oli viitteitä molempiin. Kategorioinnissa kontekstikriteeriksi ahneuden kohdalla muodostui palkkio- ja kannustinjärjestelmät. Moraalikategoriassa kontekstina olivat moraalikato ja yhteisölliset voimavarat.

Kolme ensimmäistä kategoriala on nimetty hakusanojen mukaan. Voikin hyvin kysyä, mihin viimeistä kategoriala tarvitaan, jos artikkelit pitävät sisällään viitteitä ahneuteen, moraaliiin tai oikeudenmukaisuuteen. Kolmen kategoriala luominen termien esiin nousemisen mukaan olisi ollut teennäistä, varsinkin, koska termit saattavat esiintyä päällekkäisissä kategorioissa. Näin ollen myös neljännen kategoriala kohdalla on noudatettu kontekstikriteereitä, jotka muodostavat kokonaisuuden. Lisäksi neljäs kategoriala sisältää taloustieteiden kritiikkiin koskevan osuuden, joka on oleellinen osa finanssikriisin käsittelyä tieteen kentällä. ”Rahoitusmarkkinoiden toiminta” sisältää 68 artikkelia, mikä on noin neljännes aineistosta.

6.1 Ahneus ja kriisin syyt

Aineiston suurin kategoria on ahneuteen liittyvät artikkelit, joita kertyi yhteensä 72 kappaletta. Artikkeleista 43 oli Kauppalehdestä ja 29 Helsingin Sanomista. Kaikki artikkelit kritisoivat sijoittajien, pankkiirien, kuluttajien tai johtajien ahneutta. Lähes kaikissa artikkeleissa ahneutta pidetään kriisin aiheuttajana. Pääsyyllisinä pidetään huonoa johtamispolitiikkaa ja ahneita pankkiireita, jotka ottivat liian suuria riskejä. Tyypillisesti ahneuden yhteydessä puhutaan vääristyneistä palkitsemisjärjestelmistä, riittämättömästä tiedosta, aikakauden hengestä ja sääntelyn tarpeesta.

6.1.1 Syylliset

Kuluttajat

Vaikka pankkiirit ja sijoittajat ovat artikkelien pääsyylliset ahneuteen, myös tavallisista kuluttajista puhutaan ahneuden yhteydessä. Kuluttajien ahneus ilmenee tässä kategoriassa ylimitoitettuna optimismina asuntojen arvojen noususta (KL 18.9.2008, KL Optio 9.10.2008). Toisin kuin ahnehtijat Wall Streetilla, kuluttajien nähdään päässeen vähällä kun syyllisiä etsittiin. Tavallista kansalaista moititaan myös siitä, että elämistä leimaa nykyään tavarain ja rahan määrä, ei laatu (HS 24.12.2009). Ajan henkeä kuvaillaan ahneeksi, varsinkin talouselämässä (KL Optio 20.11.2008, KL 9.10.2008, KL 16.1.2008). Ihmisen siirtyminen lauman yhteisöllisyydestä yksilöllisyyteen ja kuluttamiseen ilmenee väärin asioiden arvostamisena. Helsingin Sanomien Antero Mukka (22.9.2008) ihmettelee, miksi ihailemme kerskailevaa elämäntyyliä.

”Karkkikaupan logiikka eli ahnas kahminta ei välttämättä ole hyväksi elävässä elämässä. Ahmimisesta - työn, rahan, ihmisten, tavaroiden, harrastusten, elämysten - voi tulla paha olo. Mitä enemmän sisäänsä mättää, sitä tyhjemmältä tuntuu. Ihminen kovertuu kuoreksi. Peilissä ei näy ketään.

Nykyihmisen tärkein imperatiivi onkin: karsi! Vaikeata, mutta välttämätöntä, jotta henki säilyy.” (HS 24.12.2009).

Sijoittajat

Helsingin Sanomat (23.11.2009) kirjoittaa, että pörssiromahdukset ja sijoittajien ahneus ovat julkisuudessa suosituimpi aihe kuin pankkikriisit. Sijoittajien kohdalla ahneus nähtiin sokaisevana. Kauppalehdessä kirjoitetaan (9.10.2009), että sijoittajien olisi pitänyt herätä voimakkaan pörssikurssin aikana olleisiin varoitusmerkkeihin. Sijoittajia ei kuitenkaan suoraan syytetä samalla tavalla ahnehtimisesta kuin pankkiireja. Sijoittajien ahneutta käsittelevissä artikkeleissa (KL 9.10.2009, KL 31.8.2009, HS 12.2.2008) on vahvemmin esillä neuvominen.

”Ensimmäiset opit, jotka pitäisi saada aloittelijoiden päähän, ovat riskin ja tuoton suhde, kustannusten tarkkailu ja realistiset odotukset. Niin kauan kuin ahneus ja tietämättömyys ohjaavat sijoitusvalintoja, voivat Wincapitat menestyä.” (KL 31.8.2009)

Sijoittajien ahneus näkyy pääosin kasvottomana markkinoilla. Vain yhdessä artikkelissa käsitellään suursijoittajaa nimeltä (HS 12.2.2008). Sijoittajuus esiintyy toimijatyypinä, joka on yksi finanssikriisin ahneuden ilmentymistä.

Johtajat ja pankkiirit

Toisin kuin sijoittajien kohdalla, syyllisyys kohdentuu johtajiin ja pankkiireihin selvästi. Myös johtajista puhutaan toimijatyypinä, mutta usein esimerkkinä käytetään todellisen elämän johtajia, jotka ovat toimineet vastuuttomasti. Paljon syyllistetään esimerkiksi Alan Greenspania ja yritysten, kuten vakuutusyhtiö AIG:n, johtoa. Myös poliittiset johtajat saavat moitteita epäjohtonmukaisuudesta ja vastuun välttelystä (KL 21.7.2009, KL Optio 30.4.2009). Suurimmiksi syyllisiksi nimetään kuitenkin pankkiirit ja yritysjohtajat.²

² (KL Vip 20.11.2008, KL 10.10.2008, KL 1.9.2008, KL 10.4.2008, KL 20.3.2008, KL 15.11.2008, HS 22.11.2008, HS 18.12.2008, HS 28.12.2008a, HS 13.1.2009, KL 19.1.2009, HS 31.1.2009, HS 22.2.2009, KL 4.3.2009, KL 10.3.2009, HS 1.4.2009, KL 9.4.2009a, KL 6.7.2009, KL 21.7.2009, HS 18.8.2009, KL 27.8.2009, HS 30.8.2009, KL 7.9.2009, KL 9.9.2009, KL 30.9.2009, KL 5.10.2009, KL 30.11.2009).

”Pankinjohtajien ahneus jäi mieleen. Isot maailmanluokan pankit kaatuivat veronmaksajien syliin ilman tappiollisia neljänneksiä. Madoff-huijaus oli uskomaton. Miksi valvovat viranomaiset tehneet mitään? Vaikea keksiä, mikä voisi enää yllättää.” (KL 30.12.2008)

Pienen eliittiryhmän katsotaan vajottaneen myös suomalaisten toivon tulevaisuudesta (HS 24.12.2008). Henkilökohtaisten pikavoittojen houkutus ylitti yrityksen kokonaisedun, joka liittyy ahneuden aikakauteen (HS 9.4.2009). Kirjoittaja katsoo, että nousukaudella johdon bonuksiin ei olisi suhtauduttu oikeuden ja kohtuuden moraalituntein vaan lähinnä kateudella. Se, että veronmaksajat joutuvat pelastamaan pankkeja, tulee muuttamaan talouden arvojärjestystä.

Rakentajat

Rakennusala seurataan Suomessakin tarkkaan, sillä lama on koetellut rakentajia edellisten lamojen kohdalla erityisen paljon. Osansa ahneuspuheesta saavat rakennusalan toimijat, jotka eivät noususuhdanteen aikana välittäneet markkinoiden ylikuumentumisesta. Laman iskettyä pyydettiin valtiolta apua (KL 28.5.2009). Asuntoministeri Jan Vapaavuori otti kantaa moittimalla rakennusyhtiöiden ”ahnetta tyyliä” rakentaa rikkaille asuntoja, mutta jotka jäivät laman tullen rakentajien käsiin (HS 27.10.2008).

6.1.2 Ahneuden luonne

Ahneus esiintyy kolmenlaisena näissä artikkeleissa. Yhtäällä ahneus on keinottelua ja välinpitämättömyyttä. Toisaalla ahneuteen liitetään typerys ja ymmärtämättömyys (KL 20.3.2008, KL Optio 11.9.2008, KL Optio 30.4.2009). Berkshire Hathaway -sijoitusyhtiön hallituksen puheenjohtaja Warren Buffet sanoi Kauppalehden haastattelussa (KL 4.5.2009) ahneiden ja typerysten aiheuttaneen finanssikriisin.

”Ja olihan niitä toloja muuallakin. Pahimmat tollot taisivat istua rahoituslaitoksissa rakentelemassa omia bonuksiaan ja yrityksilleen taseita, joiden arvot olivat samaa luokkaa kuin tuleville kierroksille tehdyillä lottokupongeilla. Ne vasta toloja olivat, jotka nämä kupongit hyväksyivät täydestä arvostaan etukäteen - eli luokituslaitokset.” (HS 14.2.2009)

Kolmas ahneuden tyyppi on markkinavoimiin liitetty ahneus, josta ei puhuta ihmisen yhteydessä. Markkinoiden, rahamarkkinoiden ja järjestelmän ahneus luo kuvaa markkinoista elävänä toimijana. Tämä itse asiassa passivoi toimijuutta. Pirjo Karvosen mukaan talousjournalismin tyyliin kuuluu, ettei ”inhimillisiä olioita” juurikaan esitellä taloustekstissä, vaikka viittaukset ymmärtämiseen, tulkintaan, ennustamiseen, suunnitteluun ja päätöksentekoon luovat odotuksia ihmisestä toimijana (Karvonen 1996, 151).

Ahneuden katsotaan saaneen alkunsa sekä ihmisluonnosta että järjestelmän puitteista. Voidaan puhua siis järjestelmän mahdollistamasta ahneudesta ja inhimillisestä ahneudesta. Järjestelmän mahdollistama ahneus tarkoittaa ensinnäkin sääntelyn puutetta. Sääntelyllä voitaisiin välttää ”megakriisit” (KL 10.11.2008), mutta esimerkiksi Sauli Niinistö ei usko, että sääntelyllä ehkäistään uusia kriisejä kokonaan syntymästä, sillä kriisin takana on aina ”ahne ihmismieli” (KL 20.11.2008). Toiseksi järjestelmän mahdollistama ahneutta aiheuttaa vinoutunut palkitsemisjärjestelmä (HS 15.12.2009) ja tiedon läpinäkymättömyys (KL 9.11.2009a, KL 9.11.2009b)

”Keskellämme raivoava finanssikriisi syntyi osin juuri vääränlaisen kannustamisen kautta. Yhdysvaltalaiset pankkiirit piiskattiin tavoittelemaan kasvua hinnalla millä hyvänsä, minkä tuloksena maksukyvyttömille myönnettiin isoja asuntolainoja.” (HS 15.12.2009)

Sen sijaan inhimillinen ahneus näkyy pankkiirien ja sijoittajien käytöksessä. Tämän perinteisen ahneuskäsityksen mukaan ihminen toimii omaksi parhaakseen preferenssistä, ei tavasta, kuten edellisessä tekstilainauksessa kuvaillaan. Inhimilliseen ahneuteen finanssikriisissä liittyy myös keinottelua. Ahneuteen ei syöllisty vaan yksittäiset johtajat, vaan hyvä jaetaan koko johtoportaalle kesken.

”Oikein väärin, kokoon käärin -periaate toteutuu silloin, kun johdon ahneus yhdistyy tilintarkastajien sekä yhtiön hallituksen ja sen tarkastusvaliokunnan lepsuuteen. Ryhtiliike on tarpeen.” (KL 2.12.2008)

Helsingin Sanomissa puolestaan kirjoitetaan keinottelusta sijoittajien näkökulmasta. ”Ahneet finanssinerot” tekivät valtavia voittoja tuotteilla, joiden riskejä ei ymmärretty. Artikkelissa myös viitataan oppimisen ongelmaan. Ahnehtivat finanssinerot aiheuttavat niin kauan ongelmia kun se niille sallitaan lepsun sääntelyn ja valvonnan turvin.

”Juhlat pilasi joukko ahneita finanssineroja, jotka ottivat huikeita riskejä lähinnä omien bonustensa maksimoimiseksi. Jos vanhat merkit paikkansa pitävät, samat älypääät ovat järjestämässä ja aikanaan taas pilaamassa seuraaviakin juhlia.” (HS 28.12.2008b).

6.1.3 Maailma on muuttunut

Ahneuskeskusteluun liittyy ajatus maailman muuttumisesta vuosikymmenien aikana. Aina kriisin ei sitä katsota muuttaneen, vaan tuoneen yhteisöllisyyden rapautumisen päivänvaloon. Muutos näkyy työntekijän arjessa (KL 19.8.2009, HS 10.3.2009), sillä työelämän kiihtyvä tahti ja tehokkuusvaatimukset uuvuttavat suomalaisia.

”...sähköinen todellisuus, josta puuttuu aito yhteys ihmisiin, heikentävät elinvoimaamme ja ihmissuhteitamme, meille tärkeitä arvoja” (KL 19.8.2009)

Muutos näkyy myös finanssijärjestelmässä, jolla on edessään ”ankea jälleenrakennus (KL 30.4.2009). Finanssimarkkinoille pyritään tuomaan nyt ”uutta normaalia”, johon ei sisältyisi ongelmia aiheuttaneet, riskiset finanssituotteet ja puutteellinen valvonta. ”Mullistusten vuosikymmen” (HS 29.12.2009) on Olli Kivisen mukaan tehnyt maailmasta arvaamattoman, hankalamman ja vaarallisemman. Tulevaisuuden uhkakuvissa hyvinvointivaltio, ympäristön suojele ja rahamaailman ahneus ja piittaamattomuus ovat vahvasti esillä.

Millainen on kriisin jälkeinen aika, pohditaan Helsingin Sanomissa (HS 16.4.2009). Talouskasvun ongelmiksi voivat muodostua nationalismi ja protektionismi. Seuraavaan taantumaa kannattaa aina varautua, sillä ”kekseliäisyys ja ahneus” ajavat järjestelmän vääjäämättä kriisiin.

Maailman tilan ja muuttumisen kautta pohditaan myös hyvinvoinnin tulevaisuutta (HS 21.10.2009). Antti Blåfieldin mukaan vientipainotteinen elinkeinorakenne on paljastunut finanssikriisin myötä haavoittuvaksi. Nyt läpikäytävänä on tuskallinen muutos.

”Teollisuudessamme on tapahtumassa nopea ja syvä murros, mutta muu yhteiskunta tuntuu elävän yhä kummallisessa odotuksen tilassa. On ennustettu, että myrsky tulee, mutta vielä tänään on siedettävä sää.”(HS 21.10.2009)

Koska hyvinvointipalvelujen ylläpitämiseen ei riitä yksin verotuksesta saatavat varat, toimiva talous on hyvinvointipolitiikkaa tärkeimmillään. Blåfield muistuttaa, ettei talous ole vain ahneutta, vaan siinä yhdistyvät myös ”osaaminen ja toiveet, äly ja mahdollisuus”.

6.2 Moraali ja moraalikato

Moraalia ja moraalikatoa koskevia artikkeleita kertyi yhteensä 55 kappaletta, joista 27 oli Helsingin Sanomista ja 28 Kauppalehdestä. Moraalikato esiintyy 16 artikkelissa, joista 6 on Helsingin Sanomista ja 10 Kauppalehdestä. Kaikkiaan termi mainitaan yhteensä 27 kertaa. Moraalikadon ja talousjärjestelmän ongelmiin liittyy myös käsite ”liian suuri konkurssi”, eli konkurssiuhan poissaolo. Ennen järjestelmän moraaliongelmiin syventymistä ”too big to fail” -problematiikkaa tulee selventää.

Käsite ”too big to fail” on oleellinen kritiikin kohde järjestelmän vinoutumista koskevissa argumenteissa. Käsite viittaa yritykseen, joka on liian suuri tai keskeinen osa pankkimailmaa, jotta se voitaisiin päästää konkurssiin. Konkurssiuhan poissa ollessa pankkien katsottiin tehneen liian suuria riskejä, joiden seurauksista ei pystytty yksin selviämään.

Konkurssiuhkan palauttamisen katsotaan liittyvän oleellisesti moraalikatoon, johon keskeisesti liittyy riskinotto. Riski-käsitteen ymmärtäminen ja pankkien mittakaavan huomioiminen on tärkeää moraalikatokeskustelussa. Esimerkiksi pankki Goldman Sachs teki vuonna 2007 43 miljardin dollarin nettotuotot. Luku ylittää mm. Kroatian ja Slovenian bruttokansantuotteen (Ferguson 2008, 7). Pankkimailman toimijat saattavat kasvaa niin suuriksi, että niiden kaatuminen saattaisi johtaa valtavaan kriisiin. Tästä syystä Yhdysvaltain keskuspankki (Fed) joutui todella miettimään, mitä pankkeja ei ole varaa päästää konkurssiin. Pankkien väitetään olleen tietoisia konkurssiriskin pienuudesta, ja näin ollen pankit ovat voineet ottaa riskejä yli rajojensa.

Moraalia ja moraalikatoa käsitellään kolmella temalla. Yleisin käsittelytapa liittyy moraalien ongelmiin järjestelmässä. Toiseksi puhutaan yritystoiminnan moraalista. Kolmanneksi moraalista käsitellään osana yhteisöllistä voimavaraa, jonka kato on nyt aiheuttanut ongelmia.

6.2.1 Moraalia makrotasolla: järjestelmän ongelmat

Järjestelmää koskevia artikkeleita moraalista ja moraalikadosta kertyi yhteensä 27 kappaletta, joka on noin puolet kaikista moraalikategorian artikkeleista.

Järjestelmän ongelmiin liittyy moraaliristiriitoja, joita käsitellään riskinoton ja konkurssiuhan poissaolon yhteydessä. Pankkien riskinottojen nähtiin olevan yksi keskeisimpiä tekijöitä finanssikriisin synnyssä. Moraalikadon ongelma nähdään siinä, että pankinjohtajat ottivat riskejä ilman konkurssiuhkaa.

”Näin siis toimii käytännössä jälleen kerran niin kutsuttu moraalikato, englanniksi Moral Hazard. Pankkiirit voivat ottaa suuria riskejä siinä varmassa tietoisuudessa, että jos kaikki menee hyvin, rahaa sataa omaan laariin mutta jos kaikki menee huonosti, veronmaksajat pelastavat. Kruuna niin minä voitan, klaava niin sinä häviät” (HS 21.7.2009)

Toiminnasta ja riskeistä ei siis voinut joutua vastuuseen (KL 6.10.2008, KL 4.6.2008, KL 6.6.2008, KL 16.9.2008, HS 24.2.2009, KL Optio 2.4.2009, HS 31.7.2009, HS 22.10.2009, KL 10.12.2009a ja KL 10.12.2009b). Iso-Britannian finanssivalvonnan pääjohtajan Adair Turnerin mukaan moraalikato on osoittanut, että suuret pankit pitäisi pilkkoa. Myös jonkinlainen vero finanssisektorille pitäisi saada aikaan, jotta valtiot selviävät kriisipankkien tukemisesta. Turnerin mukaan pankkisektorille annettu tuki on aiheuttanut suurimman moraalikadon taloushistoriassa (HS 22.10.2009). Valtiontalouksien ongelmien lisäksi ongelmia on nähty myös markkinamekanismien toiminnassa. Markkinamekanismien katsottiin vinoutuneen siitä, ettei pankkeja päästetty konkurssiin.

”Nordean eläköitynyt varatoimitusjohtaja Markku Pohjola väittää, ettei pankkimaailma toimi tällä hetkellä normaalien markkinatalouden lainalaisuuksien mukaan. Valtioiden pelastamaa pankkimaailmaa vaivaa moraalikato, josta se voi selvitä vain palauttamalla konkurssiuhka rahoitustoimintaan.”(KL 10.12.2009b)

Pohjolan mukaan Suomenkin pankkeja ”uhkaa moraalikato”, jos valvontajärjestelmiin ei kiinnitetä riittävästi huomiota. Huolestuttavinta hänen mukaan on säännösten kasvava ero Yhdysvaltojen ja Euroopan välillä. Myös Bengt Holmström pitää tilannetta poikkeuksellisenä. Kauppalehden haastattelussa hän toteaa:

”En halua sanoa, ettei kyse olisi isosta kriisistä. Emme ole olleet tällaisilla vesillä koskaan, eikä kenelläkään ole varmuutta siitä, mihin asiat kehittyvät.”(KL 16.9.2009)

Teksteissä toistuu toimenpidekeskeisyys, joissa peräänkuulutetaan valvontaa, uusia sääntelykeinoja yritystoimintaetiikkaa. Erityisen tärkeänä pidetään konkurssiuhan palauttamista yritystoimintaan. Pohjola ja Suominen ehdottavat Kauppalehden debattiosastolla:

”Finanssisäätelyn korjaamisen tulisi perustua kolmeen pilariin: pankkien pääomavaatimusten nostoon, konkurssiuhan palauttamiseen pankkitoimintaan ja yhtenäisiin pelisääntöihin maailman finanssimarkkinoille.”(KL 10.12.2009a)

Yhdysvaltojen keskuspankki Fedin johtaja Ben Bernanke syytti myös sijoittajia moraalikadosta (KL 31.1.2008), kun he luottivat keskuspankin apuun riskien toteutuessa.

Toinen järjestelmän ongelma nähdään markkinataloudessa. Kriisin nosti esiin uusia moraalisia näkökulmia talouteen, sillä talousjärjestelmän totuudet ja periaatteet ovat joutuneet uudelleenarviointiin (HS 26.10.2008). Tapiola-yhtiöiden pääjohtaja Asmo Kalpala toivoisi kohtuutta kapitalismiin (KL 28.4.2008).

”Numeromaailman ongelma on, että se osaa kertoa vain menneestä. Numeroista ei löydy vastausta yhteisöllisyyden rakentamiseen. Meillä on erehdytty palvomaan liaksi mammonaa. Asioita voi rakentaa myös sosiaalisesti, sen olen itse nähnyt. Se vaatii työtä ja herkkyyttä, mutta on mahdollista.” (KL 28.4.2008)

Talousjärjestelmän moraalisisista näkökulmista on käyty myös politiikassa paljon keskustelua. Moraalia kapitalismiin peräänkuuluttaa Ranskan presidentti Nicolas Sarkozy (KL 30.9.2008). Suomessa puolestaan ihmetellään, miksi Kaupthingiin sijoittaneet piti pelastaa tappiolta. Hehän ottivat tietoisesti riskin sijoittaessaan yritykseen (HS 26.10.2008). Suomessa erityisen paljon järjestelmävikojen pohdittiin työmarkkina- ja palkkaratkaisuissa (KL 15.10.2008, HS 2.8.2009, HS 22.11.2009). Keskinäisen luottamuksen kannalta olisi hyvä, että johtajat luopuisivat palkankorotuksista, jos työntekijöitä pyydetään tinkimään omista toiveistaan vaikeisiin aikoihin vedoten.

Myös uskonnolliset johtajat ottavat kantaa järjestelmän aiheuttamiin ongelmiin (KL 12.3.2009, KL 7.7.2009). Paavi Benedictus XVI peräänkuuluttaa valvontaa finanssimarkkinoille ja varoittaa huonojen päätösten moraalista seurauksista. Paavi toivoo, että vaurautta jaettaisiin talouskriisistä eniten kärsineille. Johtava roomalaiskardinaali puolestaan syyttää maailman johtajia talouskriisistä, sillä he ovat kunnioituksen puutteellaan aiheuttaneet talousongelmat.

Moraalikato nähdään ongelmana myös valtioiden kohdalla. Järjestelmän moraalikadosta kärsitään Kreikassa (HS 12.12.2008, HS 15.12.2009), Islannissa (HS 6.11.2008, KL 31.8.2009) ja Dubaissa (HS 1.12.2009). Islannin pääministeri toivoi ymmärrystä maan tilanteesta ja toivoi moraalista vastuunkantoa yrittäjiltä kotimaataan kohtaan (HS 27.10.2008).

”Kansainväliset sijoittajat ehtivät jo valittaa, että heitä on petetty - että he kuvittelivat lainanneensa suvereenille valtiolle, joka ei voi ajautua vararikkoon. Edessä on taas sama moraalikadon ongelma, joka nähtiin Lehman Brothersin tapauksessa. Kansainväliset sijoittajat eivät ilmeisesti välittäneet ylivelkaantumisesta, koska he laskivat, että lainansaaaja ei voi mennä konkurssiin.” (HS 1.12.2009)

6.2.2 Yritystoiminnan moraaliongelmat

Yritystoimintaa ja moraalialueita koskevia artikkeleita kertyi 14 kappaletta. Näistä seitsemän ilmestyi Kauppalehdessä ja kolme Helsingin Sanomissa. Johtajien palkkojen moraalinäkökulmia pohditaan niin Suomessa kuin Euroopassakin (KL 30.9.2008, KL 22.12.2008, HS 6.2.2009, HS 11.9.2009, KL 9.4.2009b, 31.8.2009).

”Viinasen mielestä johtajien palkoissa on ennen kaikkea kysymys yritysten moraalista. Hän muistuttaa Iltalehdessä, että johdon tulee ”tuntea nahoissaan” taloudellisen kriisin vaikutukset.” (KL 22.12.2008)

Myös yritysten matkakulut ja yritysjohtajien sairauslomat nostetaan esiin (KL 15.4.2008, HS 21.4.2009). Logican lääketieteellinen johtaja Janne Aaltonen uskoo moraalisen toiminnan tuovan lisäarvoa yritystoimintaan taantuman tuloksena (KL 9.7.2009).

Myös yksittäisten yritysten kohdalla moraalinäkökulmia nostettiin rohkeasti esiin. Esimerkiksi Storan Enson päätös lopettaa sellutehdas Kemijärvellä sai aikaan moraalikeskustelua. Myös työeläkeyhtiöiden hyvitysten maksaminen asiakkailleen (yrityksille) tahdotaan kiellettäväksi ministeriön ”moraalisessa kannanotossa” (HS 11.12.2008). Kassavirran hallintaan liittyvät ongelmat ovat myös nousseet esiin yritystoimintaa koskevassa moraalikeskustelussa. Suuret, vakavaraiset yritykset panttasivat laskujen maksamista ajaen alihankkijansa ahdinkoon. Yritysten keinottelua maksuajoilla kritisoitiin niin Helsingin Sanomissa (HS 11.12.2009) kuin Kauppalehdessäkin (KL 23.3.2009).

6.2.3 Moraali ja yhteisöllisyys

Moraalin ja yhteisöllisyyden kytkös on vahvasti läsnä monissa moraalialueita koskevissa artikkeleissa, mutta erityisen keskeiseksi se muodostuu tässä ryhmässä. Artikkeleita on 14 kappaletta. Lama-aikana kansalaisilta odotetaan vastuuntuntoisuutta, yrityksiltä kohtuutta (KL 20.1.2009) ja poliittisilta päätöksentekijöiltä rehellisyyttä (KL 3.3.2008 ja HS 22.10.2008). Kansakuntaan vedotaan moraalisiin perusteisiin, yhdessä tekemistä ajatellen.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksen mukaan (22.10.2008) laman maksattaminen kansalaisilla jätti 1990-luvulla Esko Ahon hallitukselle ”raskaan moraalisen taakan”. Kirjoittaja ihmettelee, aikovatko päättäjät tehdä samoja ratkaisuja tämänkin kriisin kohdalla.

Paljon puhuttaa myös Euroopan yhteisöllisyys (HS 14.3.2009, HS 16.3.2009, HS 3.10.2009). Helsingin Sanomien mukaan (3.10.2009) EU-maat nahistelevat jatkuvasti. Yhteisöllisyys näkyy juhlapuheissa ja kriisikokouksissa. Muina aikoina pyritään takaamaan oman maan edut. Vanhoilla EU-mailla nähdään olevan moraalinen vastuu unionin yhteisöllisyydestä ja tasapuolisuudesta.

”Vanha EU ei voi unohtaa uusia unionimaita ja pitää huolta vain omista asioistaan. EU otti tulokkaat huomaansa kommunismin romahdettua, unioni lupasi niille hyvän tulevaisuuden, ja lännen yritykset hyötyivät niistä vuosia. Lännellä on sekä moraalinen että taloudellinen velvollisuus auttaa.” (HS 16.3.2009)

Yhteisöllisyyden vähenemisen ja moraalikadon näkökulmasta arvomaailma on rapautumassa. Moraalinäkökulmien korostuminen taantumassa on tyyppillistä. Kuten ahneutta koskevissa artikkeleissa, moraalinäkökulmissa pohditaan syyllisiä.

”Ikävimmät luvut historiaan joudutaan kirjaamaan rakenteeksi muuttuneesta terrorismista, talouden taantumasta syineen ja kolmanneksi yleisestä moraalikadosta Madoff-skandaaleineen, jotka kaikki ovat aiheuttaneet maailmantaloudelle uusia kroonisia tulehduksia.” (KL 30.12.2009)

Joissain tapauksissa moraalikato nähdään jopa kriisin aiheuttajaksi (HS 26.9.2009). Antti Blåfieldin mukaan siinä missä Krugman löysi vian järjestelmästä, asiantuntijaryhmä löysi vian ihmisestä. ”Moraaliseen viettelykseen” lankesivat niin pankinjohtajat, sijoittajat, poliittiset päättäjät kuin valvojatkin. Ratkaisuna moraalikriisiin hallitusammattilaisten senioriryhmä pitää sitä, että ”kaikki osapuolet noudattavat eettisen markkinatalouden arvoja”.

Kauppalehdessä (KL 25.3.2009) ihmetellään, miksi finanssikriisin ”taudinaiheuttaja” on yhä kadoksissa. Yhdysvaltojen valvontajärjestelmä petti ja moraalikato aiheutti globaaliin talousjärjestelmään ongelmia, joita oli myöhäistä korjata.

Moraalikatoa käsitellään makroilmionä (“yleinen moraalikato”), jonka monisäikeisyys ulottuu talouden kentän ulkopuolelle, eikä suinkaan pelkästään taloustieteellisenä erikoisterminä. Markkinatalouteen ja yhteisöllisyyden ongelmiin pureudutaan myös Evan raportissa maailman tilasta vuonna 2020 (KL 10.3.2009, HS 29.3.2009).

”Vastajaat antavat tutkimuksessa kipakkaa arvostelua markkinataloudelle. Miltei yhdeksän suomalaista kymmenestä näkee liikaa ahneutta ja oman edun tavoittelua. Liiallista nopeiden voittojen tavoittelua paheksuu kahdeksan kymmenestä. Keinottelun ja pörssipelin tuomitsee kolme neljästä suomalaisesta.” (KL 10.3.2009).

Markkinatalouden arvosteluun tartutaan myös Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa, jonka mukaan markkinatalouden kriisi on muistutus perusarvoista:

”Kysymykset oikeasta ja väärästä sekä kanssaihmissen kunnioittaminen ovat markkinatalouden ydinasioita, jotka ovat nousseet esiin tässäkin talouskriisissä. Moraalikato on pahinta mitä markkinataloudessa voi tapahtua.” (HS 29.3.2009)

Artikkelissa ”paitoja pesevä kansantalous” (HS 20.1.2009) muistutetaan, että pyykkihommiin on kaikkien otettava osaa. Jo artikkelin otsikko muistuttaa Suomen kansaa yhteisestä yritteliäisyyden, uhrautumisen ja sisukkuuden jaetusta historiasta. Artikkelissa vedotaan suoraan kansallisen identiteetin metaforalla, vaikka kyseessä on talouspoliittinen katsaus työelämän epäkohtiin finanssikriisissä. Yrittäjiin vedotaan, jotta harjoitettaisiin kohtuullista osinkopolitiikkaa. Osingoista pidättäytymiseen kehotti mm. silloinen pääministeri Matti Vanhanen (KL 20.1.2008). Kansalaisilta puolestaan toivotaan yhteisöllisyyttä ja vastuunkantoa vaikeassa tilanteessa.

”Tällaisessa tilanteessa solidaarisuus ja kohtuus nousevat arvoonsa. Apua saadaan ja apua annetaan. Kun valtio ottaa lainaa ja elvyttää, apua tarjoavat tulevat sukupolvet. Jos kuluttaja kuluttaa nyt kotimaista, hän pelastaa työpaikkoja Suomessa.” (HS 20.1.2009)

Kansalaisilla voi olla myös entistä suurempi rooli päättäjien valvonnassa, sillä yhteisillä moraalituntemuksilla on merkitystä. Kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksista Yhdysvalloissa Kauppalehdessä todetaan:

”Pelastamisen vaihtoehdot on aina arvioitu kansalaisten kannalta huonommiksi, niin tietysti nytkin. Tässä kriisissä peliin astui kuitenkin toinen Musta Joutsen. Korskeiden pankkiirien pelastaminen ei sopinut amerikkalaisille poliitikoille, jotka joutuvat kohtaamaan äänestäjensä pian.” (KL 1.10.2008)

6.2.4 Moraalikeskustelun aikalaisanalyysi ja retoriikka

Aikalaisanalyyttistä moraalista koskevista artikkeleista tekee yhteiskuntakriittisyys ja moraalinen lähtökohta, jolla pyritään kyseenalaistamaan talousjärjestelmän epäkohtia. Arto Noron mukaan aikalaisanalyysille ominaista on näkemysten kantaaottavuus, ja moraalisen sitovuuden tavoittelu. Dynamiikkaa hän kuvastaa termillä ”kvasiperformatiivisuus”, joka tarkoittaa ”tekemisen meiningin” tuottamista sanoilla. Aikalaisanalyysia voisi kutsua

performatiiviseksi viestiksi tai jopa performanssiksi (Noro 2004, 28). Näin ollen aikalaisanalyysia voi pitää vahvan vaikutuksen retorisenä keinona.

Artikkeleissa epäkohtiin pureudutaan monin retorisin keinoin, kuten kärkein sanavalinnoin ja eri metaforia käyttämällä. Retoriikkaa selittää osaltaan pääkirjoitusten ja kolumnien luonne, mutta myös uutisartikkeleissa on läsnä vahva retoriikka. Noron mukaan aikalaisanalyysissa oleellista on voimakkaasti liikuttava kieli (emt., 28). Vaikka kritiikki kohdistuu ensisijaisesti talouden ilmiöihin, syylliseksi asettuvat enemmän inhimilliset virheet ja poliittiset toimenpiteet kuin taloustoiminta kokonaisuudessaan.

Moraalikatoa koskevissa artikkeleissa on metaforisuutta runsaasti. Moraalikadon aiheuttamat ”krooniset tulehdukset” -kohta (KL 30.12.2009) ilmentää sairaus-metaforaa, jota suositaan myös muissa moraalikatoa koskevissa kirjoituksissa. Sama kirjoittaja toteaa toisessa artikkelissaan:

”Viime ajat on kummasteltu amerikkalaisen vakuutus- ja rahoitusalan jätin AIG:n taudinkuvaa(...) Vielä pari vuotta sitten AIG oli markkina-arvoltaan alansa suurin konserni maailmassa, kunnes iäkkään pääjohtajan sairaudeksi paljastui moraalikato (...)Tarina osoittaa, että tauti sai alkunsa kauan sitten ja eteni latenttina, kunnes se oli levinnyt parantumattomasti kaikkialle” (KL 25.3.2009)

Myös Päivi Isotalus kirjoittaa moraalikadosta yleisenä ongelmana, tällä kertaa talletussuojan yhteydessä. Isotaluksen artikkelissa yhdistyy niin aikalaisanalyttisyys kuin metaforisuus:

”Rajaton talletussuoja ruokkii moraalikatoa. Se kannustaa pankkeja ottamaan ylisuuria riskejä myös tulevaisuudessa, sillä ne voivat aina luottaa siihen, että veronmaksajat tulevat ja pelastavat. Näin on kylvetty seuraavan kriisin siemen.”(KL 6.10.2008)

”Näin on kylvetty seuraavan kriisin siemen” on viittaus moraalikadon jatkuvuuteen. Myös sairaus-metaforaa on käsitelty jatkuvuuden näkökulmasta.

”Valvontaa on kiristetty laki lailta ja presidentti presidentiltä, mutta silti vuotaa. Onko taudinaiheuttaja yhä kadoksissa?”(25.3.2009)

Yhteisöllisen ongelman kategoriassa jätetään moraalikato määrittelemättä. Moraalikato on ymmärretty moraalittomaksi toiminnaksi, joka puhuu puolestaan. Moraalikadon kohde on mahdollistettu ahneus, jonka poistamiseksi ei tehdä tarpeeksi.

6.2.5 Kenen moraalit?

Moraalikeskustelussa järjestelmä saa enemmän huomiota kuin ihminen. Noin neljännes artikkeleista käsitteli moraalit yhteisön, vastuun tai yksilön näkökulmasta. Loput artikkelit keskittyivät järjestelmään ja yritystoimintaan. Mielenkiintoista moraalikeskustelussa, kuten ahneuskeskustelussakin, oli kritiikin selvä kohdentaminen. Moraalittomuuksista syytetään niin valtioita, yrityksiä (”Missä on Stora Enson hallituksen moraalit?”, KL Vip 16.10.2008) kuin yksilöitäkin. Mielenkiintoisena yksityiskohtana voisi myös pitää sitä, ettei Yhdysvalloista ollut kuin yksi kriittinen artikkeli tässä kategoriassa. Finanssisotkun katsotaan saaneen alkunsa amerikkalaispankeista, mutta Yhdysvaltoja ei syytetä moraalittoman pankkitoiminnan vaikutuksista maailmantaloudessa.

Kategoriassa käsitellään moraalinäkökulmia alueneutraalisti, lukuun ottamatta Yhdysvaltojen valvontajärjestelmän kritiikkiä (KL 25.3.2009) ja Euroopan yhtenäisyyteen liittyviä pohdintoja. Kansainvälisessä näkökulmassa Suomi on mukana Euroopan talkoissa. Pohjoismaisessa näkökulmassa Suomi neuvottelee Islannin kanssa. Kansallisessa näkökulmassa ”paitoja pesevä kansantalous” ryhtyy pyykkihommiin yhteisvoimin. Moraaliongelmassa ei näy ”me ja muut” -asettelua, eikä yritystä siirtää moraalittomuuksia ulkomaiden syiksi.

6.3 Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo

Oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa koskevia artikkeleita kertyi yhteensä 32 kappaletta, joista vain 10 kappaletta oli Kauppalehdestä. Kauppalehdessä käsitellään lähinnä verotusta oikeudenmukaisuuden yhteydessä. Kahdessa artikkelissa mainitaan myös palkitsemisjärjestelmän oikeudenmukaisuus (KL 3.4.2009 ja KL 19.3.2009). Helsingin Sanomissa verotus ei ole teemana niin keskeinen kuin Kauppalehdessä. Kauppalehden kymmenestä artikkelista seitsemän koski verotusta. Helsingin Sanomissa verotusta koskevia artikkeleita ilmestyi viisi kappaletta 22 artikkelin joukosta (HS 20.11.2008, HS 23.4.2009, HS

5.9.2009, HS 8.9.2009 ja HS 17.12.2009). Siinä missä Kauppalehdessä kommentoitiin enemmän pääomaveron nostoa, Helsingin Sanomat käsittelevät verouudistuksia pienituloisten ja tuloerojen kasvun näkökulmasta.

”Köyhyysrajan alapuolella elää entistä suurempi joukko ihmisiä, ja yhä enemmän myös lapsiperheitä. On kohtuutonta, että verotuksella vielä leikataan näiden ihmisten käytettävissä olevia tuloja. Suomeenkin on pesiytyvässä köyhyys, josta ei työtä tekemällä pääse pois. Tämä kehitys pitää viisaalla vero- ja tukipolitiikalla kääntää.” (HS 20.11.2008)

Suomessa eriarvoisuus on lisääntynyt nopeasti. Kuten Hiilamo ym. (2010) toteaa tutkimusraportissaan, veropolitiikkaa on pidetty suurimpana osatekijänä eriarvoisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden yleistymisessä.

Yritystoiminnan ja markkinatalouden oikeudenmukaisuuteen paneudutaan kaikkiaan kuudessa artikkelissa (KL 3.4.2009 ja KL 19.3.2009, ja HS 27.12.2008, HS 5.12.2009, HS 30.11.2009 ja HS 30.7.2009). Kannustimien kohtuuttomuus ja olematon eläkekatto luovat epäoikeudenmukaisuuksia palkkaukseen. Varsinkin valtionyhtiöissä, kuten Fortum, kannustinjärjestelmien pitäisi olla oikeudenmukaisia ja läpinäkyviä, vaaditaan Kauppalehden pääkirjoituksessa 3.4.2009. Helsingin Sanomien pääkirjoitusosaston kolumnissa vedotaan, että kannustinrakenteen perusedellytyksen on oltava se, että kansalaiset kokevat järjestelmän oikeudenmukaiseksi. Muuten yhteistoiminta on mahdotonta. Tällainen ajatusmaailma legitiimistä järjestelmästä kytkeytyy osaksi lain ja järjestyksen aatehistoriallista analyysia, jota käsitteli aikanaan jo mm. Adam Smith ja myöhemmin John Rawls.

Yrityksen roolia globaalissa taloudessa voi Petri Räsänen ja Jukka Mäkisen mukaan pitää ongelmallisena, sillä yritysten ja julkisen vallan suhteet ovat muuttuneet. Libertaristinen yhteiskuntajärjestys on johtanut siihen, että yrityksillä on yhä kasvava vastuu hyvinvointipalvelujen turvaamisesta (HS 5.12.2009). Kansalaisjärjestöt ja yritykset voisivat Sari Kuvajan mukaan lisätä yhteistyötä, jotta yhteiskunnallisiin haasteisiin löydettäisiin parempia ratkaisuja (HS 30.7.2009).

Valtion hyvinvointipolitiikasta keskusteltiin paljon oikeudenmukaisuuden yhteydessä. Keskeinen tema on sosiaalinen oikeudenmukaisuus (HS 16.12.2008). Stakesin selvityksen mukaan valtaosa suomalaisista voi hyvin, mutta olemassa on myös tuloerojen kasvava uhka

(HS 2.3.2008). Sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden ilmentymien poistamiseksi perustetun Sata-komitean työ jäi kuitenkin pahasti kesken (HS 18.12.2009).

”Jaostot ja komitea ovat tehneet ahkerasti työtä, mutta konkreettiset tulokset jäävät hyvin kauas toiveista. Komitean piti yksinkertaistaa ja oikeudenmukaistaa sosiaaliturvaa, täyttää siihen syntyneet kuopat ja purkaa kannustinloukut. Myös verotusta, etenkin sosiaalietujen, piti pohtia uudelleen” (HS 18.12.2009)

Hyvinvoinnin tulevaisuus aiheuttaa huolta. Työmarkkinaratkaisuisissa ei ole löydetty yhteisiä tavoitteita. Hallituspolitiikan ongelmia ovat talouspoliittiset linjaukset, jotka eivät välttämättä ole oikeudenmukaisia ratkaisuja kaikkien osapuolten kannalta (HS 2.3.2009). Jukka Peltokosken mielestä suurin haaste on rikkoa palkansaajan ja yrittäjän välinen ristiriita (HS 8.5.2009). Pekka Hallberg ja Eero Huovinen kirjoittavat Helsingin Sanomissa (10.4.2009), että epävarmuus tulevaisuudesta vaivaa koko yhteiskuntaa, sillä päättäjät joutuvat tekemään vaikeita ratkaisuja puolisoineen. Todellisuus on kuitenkin nähtävä ihmisten näkökulmasta.

”Tulevaisuuden rakennelmat eivät voi kestää, ellei niitä perusteta oikeudenmukaisuuteen. Yhteinen käsitys siitä, mikä on oikeaa ja hyvää, antaa kestävän pohjan. Suomalaisille oikeus ja kohtuus ovat aina olleet olennainen asia. Ellei niihin voida luottaa, ihmiset eivät voi luottaa toisiinsa.” (HS 10.4.2009)

Jorma Niemelän mukaan (HS 3.12.2009) vastuu hyvinvoinnista kuuluu kaikille, eikä yksilön ja julkisen vastuuta kuulu asettaa toisensa poissulkeviksi. Vastuunkannon retoriikassa on vaarana myös vastuun vaatiminen ihmisiltä, joiden voimavarat ovat heikkommat.

”Erilaisten vastuunkantojen muodot ja mahdollisuudet on julkisen talouden kiristyyssä analysoitava tarkkaan. Yksilön, lähimmäisten ja yhteisöjen vastuilla on oma tärkeä paikkansa, mutta ne eivät voi toimia julkisen vastuun kaatopaikkana.” (HS 3.12.2009)

Hyvinvointia yksilöiden kohdalla pohditaan Helsingin Sanomissa 15.12.2008. Akatemiaturkija Anne Birgitta Pessin mukaan auttamista, yhteisöllisyyttä ja oikeudenmukaisuutta pidetään tärkeinä arvoina lama-aikana. Varsinkin joulun alla auttaminen ja naapurinapu lisääntyvät. Myös kansalaisten arvomaailma näyttäisi painottuvan entistä enemmän oikeudenmukaisuuden teemoihin (HS 8.9.2008).

Oikeudenmukaisuuspuheessa on kaiken kaikkiaan kansallinen sävy, sillä vain viisi artikkelia käsittelee oikeudenmukaisuutta kansainvälisestä näkökulmasta. Globaali tasa-arvo ja naisen asema (HS 15.6.2009), kehitysapu (HS 22.8.2009), YK:n velvollisuudet köyhyysongelmassa (HS 4.7.2009), Iso-Britannian poliittiset muutokset (HS 26.11.2009) ja kriisirahaston työnjako (KL 10.3.2009) saivat palstatilaa.

6.4 Rahoitusmarkkinoiden toiminta

Neljäs ja viimeinen kategoria käsittelee rahoitusmarkkinoiden toimintaa, taloustieteiden ja talousjärjestelmän kritiikkiä ja johtamista. Helsingin Sanomat ja Kauppalehti kirjoittivat yhtä paljon yllämainituista teemoista. Kauppalehdestä on 34 artikkelia ja Helsingin Sanomista 34.

6.4.1 Pankkien ahdinko

Pankkien ahdingosta kirjoitetaan 24 artikkelissa, joita kaikkia yhdistää pankkien tilan ja toiminnan pohdinta riskin, vastuun, markkinamielialan ja elvytyksen näkökulmasta. Arvot ovat kaikissa artikkeleissa läsnä, mutta ahneus, oikeudenmukaisuus ja moraalit risteilevät artikkeleissa ilman varsinaista vahvaa sanomaa tai arvolatausta. Arvoilmaukset ovat perinteistä taloustekstiä, joissa arvoihin sisältyvä viesti ei varsinaisesti kohdistu elävään ihmiseen, vaan toimijoina ovat elottomat markkinavoimat, jotka muunnetaan taloustekstissä inhimillisiksi. Pirjo Karvosen mukaan taloustekstin elollistaminen on ominaista talousjournalismille. Valuuttaa ja työttömyyttä ”jatkuvasti vahditaan, mutta tästä huolimatta se voi päästä karkuteille kuin tottelematon koira”. Työttömyys kuvataan kurittomaksi olennoksi, joka pitää ”taltuttaa” (Karvonen 1996, 158). Myös luonnonvoimien ja katastrofin metaforat ovat yleisiä lamautisoinnissa, kuten on jo käsitelty luvussa kaksi.

Pankkien ahdingon aiheuttaa ennen kaikkea luottamuspula, mikä näkyy rahoitusmarkkinoiden riskilisinä (KL 12.5.2008 ja KL 23.10.2008). Edellisen kerran pohjoismaiset pankit olivat olleet näin pahassa ahdingossa 1990-luvulla, jolloin epäluottamus aiheutti monia pankkiromahduksia (KL 25.2.2008). Pankkeja ajaa ahdinkoon myös keskinäinen kilpailu matalista koroista (KL 20.11.2009). Pankkien varovaisuudesta kärsi yritysten rahoitus, mutta erityisesti kiinteistöala, kun pankit välttelivät pakkomyytyjen kiinteistöjen haltuunottoa (KL 27.10.2008, KL 3.3.2009 ja HS 19.12.2008). Sampo Pankin mukaan käänne ”paniikista normaaliin ahneuteen” tapahtui vasta syyskuussa 2009 (KL 15.9.2009).

Pankkien ahdingossa oli kyse pelosta. Robert Shillerin mukaan ”eläimelliset vaistot” ohjaavat taloudellista käyttäytymistä. Eläimellisistä vaistoista on puhunut myös John Maynard Keynes, joka halusi korostaa ihmisen tunteiden roolia markkinaheilahteluissa. Uuden nousun termi on saanut finanssikriisin. Ajatusta eläimellisistä vaistoista on viety pidemmälle psykologisessa taloustieteessä. Nämä vaistot, ahneus ja paniikki ovat irrationaalisia ja alkukantaisia, ja niillä toimija reagoi epävarmuuden sietämättömyyteen (Akerlof ja Shiller 2009, 4).

Pelko nousee esiin keskeisenä teemana tässä kategoriassa. Kaikkiaan se mainitaan aineistossa 89 kertaa ja paniikki 27 kertaa.

”Hallitsemattoman inflaation pelko, heikkenevä talousluottamus, hyytyvä kasvu, odotukset rahapolitiikan kiristämisestä ja uusia ennätyksiä rikkova öljyn hinta vetävät kurssikäyriä kohti lattiaa. Ahneuden tieltä väistynyt pelko on viime viikkoina muuttunut paniikiksi Lontoossa, Frankfurtissa ja Pariisissa.” (KL 2.7.2008)

Pelosta ja paniikista markkinoilla uutisoitiin pitkin vuotta 2008 ja 2009. Kauppalehti uutisoi jo tammikuussa 2008: ”Pelko otti ohjat” (KL 25.1.2008). Huhut investointipankki Bear Stearnsin ongelmista sai aikaan pelkoa finanssimarkkinoilla maaliskuussa 2008 (KL 10.3.2008, HS 18.3). Lehman Brothers-investointipankin kaaduttua epävarmuus vallitsi globaaleilla rahoitusmarkkinoilla. Suomessa laman pelkoon reagoitiin yrittämällä nopeasti alentaa veroja, jotta ihmisille jäisi enemmän kulutettavaa (HS 31.7.2008). Syyskuussa kriisi eskaloitui. SEB:n Erkka Hopposen mukaan ”tällä hetkellä markkina ei luota mihinkään ja pelko vallitsee” (HS 17.9.2008). Pörssikurssin nousun murtumisesta raportoitiin taas pelon ja ahneuden yhteydessä kesäkuussa 2009 (KL 24.6.2009). Kesällä kuitenkin ”paniikki loppui” ja ”pohjakosketus palautti ahneuden markkinoille” (KL 31.12.2009). Kauppalehdessä kirjoitetaan:

”Kun markkina alkaa ahnehtia kovan kurssinousun päätteeksi, piensijoittajan on syytä vetää henkeä.” (KL 9.10.2009)

Elvytys, hätäapu pankeille ja riskivero nousivat keskustelunaiheiksi moraalien, oikeudenmukaisuuden ja ahneuden näkökulmassa. Kansainvälinen valuuttarahasto IMF:n mukaan on oikeudenmukaista vaatia riskiveroa pelastetuilta finanssialan yrityksiltä (HS

3.10.2009a, 3.10.2009b). IMF nousi finanssikriisin jälkeen taas keskeiseksi globaaliksi rahoitustoimijaksi päästyään eroon taloudellisista ongelmistaan 2000-luvulla (HS 15.4.2009).

Helsingin Sanomien pääkirjoitusosastolla Paavo Rautio pohtii, että paras mahdollinen elvytys on moraalisesti kestävä pitkillä aikavälillä. Huonoa elvytystä tehdään Yhdysvalloissa, kun pönkitetään autoteollisuutta (HS 20.11.2008). EU epäonnistui riskinottajien sanktioiden langettamisessa, mutta toivoi ”moraalisen paineen toisten jäsenmaiden taholta” olevan riittävä painostus (HS 24.9.2009).

Ahneuteen suhtaudutaan myönteisesti vain yhdessä aineiston artikkelissa. Talvivaaran suuromistaja Pekka Perä moittii asenneilmastoa, ja toivoo tervettä ahneutta talouteen, jotta talouskasvu saataisiin taas käyntiin (KL 17.7.2009).

6.4.2 Taloustieteiden rooli ja talousjärjestelmän kritiikki

Taloustieteiden roolia ja kapitalistisen talousjärjestelmän kritiikkiä esiintyi lopulta vähän aineistossa, vain 13 artikkelia. Kauppalehdessä ilmestyi kuusi artikkelia ja Helsingin Sanomissa seitsemän artikkelia. Taloustieteiden uudelleenarviointia käytiin joko toisaalla kuin jokapäiväisissä sanomalehdissä, tai tiedekritiikkiä ei käsitelty osana moraaliala, ahneutta tai oikeudenmukaisuutta usein. Kaikki 13 artikkelia tuovat kuitenkin mielenkiintoisia näkökulmia ja argumentteja taloustieteiden rooliin ja kapitalismikritiikkiin. Arvostelijoiden joukossa on pääkirjoitustoimittajia ja tutkijoita.

Huomionarvoista Helsingin Sanomien artikkeleissa on se, että niistä neljä ilmestyi kulttuuriosastolla (HS 10.10.2008, HS 20.1.2009, HS 8.3.2009 ja HS 23.4.2009). Koko aineistossa on vain viisi kulttuuriosaston kirjoitusta. Kauppalehden aineiston kuudesta artikkelista kolme oli pääkirjoitus- tai asiantuntijan debattikirjoitus (KL 15.12.2008, KL 5.12.2008 ja KL 25.9.2009). Kirjoittajat ihmettelevät mm. miksi taloustiede ei pystynyt ennakoimaan kriisin syntyä, miten nykykapitalismi on epäonnistunut, miten talousteoriat onnistuivat kriisin kuvaamisessa, ja minkä takia taloustiede ei ole pystynyt ottamaan ihmistä ja yhteisöä huomioon. Myös Yhdysvaltojen talousideologiaa pohditaan (HS 20.1.2009).

Kauppalehden päätoimittaja Hannu Leinosen ”onko talous numeroita vai ihmistiedettä” -kolumnissa kyseenalaistetaan talousteorian kykyä selvitä lamasta (myös sivulla 8, ”taloustiede

ja nykyinen finanssikriisi”). Vastineessa (KL 15.12.2008) taloustieteilijät argumentoivat, että psykologisen taloustieteen esiinmarssin myötä luottamus ja ahneus ovat tulleet huomioiduksi talousteoriassa. Kirjoittajien mukaan on harhaanjohtavaa syyttää ahneutta kriisistä, sillä ahneudessa ei ole mitään uutta. Sääntelyä sen sijaan laiminlyötiin pahasti. Psykologisesta taloustieteestä puhutaan myös elämellisten vaistojen yhteydessä. Robert Shillerin ja George Akerlofin teos *Animal Spirits* (2009) esiteltiin myös *Financial Times* -lehdessä (KL 3.9.2009).

Kauppalehdessä kerrotaan Paul Krugmanin ja Robert Shillerin saaneen pessimistin maineen varoittamalla kehkeytyvästä talouskuplasta. Kirjoittaja kysyykin, kuinka hyvin ekonomistien tietoa osataan käyttää hyväksi ja kuinka perillä ekonomistit todellisuudessa ovat talouden menosta (KL Optio 23.10.2008). Juha Ruonalan mukaan (KL 25.9.2009) talouskriisi nosti esiin ”synkistelyn profettoja”, joiden ohjeistuksissa on suuria eroja. Ruonalan mukaan talouskriisi sai alkunsa ahneudesta ja holtittomuudesta, ja että pelon ilmapiirin ruokkiminen vain pitkittää taantumaa. Vesa Puttosen mielestä ilmeistä ratkaisua ei finanssikriisin ole, sillä se on ensimmäinen aidosti globaali taantuma (KL 30.4.2009).

Valtio-opin professori Stephen Gill kertoo Helsingin Sanomille, että kapitalismin kriisin voi nähdä sekä uhkana että mahdollisuutena. Uhkana on, että kriisin opetukset unohtuvat ja palataan takaisin vanhaan reaalikapitalismiin. Toisaalta kriisi luo mahdollisuuden uudistaa järjestelmää (HS 23.4.2009). Nykykapitalismin kyseenalaistaminen liittyy erityisesti yhteisöllisyyden (HS 16.3.2009) ja valvonnan puutteeseen (HS 10.10.2008).

”Ajatus vapaiden markkinoiden korjaavasta kädestä on harha, väittää mediatutkija Juha Herkman. ”Ilman sääntelyä itsekkyyks, ahneus ja keinottelu johtavat markkinat aina umpikujaan.” (HS 10.10.2008)

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa (23.9.2008) pohditaan Karl Marxin talouskriittikkä ja kysytään, ”onko Yhdysvallat, globaalin kapitalismin ydinmaa, ajanut itsensä umpikujaan?”. Kapitalismin ideologian juuret ovat syvällä amerikkalaisessa yhteiskuntaelämässä. Yhdysvallat on maa, jossa yksilöllinen rikastuminen on rakenteellinen etuoikeus (HS 20.1.2009). On kuitenkin muistettava, ettei kapitalistista markkinatalousjärjestelmää esiinny

missään puhtaana, ja että ”Pohjoismaissa se on ollut pienemmässä roolissa kuin Yhdysvalloissa” (HS 10.3.2009)

”Jos syyllisiä pitää etsiä, vastuu on pantava kollektiivisesti kansantaloustieteen akateemisen tutkijayhteisön jalkojen juureen, koska se on jatkanut sellaisten virheellisten teorioiden kuten tehokkaiden ja itseään sääntelevien markkinoiden pönkittämistä huolimatta valtavasta tätä vastaan käyvästä todistusaineistosta.” (HS 8.3.2009)

Jos kriisistä on syytetty ahneita johtajia, sijoitusinnovaatioita ja valvojien huolimattomuutta, niin myös taloustieteilijöitä on kritisoitu ymmärtämättömyydestä (HS 8.3.2009, KL 5.12.2008, KL Optio 23.10.2008, KL 3.9.2009 ja HS 16.3.2009). Taloustieteissä katseen avartamisen vuoksi on palattu John Maynard Keynesin teorioihin. George Cooperin mukaan taloustieteiden teeseistä epäonnistunein on ajatus tehokkaista markkinoista.

6.4.3 Johtaminen

Johtaminen on ollut keskeinen teema finanssikriisiuutisoinnissa. Valtaosa johtajiin kohdistuneesta kritiikistä on ahneuskeskustelua. Tässäkin kategoriassa ahneutta käsitellään paljon, sillä 16 artikkelia 31:sta liittyy ahneuskeskusteluun. Kauppalehden artikkeleita on tässä kategoriassa 12 kappaletta, Helsingin Sanomien artikkeleita 19 kappaletta. Ylivoimaisesti yleisin teema on kansainvälisyys. Kansainvälisiä johtajia koskevia artikkeleita on 20 kappaletta. Tämä selittyy Yhdysvaltojen presidentinvaaleilla, jotka olivat syksyllä 2008.

Yhdysvaltojen silloiset presidenttiehdokkaat John McCain ja Barack Obama väittelivät talouspolitiikasta ja finanssikriisistä kiivaasti kesällä ja syksyllä 2008 (KL 8.10.2008). George W. Bush, jonka talouspolitiikan katsottiin johtaneen kriisiin, vaikeutti John McCainin asemaa (KL 7.2.2008, KL 25.9.2008, HS 28.9.2008, HS 5.10.2008). Talouspolitiikkaan liitettiin vaalien aikana ja niiden jälkeen paljon moraalisia näkökulmia. Pankinjohtajat haluttiin ahneudesta vastuuseen (HS 9.10.2008, KL 20.1.2009, HS 13.12.2008, HS 21.1.2009). Kun Barack Obama valittiin presidentiksi, hänen toivottiin pelastavan ”moraaliseen kurimukseen pudonnut maa” (KL 6.11.2008, HS 3.2.2009). Obama linjasi, että talouskriisi on terrorismia vakavampi uhka (HS 14.2.2009).

USA-kriittisiä kirjoituksia julkaistiin kaikkiaan neljä. Yksikään artikkeli ei kritisoi Barack Obaman uutta hallintoa, vaan George W. Bushin politiikkaa (HS 11.1.2009, HS 20.1.2009, HS 30.3.2009 ja HS 3.10.2009).

”Tuskin Bush edes ymmärsi kaikkia rahoitusjärjestelmiä, jotka sekasorron aiheuttivat. Hän avustajineen on kuitenkin vuosien ajan rohkaissut holtitonta linjaa, joka on tullut tiensä päähän.” (HS 7.10.2008)

Myös Kiinan mahdollisuudesta poliittiseen johtajuuteen pohdittiin Helsingin Sanomien pääkirjoitusosastolla (13.11.2008). Kiinassa kansainvälisen vallankäytön mahdollisuus on olemassa, mutta sitä ei haluta käyttää. Myös Venäjällä talouspolitiikka on tiukasti valtiovallan käsissä (HS 18.9.2009). Toisin kuin Kiinassa, Venäjällä talouspolitiikan pakottamisesta on tullut suuri riski. Silloinen presidentti Vladimir Putin puuttui aggressiivisesti myös yritysjohton korruptiosyytteisiin (HS 10.6.2009).

”Olette ottaneet tuhansia ihmisiä omien tavoitteidenne, ammattitaidottomuutenne tai ehkä yksinkertaisesti vain ahneutenne panttivangeiksi”, Putin löylytti (oligarkki) Deripaskaa kaupunkilaisten edessä.” (HS 10.6.2009)

Kansallista johtajuuspolitiikkaa käsiteltiin vain vähän. Valtiovarainministeriöltä toivotaan johtajuutta elvytyksessä (HS 11.12.2008). Myös arvojohtajuudesta keskusteltiin kriisin aikaan. Presidentti Halosen mielestä ”oikeudenmukaisuus, inhimillisyys ja solidaarisuus” ovat ne periaatteet, joilla ehkäistään kansan kahtiajakautuminen (HS 5.2.2009).

Yrity maailmassa suomalaisen johtamiskulttuurin suurimmiksi haasteiksi katsottiin ajan henki ja pitkäjänteisen toiminnan hankaluus (KL 27.10.2008, KL 6.11.2008, KL 23.12.2008, KL Optio 5.3.2009a ja KL Optio 5.3.2009b). Kauppalehti Option haastattelututkimuksen mukaan huono johtaminen on pääsyy pahoinvointiin työyhteisössä. Myös yrity maailman muuttuminen ahdistaa.

”Kaikkea tekemistä määrittävät kiire, loputon tavoitteellisuus, jatkuva muutos. Ajan kollektiivinen henki ja valta-arvot - kutsutaan niitä sitten vapaaksi markkinataloudeksi, uusliberalismiksi tai vapaan globaalitalouden ideaksi - hallitsevat myös bisnesmaailmaa.

Loputon narsistinen ahneus ja rajattomuus koskevat niin yksilöä kuin yhteisöäkin. ” (KL Optio 6.11.2008)

Yritysten vastuullisuudesta kirjoittaa Taina Haahti Helsingin Sanomien vieraskynä-palstalla (HS 8.12.2008).

”Ilman eettistä selkärankaa yritys ajelehtii markkinakäänteiden, yksittäisten työntekijöiden ja alihankkijoiden edesottamusten armoilla” (HS 8.12.2008).

Vastuullisuutta ja yhteisöllisyyttä johtamiseen kaipaa myös Deloitte & Touche -yrityksen toimitusjohtaja Teppo Rantanen. Rantasen mielestä yritys ei ole vain ”juridinen kokonaisuus, jossa ei ole ihmistä”, vaan moraalinen toimija. Hän muistuttaa, että kasvottoman omistajuuden myytti tulee murtaa, jotta yrityksiltä voidaan vaatia vastuuta yhteisöstä. Kasvottoman omistajuuden taakse piiloutuminen on vastuunpakoilua (KL 25.5.2009).

7 Johtopäätökset

Ahneus, moraalit ja oikeudenmukaisuus ovat nousseet tärkeiksi teemoiksi vuonna 2008 alkaneen finanssikriisin käsittelyssä. EU:n taloustilanne ja talouspoliittiset kiistat ovat osoittaneet, että moraalit ja oikeudenmukaisuus ovat edelleen tärkeitä aiheita julkisessa keskustelussa. Ahneuskeskusteluakin käydään jatkuvasti irtisanomisten yhteydessä. Vaikka 2011 syksyllä talous on noussut finanssikriisin vuosista 2007–2009, uuden laman pelko on läsnä. Jää nähtäväksi, miten nykyiset talousongelmat erotetaan finanssikriisin vuosista. Vuonna 2010 talouskasvu oli vähäistä ja euroalueen ongelmat pahenivat entisestään. Tutkimuksessa käytetty hakulauseke tuottaa vuonna 2010 vain kymmenen osumaa vähemmän kuin vuonna 2008. Tästä voisi päätellä, etteivät moraalikysymykset talousjournalismissa ole vähentyneet merkittävästi, vaikka finanssikriisin katsottiin loppuvan vuoteen 2010 mennessä.

Varsinkin ahneutta pidettiin merkittävänä tekijänä globaalin taantumän syntymisessä. Syyllisiksi nimettiin ahneet pankkiirit, johtajat ja sijoittajat, jotka toiminnallaan päästivät riskit kasvamaan liian suuriksi. Toisin kuin taloustekstille on ominaista, ahneus ja syyllisyys kohdennettiin selkeästi todellisiin toimijoihin. Ahneuskeskustelussa toimijuus oli siis vahvaa, dynaamista ja siihen liittyi aikalaisanalyttinen pohdinta. Finanssikriisin myötä maailman katsottiin muuttuneen eikä paluuta menneeseen enää ollut. Maailman muutos näkyy niin talousjärjestelmässä kuin yksityiselämässäkin. Tehokkuusvaatimukset ja epävarmuus työelämässä uuvuttavat suomalaisia. Taloudessa puolestaan tullaan näkemään kivuliaitakin remontteja, jotta järjestelmän tervehtyminen saadaan käyntiin.

Moraalikeskustelu painottui vahvimmin järjestelmän mahdollistamiin ongelmiin. Järjestelmän ongelmilla viitataan yritystoimintaan ja talousjärjestelmään. Pahimmat ongelmat yritys- ja finanssitoiminnassa olivat liian suuret riskit ja lyhyen tähtäimen voitot. Pääasiassa konkurssiuhkan nähtiin vinouttaneen järjestelmää. Myös moraalit ja kapitalismin suhdetta pohdittiin moraalikeskusteluissa. Finanssikriisin valossa monet poliittiset johtajat näkivät tällä hetkellä kapitalismin poissulkevan arvot ja moraalit. Noin neljännes moraalikategorian artikkeleista käsitteli moraalit ensisijaisesti yhteisöllisenä voimavarana. Yhteisöllisyyttä käsitellään sekä Euroopan että Suomen kansan yhtenäisyyden näkökulmasta. Moraalit ja yhteisöllisyyden retoriikalla kansaan vedotaan yhteisönä, jotta lama-ajasta selvittäisiin.

Anderson (1988) puhuikin kuvitelluista yhteisöistä, joilla luodaan yhteinen identiteetti esimerkiksi kansakunnalle, jotta yhteisten tavoitteiden ja politiikan tekeminen on mahdollista.

Oikeudenmukaisuudesta keskusteltiin ensisijaisesti hyvinvoinnin jakautumisen ja verotuksen näkökulmasta. Kuudessa artikkelissa puolustettiin tarvetta oikeudenmukaisille järjestelyille yritysmaailmassa, palkkauksessa ja kannustimissa. Tuloerojen kasvu, sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus ja hyvinvointivaltion tulevaisuus huolestuttivat eniten. Verotusta koskevissa artikkeleissa Kauppalehden ja Helsingin Sanomien välinen ero oli selvä. Kauppalehdessä verotusta seurattiin pääomaveron noston ja liiketoiminnan veroetujen näkökulmasta. Helsingin Sanomissa käsiteltiin verotusta myös hyvinvoinnin jakautumisen ja vähätuloisten näkökulmasta.

Viimeisessä kategoriassa ”rahoitusmarkkinoiden toiminta” ahneus, moraali ja oikeudenmukaisuus esiintyvät artikkeleissa vähemmän arvolatautuneesti. Pankkien ahdinkoa käsittelevissä artikkeleissa epäluottamus, pelko ja paniikki ovat läsnä talouskatsauksissa. Ahneus on tässä yhteydessä markkinoiden tilaa kuvaava tekijä, eikä niinkään syyllinen talousongelmiin. Talousjärjestelmää koskevat kriittiset puheenvuorot ilmestyivät lähinnä kolumneissa, pääkirjoituksissa tai Helsingin Sanomien kulttuuriosastolla. Kritiikin keskiössä oli ekonomistien riittämätön ymmärrys riskien vaaroista ja talousjärjestelmän mekanismien vääristyneisyys. Sekä Kauppalehti että Helsingin Sanomat käsitelivät vain vähän talousjärjestelmän ja taloustieteilijöiden epäonnistumista. Kahden vuoden aikana tähän teemaan liittyvä artikkeleita ilmestyi vain 13 kappaletta, tosin jokainen artikkeli oli sävyltään hyvin kriittinen ja niissä käytettiin vahvaa retoriikkaa (KL Optio 23.10.2008: ”Ekonomistit pelkkiä saappaankiillottajia?”).

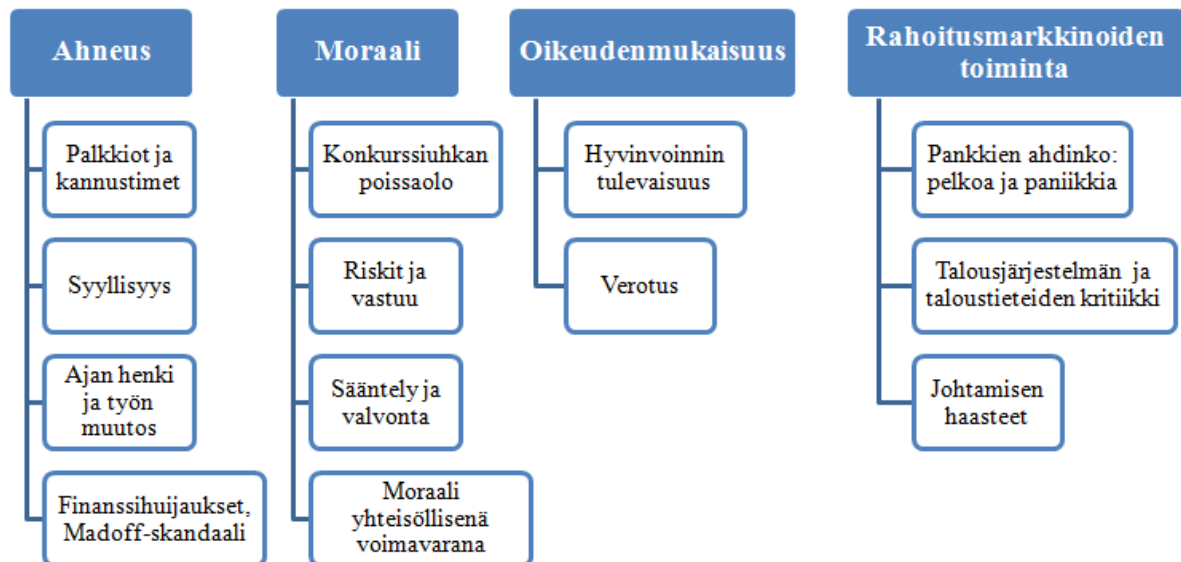
Kategorian viimeisessä osuudessa pohdittiin finanssikriisin myötä esiin nousseita haasteita johtamisessa. Kansainvälisyys ja arvojohtaminen nousivat tärkeimmiksi kysymyksiksi näissä artikkeleissa. Kansainvälisyyden runsaus johtui Yhdysvaltojen presidentinvaaleista vuonna 2008, jolloin presidenttiehdokkaat Barack Obama ja John McCain kiistelivät populistiseen sävyyn ahneuden ja moraalin ongelmista maan taloudessa. Suomessa johtamiseen kaivattiin vastuunottoa ja arvoja liiketoimintaan. Finanssikriisi nähtiin myös tässä kategoriassa toimintaa vahvasti muokkaavana tapahtumana, jonka jälkeen on mahdoton palata vanhoihin toimintamalleihin.

Taulukko 3. Artikkelien jakautuminen eri kategorioihin

Kategoria	Artikkeleiden määrä
1. kategoria: ahneus	72
2. kategoria: moraaali	55
3. kategoria: oikeudenmukaisuus	32
4. kategoria: rahoitusmarkkinoiden toiminta	68
Yhteensä	227

Yllä olevasta taulukosta näkyy, että ahneus oli suurin yksittäinen teema. Kaikista ahneus-moraali- ja oikeudenmukaisuusmaininnoista 43 % oli ahneusmainintoja. Ahneus, moraaali ja oikeudenmukaisuus esiintyvät tärkeinä tekijöinä finanssikriisin synnyssä, hoidossa ja sen seurauksissa. On myös syntynyt uusia käsitteitä kuvaamaan talouden moraalisia ongelmia. Esimerkiksi moraalikato (moral hazard) ilmestyi suomalaisen talousjournalismin vakiosanastoon vasta vuonna 2008. Moraalikato on finanssikriisin myötä popularisoitunut. Vaikka taloustieteellinen ajattelu on perinteisesti jättänyt ahneuden haitat, moraalin, yhteisöllisyyden ja oikeudenmukaisuuden teemat vähemmälle tarkastelulle, finanssikriisin myötä ne näyttäisivät saavan suuremman roolin talouden arvioinnissa.

Kuvio 2. Kategorioiden muodostumiseen vaikuttaneet kontekstit

Aineiston laajuuden takia kontekstien tarkka määrittäminen oli erityisen tärkeää. Analyysi olisi ollut haastavaa ilman tilasto-ohjelmaa, joka mahdollisti artikkeleiden välisten yhteisten nimittäjien erottamisen. Kaikki 227 artikkelia oli helppo sijoittaa sähköisesti kategorioihin ja niiden uudelleen sijoittaminen tarpeen mukaan sujui myös helposti. Ilman tilasto-ohjelmaa näin laajaa aineistoa olisi vaikea kattavasti analysoida. Jäin miettimään, miten ohjelman muita toimintoja voisi tehokkaasti hyödyntää. Ohjelmassa on paljon toimintoja, jotka tukevat sisällönanalyysin kvantitatiivista toteuttamista. Esimerkiksi Simola ja Reunanen (2010) toteuttivat finanssikriisiuutisointia koskevan tutkimuksen, jossa kvantitatiivista dataa käytettiin menestyneesti hyväksi.

Tähän tutkimukseen saisi paljon uusia näkökulmia vertailemalla uutisointia kansainvälisesti. Tutkielman tarkoitus on kuitenkin korostaa sosiaalitieteiden hyödyllisiä näkökulmia talouden tutkimuksessa ja kannustaa uusien näkökulmien ottamista finanssitalouteen. Sosiologiassa on perinteisesti tartuttu rationaalisuuden ja talousjärjestelmän rakenteellisiin ongelmiin. Arminen (2010) pitää finanssisosiologiaa mahdollisena uutena aluevaltauksena sosiaalitieteilijöille. Varsinkin finanssikriisin myötä esiin nousseita moraalikysymyksiä ja ahneutta on mielekästä tutkia sosiologian näkökulmasta, sillä taloustieteet eivät ole perinteisesti kattaneet näitä osa-alueita. Moraali, ahneus ja oikeudenmukaisuus ovat nousseet ajankohtaisiksi aiheiksi myös euroalueen ongelmien myötä, mikä tekee moraalikysymysten ja talouden välisen suhteen tutkimuksesta entistä tärkeämpää.

LÄHTEET

Akerlof, George & Shiller, Robert (2009) *Animal Spirits. How human psychology drives the economy, and why it matters for global capitalism*. Princeton: Princeton University Press.

Anderson, Benedict (1983) *Imagined communities*. Lontoo: Verso.

Apunen, Matti (2011) *Esipuhe*. Teoksessa Ilkka Haavisto ja Pekka Kiljunen (toim.) *EVA:n arvo- ja asennetutkimus 2011: Mailman paras maa*. Helsinki: Taloustieto Oy.

Archer, Margaret S. & Triter, Jonathan Q (2000) *Rational choice theory*. Lontoo: Routledge.

Archer, Margaret S (2000) *Being human: the problem of agency*. Cambridge: Cambridge University Press.

Arminen, Ilkka (2010) *Who's Afraid of Financial Markets?* Luento 24.2.2010, Tampere.

Beckert, Jens (1996) *What is sociological about economic sociology? Uncertainty and embeddedness of economic action*. *Theory and Society*, vol. 25, No. 6. 803–840.

Beckert, Jens (2006) *Interpenetration versus embeddedness*. *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 65(1), 161–188.

Boudon, Raymond (1998) *The limitations of rational choice theory*. *American Journal of Sociology*. Vol. 104, no. 3, 817–828.

Callon, Michel (1998) *The Laws of the Markets*. Oxford: Blackwell.

Coleman, James (1989) *Rationality and Society*. *Rationality and Society* vol. 1 (1), 5–9.

Dowd, Kevin (2008) *Moral Hazard and the Financial Crisis*. CRIS Discussion Paper Series, Nottingham University Business School.

<http://www.nottingham.ac.uk/business/cris/papers/2008-6.pdf>. Haettu 1.8.2011.

Durkheim, Émile (suom. 1990) *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.

- Elster, Jon (2000) Rational Choice History. A case of excessive ambition. *The American Political Science Review*. Vol. 94, no. 3, 685–695.
- Evers, Jeanine C & Silver, Christina & Mruck, Katja & Peeters, Bart (2011) Introduction to the KWALON experiment. *Discussions on qualitative data analysis software by developers and users*. *Forum Qualitative Social Research* vol. 12(1).
- Ferguson, Niall (2008) *The ascent of money. A financial history of the world*. New York: Penguin Books.
- Foster, John Bellamy (2009) Epäonnistunut järjestelmä. Teoksessa Yrjö Hakanen (toim.) *Nykyinen kriisi ja Marx*. Helsinki: TA-Tieto Oy, 67–95.
- Granovetter, Mark (1985) Economic action, social structure and embeddedness. *American Journal of Sociology* 91(3): 481–510
- Granovetter, Mark (2005) The impact of social structure on economic outcomes. *The Journal of Economic Perspectives* vol. 19, no. 1, 33–50.
- Gronow, Jukka (1987) Länsimainen rationalisoitumisprosessi ja modernin länsimaisen kulttuurin irrationaalisuus. Teoksessa Tapani Hietaniemi (toim.) *Aiheita Weberistä*. Jyväskylä: Gummerus, 9–35.
- Haaparanta, Pertti & Pirttilä, Jukka & Tuomala, Matti (2008) Taloustiede ei unohda psykologiaa. *Kauppalehti* 15.12.2008.
- Halko, Marja-Liisa & Mikkola, Anne & Ruuskanen, Olli-Pekka (toim.)(2010) *Naiset, miehet ja talous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Harald, Kennet (1997) Pakottava talouspuhe. Teoksessa Pekka Sulkunen ja Jukka Törrönen (toim.) *semioottisen sosiologian näkökulmia*. Tampere: Gaudeamus, 263–279.
- Harisalo, Risto & Miettinen, Ensio (2010) *Luottamus: pääomien pääoma*. Tampere: Tampere University Press.

Heiskala, Risto (2001) Rakennefunktionalistinen taloussosiologia. Verkkoluento
<http://www.valt.helsinki.fi/sosio/tyt/luennot/luento16.htm>. Helsinki. Haettu 16.6.2011.

Heiskala, Risto (2000) Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki: Gaudeamus.

Hietaniemi, Tapani (toim.) (1987) Uskonto maailmanhistoriallisen rationalisoitumisprosessin kättilönä. Jyväskylä: Gummerus, 37–59.

Hiilamo, Heikki & Kangas, Olli & Manderbacka, Kristiina & Mattila-Wiro, Päivi & Niemelä, Mikko & Vuorenkoski, Lauri (2010) Hyvinvoinnin turvaamisen rajat: Näköaloja talouskriisin ja hyvinvointivaltion kehitykseen Suomessa.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17612/Hyvinvoinnin_turvaamisen_rajat.pdf.

Haettu 1.10.2011.

Hirsto, Heidi (2009) Markkinamyllerrys ja moraalinarjästäys. Finanssikriisin esitustavat mediassa. Teoksessa Auli Harju (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja. Media & viestintä 1/2009. Tampere: Juvenes Print, 51–59.

Hjerppe, Reino (2003) Luottamus yhteiskunnan moraalin ilmentymänä ja sen vaikutus talouden menestykseen. Teoksessa Vesa Kannianen ja Matti Sintonen (toim.) Etiikka ja talous. Helsinki: WSOY, 257–279.

Holmström, Bengt (1979) Moral hazard and observability. The Bell Journal of Economics, vol. 10(1), 74–91

Honkanen, Pertti (2009) Teoksessa Yrjö Hakanen (toim.) Nykyinen kriisi ja Marx. Helsinki: TA-Tieto Oy, 13–27.

Huhtala, Hannele & Hakala, Salli (2007) Kriisi ja viestintä. Helsinki: Gaudeamus.

Ilmonen, Kaj (1998) Moderniteetti ja moraalit. Helsinki: Gaudeamus.

Jessop, Bob & Oosterlynck, Stijn (2008) Cultural political economy: on making the cultural turn without falling into soft economic sociology. Geoforum 39, 1155–1169.

- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2004) *Sosiologia*. Helsinki: WSOY.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2002) *Suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos*. Tampere: Vastapaino.
- Kankainen, Tomi (2007) *Yhdistykset, instituutiot ja luottamus*. Jyväskylä: Jyväskylä University Press.
- Kanniainen, Vesa (2003) *Talouden moraali, markkinavoimat ja yritysten yhteiskuntavastuu*. Teoksessa Vesa Kanniainen ja Matti Sintonen(toim.) (2003) *Etiikka ja talous*. Helsinki: WSOY, 81–124.
- Karvonen, Pirjo (1996) *Missä on taloustehtävin ihminen?* Teoksessa Jyrki Kalliokoski (toim.) *Teksti ja ideologia*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 151–167.
- Kauppinen, Ilkka (2007) *Moraalitalous*. Tampere: Vastapaino.
- Kivikuru, Ullamaija (2002) *Laman julkisivut*. Tampere: Palmenia.
- Klinge, Matti (1995) *Vakauden pyrkimys ja ainaiset kriisit*. Teoksessa Antti Kuusterä ja Harri Westermarck (toim.) *Studia Monetaria: Pankkikriisit, talous ja ihminen*. Helsinki: Yliopistopaino, 11–20.
- Knorr Cetina, Karin & Bruegger, Urs (2002). *Global microstructures: the virtual societies of financial markets*. *American Journal of Sociology* vol. 107(4), 905–950.
- Koukkunen, Kalevi (2002) *Sivistyssanakirja. Nykysuomen opas*. Helsinki: WSOY.
- Krugman, Paul (2009) *How did economists get it so wrong?* *New York Times* 2.9.2009.
- Kunnas, Tarmo (2002) *Mitä jäljellä moraalista*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kyläheiko, Kalevi (2008) *Rahoitusmarkkinakriisin anatomia*. Luento 12.11.2008, Lappeenranta.

Lehtonen, Mikko & Koivunen, Anu (2010) Kansalainen minä: median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen. Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.) Valta Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 229–250.

Leinonen, Hannu (2008) Onko talous numeroita vai ihmistiedettä? Kauppalehti 5.12.2008.

Llewellyn, David (1995) Kriisit ja opetukset. Teoksessa Antti Kuusterä ja Harri Westermarck (toim.) Studia Monetaria: Pankkikriisit, talous ja ihminen. Helsinki: Yliopistopaino 21–38.

Luhmann, Niklas (1995) Social Systems. Stanford: Stanford University Press.

MacKenzie, Donald A (2006) Engine, Not a Camera. How Financial Models Shape Markets. Cambridge: MIT Press.

Majapuro, Marketta (toim.)(2006). Talousjournalismi: historiaa, teoriaa, käytäntöä. Helsinki: Helsingin Kauppakorkeakoulu.

Marttila, Jouko (2002) Yle näkökulma: moraalikato.

http://yle.fi/uutiset/talous_ja_politiikka/2008/10/moraalikato_353752.html. Haettu 1.10.2011.

Moring, Inka (1999) Alueellinen ääni ja lamajulkisuuden kehitys. Teoksessa Minna Aslama, Anu Kantola, Ullamaija Kivikuru, Inka Moring, Tuija Parikka ja Sanna Valtonen (toim.) Mediakriisi: lehdistö, lama ja talouspuhe. Helsingin yliopiston viestinnän laitos, sarja 2A/1/1999. Helsinki: Yliopistopaino, 80–117.

Mäkinen, Jukka (2002) Hyvinvoinnin taloustiede ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Luento. Helsinki. Verkkomateriaali <http://www.valt.helsinki.fi/sosio/tyt/luennot/luento21.htm> Haettu 17.6.2011.

Noro, Arto & Rahkonen, Keijo (toim.) (2004) Sosiologisia nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus.

Panula, Juha (1999) Moraalin ja talouden risteyksessä: Empiirinen tutkimus moraalialia ja taloutta koskevien käsitysten eriytyneisyydestä. Sarja A-10. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.

Pauly, Mark. (1968) The Economics of Moral Hazard. *The American Economic Review*, vol. 58(3), 531–537.

Preda, Alex (2007) Sociological Approach to Financial Markets. *Journal of Economic Surveys*, vol. 21(3), 506–533.

Pulliainen, Erkki (2009) *Ahneus*. Helsinki: Ochre Cronicles.

Reich, Robert (2007) *Supercapitalism: The transformation of business, democracy and everyday life*. New York: Vintage Books.

Reinhart, Carmen & Rogoff, Keith (2010) *From Financial Crash to Debt Crisis*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 15795.

Reunanen, Esa & Simola, Anna (2010) *Kaikki toistaiseksi hyvin*. Julkaisuja / Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Sarja A.

Rouvinen, Petri & Ylä-Anttila, Pekka (toim.) (2010) *Kriisin jälkeen*. Taloustieto Oy: Helsinki.

Saillard, Elif Kus (2011) Systematic versus interpretive analysis with two CAQDAS packages: Nvivo and MAXQDA. *Forum Qualitative Social Research* vol. 12(1).

Sajama, Seppo (1998) Verotuksen oikeudenmukaisuudesta – aatehistoriallinen tarkastelu. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.) *Moderniteetti ja moraal*i. Helsinki: Gaudeamus, 43–59.

Saleem, Kashif (2010) *Financial Crises*. Luento 12.11.2010, Lappeenranta.

Salovaara-Moring, Inka (2004) *Media Geographies*. *Viestinnän julkaisuja* 9. Helsinki: Gummerus.

Sassen, Saskia (2005) *The Sociology of Financial Markets*. Oxford: Oxford University Press.

Sayer, Andrew (2007) *Moraalitalous ja poliittinen talous*. Teoksessa Ilkka Kauppinen (toim.) *Moraalitalous*. Tampere: Vastapaino, 23–52.

Schönfelder, Walter (2011) CAQDAS and qualitative syllogism logic - Nvivo 8 and MAXQDA 10 compared. *Forum Qualitative Social Research* vol. 12(1).

Seligman, Adam (1998) Trust and Sociability. *American Journal of Economics and Sociology*. Vol. 57(4), 391–404.

Shiller, Robert (2008) *The Subprime Solution*. Princeton: Princeton University Press.

Sihvola, Juha (2003) John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria. Teoksessa Vesa Kannianen ja Matti Sintonen (toim.) *Etiikka & Talous*. Helsinki: WSOY, 199–217.

Stevens, Douglas E & Thevaranjan, Alex (2010) A moral solution to the moral hazard problem. *Accounting, Organizations and Society* 35, 125–139.

Swedberg, Richard (2003) *Principles of economic sociology*. Princeton University Press.

Swedberg, Richard (2000) *Entrepreneurship: The Social View*. New York: Oxford University Press.

Trigilia, Carlo (2002) *Economic Sociology: state, market, and society in modern capitalism*. Oxford: Blackwell.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Vartiainen, Hannu (2008) *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 104(4), 382–387.

Vartiainen, Hannu (2008) Miksi taloustiede ei olisi tiedettä? *Kauppalehti* 15.12.2008

Valtonen, Sanna (2002) Suomen 1990-luvun talouskriisi: demokratian ja julkisen keskustelun koetinkivi. Teoksessa Ullamaija Kivikuru (toim.) *Laman julkisivut*. Palmenia: Tampere, 9–25.

Vesala, Jukka (2010) *Rahoitusmarkkinoiden julkinen sääntely ja valvonta*. Luentomateriaali. http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Tiedotteet/Esitelmat/Documents/Vesala_Rahoitusmarkkinoiden_julkinen_saantely_ja_valvonta.pdf. Haettu 28.1.2011.

Vihanto, Martti (2004) Luottamus ja moraali taloustieteessä. Kansantaloudellinen aikakauskirja 100(3), 2004, 239–249.

Von Herten, Gustaf & Hirvonen, Ahti & Miettinen, Asko & Pohjola, Markku & Purasjoki, Matti & von Weymarn, Tom (n.d) Veikö moraalinen viettelys finanssikriisiin? <http://www.boardman.fi/fi/julkaisut/veiko+moraalinen+viettelys+finanssikriisiin/>. Haettu 25.10.2009.

Washington Post Business Glossary. <http://projects.washingtonpost.com/business-glossary/business-ethics/moral-hazard/>. Luettu 5.2.2011.

Wolfe, Alan (1989) Whose Keeper? Berkeley: University of California Press.

Lehdet

Financial Times 26.9.2008. Brown blasts “Age of irresponsibility”.
<http://www.ft.com/cms/s/0/42cc6040-8bea-11dd-8a4c-0000779fd18c.html#axzz1aSthZhUq>.
Haettu 1.10.2011.

Helsingin Sanomat 31.8.2011. SAK-pomo MTV3:lla: Yritysjohtajat vastuuseen irtisanomisista. Haettu 10.10.2011.

Helsingin Sanomat 16.9.2008. Maailman suurin pokeripeli.

New York Times 2.9.2009. How did economists get it so wrong?

Taloussanomat 31.8.2011. SAK:n Huutola: ”Sijoittajien ahneudella ei näytä olevan rajaa”.
Haettu 10.10.2011.

Uusi Suomi 3.9.2008. Omistajan arvot. Haettu 1.10.2011.

LIITTEET

Aineistolistaus³

Helsingin Sanomat

2008

1. HS 19.1.2008. Filosofi vaatii Stora Ensolta hienotunteisuutta.
2. HS 12.2.2008. Raha petti, luodaan uusi.
3. HS 2.3.2008. Suomalaiset voivat hyvin, ryhmien erot kasvavat yhä.
4. HS 10.3.2008. Suomalaisilla telakoilla ahnehdittiin ja ulkoistettiin.
5. HS 18.3.2008. Finanssikriisin ydin on markkinat vallannut pelko.
6. HS 31.7.2008. Nyt oli mahdollisuus vaikuttaa.
7. HS 17.9.2008. Epävarmuus ja alakulo vallitsivat Pekingistä New Yorkiin.
8. HS 18.9.2008. Putin sai laskun.
9. HS 22.9.2008. Korskea kartano, kahdeksan kärryä.
10. HS 23.9.2008. Tekeekö Karl Marx paluuta?
11. HS 28.9.2008. McCain ja Obama kiistelivät ärhäkkäästi taloudesta ja ulkopoliitikasta.
12. HS 4.10.2008. Finanssikriisi voi täristellä eurojärjestelmän kivijalkoja.
13. HS 5.10.2008. Finanssikriisi tukee Obamaa.
14. HS 7.10.2008. Että vielä tämäkin.
15. HS 9.10.2008. Populistin markkinat.
16. HS 10.10.2008. HS-raati hylkäisi nykykapitalismin.
17. HS 22.10.2008. Pankkitukea antavan valtion pitää saada myös osa voitoista.
18. HS 26.10.2008. Totuuksia ja periaatteita.
19. HS 27.10.2008. Vapaavuori: rakennusliikkeet ovat rakentaneet liian ahnaasti.
20. HS 27.10.2008. Islannin pääministeri hakee Suomesta rahaa ja neuvoja.
21. HS 6.11.2008. Apua satujen saarelle.
22. HS 13.11.2008. Kiinalle kasautuu yhä suurempi vastuu maailman vakaudesta.
23. HS 20.11.2008. Muutama fantasia-rijoona elvytykseen.
24. HS 20.11.2008. Tulerojen kasvua selittävät verouudistus ja talouskasvu.
25. HS 22.11.2008. Ahneuskeskustelu leimahti irtisanomisista kärsivässä Ruotsissa.
26. HS 26.11.2008. Muistokirjoituksia Uudelle labourille.
27. HS 5.12.2008. Dalai-lama varoitti EU:ta ahneudesta.
28. HS 8.12.2008. Eettisen sijoittamisen perusteet muuttumassa.
29. HS 11.12.2008. Rahaministeriön pitää nousta johtoon.
30. HS 11.12.2008. Ministeriö kieltäisi eläkeyhtiöiden maksamat hyvitykset.
31. HS 12.12.2008. Elintasokuilua kuronut Kreikka on yhä talouden takapajula.
32. HS 13.12.2008. Kaikkien luottamus kaikkeen oli mennyttä.
33. HS 15.12.2008. Talouden taantumasta voi seurata jotain hyvääkin.

³ Samaan kategoriaan sijoittuvat saman päivämäärän artikkelit on erotettu a/b-merkinnällä.

34. HS 18.12.2008. Taantuma paljastaa löysän rahan ja ahneuden vaarat.
35. HS 19.12.2008. Hallituksen on puututtava yritysten rahoitusongelmiin.
36. HS 24.12.2008. Alakulo on terveyden merkki.
37. HS 27.12.2008. Teologi haastaa ekonomistin.
38. HS 28.12.2008a. Juhlat päättyivät tylästi.
39. HS 28.12.2008b. Vuoden syntipukit.

2009

40. HS 11.1.2009. George W.Bushin jälkeen Yhdysvaltain talous on polvillaan.
41. HS 11.1.2009. Palkkasopimuksia ei kannata lähteä paniikissa muuttamaan.
42. HS 13.1.2009. Kataisen optioehdotukselle tukea yritys- ja palkansaajapuolelta.
43. HS 20.1.2009. Maailma toivoo taikasauvaa.
44. HS 20.1.2009. Paitoja pesevä kansantalous.
45. HS 20.1.2009. Miksi USA on?
46. HS 21.1.2009. Ehtaa Rooseveltia.
47. HS 31.1.2009. Obama tuomitsee valtion syliin kaatuneiden pankkien johtajien bonukset jyrkästi.
48. HS 3.2.2009. Muutos lähtenyt alkuun.
49. HS 5.2.2009. Arvojohtajuus arvossaan.
50. HS 6.2.2009. Palkalla on merkitystä.
51. HS 8.2.2009. Globalisaatio rakas, tule pian takaisin.
52. HS 13.2.2009. Perjantai 13.päivä.
53. HS 14.2.2009. Tollot korjaamassa tollojen tekosia.
54. HS 14.2.2009. Obama veti linjaa nostamalla talousuhat ohi terrorismin.
55. HS 22.2.2009. Kun pohja pettää.
56. HS 24.2.2009. Vaatimukset kriisipankkien kansallistamisesta kiihtyvät.
57. HS 2.3.2009. Lamassa ajaututaan kohti kaoottista työmarkkinakierrosta.
58. HS 8.3.2009. Kuka hidastaisi kyytiä?
59. HS 10.3.2009. Onko kapitalismi kriisissä?
60. HS 10.3.2009. Taantuma kasvattaa suomalaisten ulkomaalaisvastaisuutta.
61. HS 14.3.2009. Taluspäättäjien hermot kiristyvät.
62. HS 16.3.2009. Harvard-professori: Taloustiede rapauttaa yhteisöjä.
63. HS 16.3.2009. Hätäapuluukulla tarvitaan ymmärrystä uusille EU-maille.
64. HS 18.3.2009. EU:n johtajat taas piirissä taantuman ympärillä.
65. HS 29.3.2009. Markkinatalouden kriisi on muistutus perusarvoista.
66. HS 30.3.2009. Barack Obaman kolmas sota käydään kotirintamalla.
67. HS 30.3.2009. Taantuma lisää talousrikosten määrää Helsingissä.
68. HS 1.4.2009. Kultakausi on ohi.
69. HS 9.4.2009. Talouden arvot, päivitysversio.
70. HS 10.4.2009. Kriiseissäkään ei saisi kadottaa todellisuudentajua.
71. HS 15.4.2009. IMF: Vilttiketjusta maailman pelastajaksi.
72. HS 16.4.2009. Talouskasvu meidän aikanamme!
73. HS 21.4.2009. Hiihtokeskuksia rakennetaan nyt riskillä.
74. HS 23.4.2009. Keskustasta tukea Pekkariuksen ehdotukselle kiristää veroja.
75. HS 23.4.2009. Kriisi pani talousteoriat remontiin.

76. HS 8.5.2009. Prekariaatti haastaa poliitikkojen ja ay-liikkeen vanhan ajattelun.
77. HS 10.6.2009. Suuri johtaja tulee ja pelastaa.
78. HS 15.6.2009. Maailmanlaajuinen taantuma iskee kipeästi myös naisiin.
79. HS 4.7.2009. YK:n taloudellisen sananvallan lisääminen auttaisi köyhiä maita.
80. HS 21.7.2009. Mikä ihmeen finanssikriisi?
81. HS 30.7.2009. Kansalaisjärjestöt kirittävät yrityksiä yhteiskuntavastuuseen.
82. HS 2.8.2009. Moraalisia ja käytännön ongelmia.
83. HS 18.8.2009. Tuetun pankin johtajan jättibonuksista myrsky USA:ssa.
84. HS 22.8.2009. Voiko Suomen sanaan luottaa?
85. HS 30.8.2009. Finanssikriisi ja ilmastoneuvottelut vetivät Reinfeldtin vakavaksi.
86. HS 5.9.2009. Nykyinen hallitus painottanut veronalennuksissa pienituloisimpia.
87. HS 8.9.2009. Mielipiteet eivät näy äänestämässä.
88. HS 8.9.2009. Verotuksen uudistamisessa on vain väärää ratkaisuja.
89. HS 24.9.2009. EU:n uudesta finanssivalvonnasta tulossa hampaaton.
90. HS 26.9.2009. Tilaisuus tekee varkaan.
91. HS 27.9.2009. Suuren kertomuksen puuttuessa.
92. HS 3.10.2009. Euroopan syksy. Säädyllinen murhenäytelmä.
93. HS 3.10.2009. Pankeille, pörssivälittäjille ja muulle finanssialalle suunnitteilla uusi riskivero.
94. HS 3.10.2009. Pannaan pankkiirit maksajiksi.
95. HS 21.10.2009. Parasta hyvinvointipolitiikkaa.
96. HS 22.10.2009. ”Brittien Liikanen” pilkkoi pankit.
97. HS 26.10.2009. Öljy on kallista ilman kasvuakin.
98. HS 31.10.2009. Yhdysvallat on ja pysyy, mutta sen tähti himmenee.
99. HS 22.11.2009. ”Työmarkkinaratkaisut eivät saa upottaa Suomea”.
100. HS 23.11.2009. Pankkikriisi ei parane sairastamalla.
101. HS 30.11.2009. Eläkekatto ei lopettaisi yhteiskuntaa kalvavaa tuloerojen kasvua.
102. HS 1.12.2009. Öljymaiden pikkuväli laukaisi uuden paniikin.
103. HS 3.12.2009. Vastuu hyvinvoinnista on kannettava yhdessä.
104. HS 5.12.2009. Keskustelu yritysten vastuusta on umpikujassa.
105. HS 11.12.2009. Nyt tarvitaan kasvua ja luottamusta vahvistavia viestejä.
106. HS 15.2.2009. Kreikan vaikeudet ovat meidänkin huolemme.
107. HS 15.12.2009. Aikalukko johtajien bonuksille pankeissa.
108. HS 17.12.2009. Vaaleihin ilman leikkauslistaa.
109. HS 18.12.2009. Sata-komitean työ jäi pahasti kesken.
110. HS 24.12.2009. Karkkikaupallisuuden makea loukku.
111. HS 29.12.2009. Mullistuksen vuosikymmen päättyy.
112. HS 31.12.2009. Uhkien vuosikymmen.

Kauppalehti

2008

1. KL 16.1.2008. Luurankojen kolinaa.
2. KL 25.1.2008. Pelko otti ohjat.
3. KL Optio 31.1.2008. Bernanke antautui poliitikoille.
4. KL 7.2.2008. USA:n demokraatit hyötyvät talouden äkkipysähdyksestä.

5. KL 25.2.2008. Rahoituskriisi uhkaa pohjoismaisia pankkeja.
6. KL 3.3.2008. Yrittäjäprofessori: totuuskomissio setvimään lama-ajan virheitä.
7. KL 10.3.2008. Wall Streetin pankkisyöksy jatkui.
8. KL 20.3.2008. Muisti palaa pätkittäin
9. KL Optio 10.4.2008. Aku Anka Wall Streetilla.
10. KL 15.4.2008. Kompuroivien johtajien häpeälomat ihmetyttävät lääkäreitä.
11. KL 28.4.2008. Mistä kapitalismiin saisi kohtuutta?
12. KL 12.5.2008. On hyviäkin pankkeja.
13. KL 4.6.2008. Koskenkylä pelkää uutta omaisuuskuplaa.
14. KL 6.6.2008. USA:n keskuspankin sisällä syvä linjariita.
15. KL 2.7.2008. Pelko kasvun hyytymisestä pahentaa EKP:n paineita.
16. KL 1.9.2008. Markkinavoimain mittelöitä.
17. KL Optio 11.9.2008. Ahneet venettä keikuttaa.
18. KL 16.9.2008. Holmström: Fediltä harkittu päätös antaa Lehmanin kaatua.
19. KL 18.9.2008. Kuluttajakin on syyllinen.
20. KL 25.9.2008. Syylliset vai syntipukit?
21. KL 25.9.2008. Obama vähän McCainin edellä.
22. KL 30.9.2008. Ranska haluaa rajoittaa huippujohtajien palkkioita.
23. KL 1.10.2008. Mustia joutsenia on aina.
24. KL 6.10.2008. Seuraavan kriisin siemen.
25. KL 8.10.2008. McCain ja Obama syyttelivät toisiaan talouskriisistä.
26. KL 9.10.2008. Älä panikoi, suomalainen.
27. KL Optio 9.10.2008. Ennusteita USA:n lopullisesta tuhosta.
28. KL 10.10.2008. Pankkien pelastaminen kiristää Britannian julkista taloutta.
29. KL 15.10.2008. Kalpala ajaa täysremonttia koko työeläkejärjestelmään.
30. KL Vip 16.10.2008. Mihin kuihtui kansanliike?
31. KL 23.10.2008. Pankit uskovat luottamuksen palautuvan vähitellen.
32. KL Optio 23.10.2008. Ekonomistit pelkkiä saappaankiillottajia?
33. KL 27.10.2008. Solidiumsoidaanko seuraavaksi yritykset?
34. KL 27.10.2008. Finanssikriisi tuo uudet haasteet johtamiselle.
35. KL 6.11.2008. Obaman hurja haaste.
36. KL Optio 6.11.2008. Työyhteisö terapian tarpeessa.
37. KL 10.11.2008. Järkevällä sääntelyllä vältetään megakriisit.
38. KL Vip 10.11.2008. EU-komissio vaatii johdannaismarkkinoille kuria.
39. KL 14.11.2008. Perheyritysten liitto sai uudet kasvot.
40. KL 15.11.2008. G-20-maiden kokous vaati kovia otteita.
41. KL Optio 20.11.2008. Tulevaisuusvaroituis.
42. KL 20.11.2008. Sauli Niinistö: säännöstelyllä ei ehkäistä uusia kriisejä.
43. KL 2.12.2008. Tauti tarttui.
44. KL 5.12.2008. Onko talous numeroita vai ihmistiedettä?
45. KL 15.12.2008. Taloustiede ei unohda psykologiaa.
46. KL 22.12.2008. Viinanen: Johtajien palkat karanneet käsistä.
47. KL 23.12.2008. Yritysjohtajista otetaan mittaa.
48. KL 30.12.2008. Ammattilaiset katsovat pörssin tulevaisuuteen.

49. KL 2.1.2009. WinCapita, hyväntekijä.
50. KL 19.1.2009. Finanssikriisin perimmäiset syyt ovat yhä vastausta vailla.
51. KL 20.1.2009. Malttia osinkopuheisiin, Matti.
52. KL 20.1.2009. Obama: USA yhä vaurain ja voimakkain.
53. KL 4.2.2009. Pankit myöntävät ahneutensa - tutkimus.
54. KL 3.3.2009. Kiinteistömarkkinat uppoavat yhä syvemmälle.
55. KL 4.3.2009. Nobelisti Krugman Greenspanista: Pyramidihuijari!
56. KL Optio 5.3.2009. Utelias muttei ahne johtaja.
57. KL Optio 5.3.2009. Reitti läpi laman.
58. KL 9.3.2009. Viisi kohtaa deglobalisaation torjumiseksi.
59. KL 10.3.2009. Epäluottamus kalvaa eläkejärjestelmää.
60. KL 10.3.2009. 1,30 euron ”kavalluksesta” potkut.
61. KL 10.3.2009. EU tukee IMF:n vahvistamista.
62. KL 12.3.2009. Kardinaali pankkiirille: kadu syntejäsi.
63. KL Optio 19.3.2009. Ja lopussa kiitos seisoo.
64. KL 19.3.2009. USA:n poliitikot löivät bonuspankkeja.
65. KL 23.3.2009. Kovat piipussa.
66. KL 25.3.2009. Moraalikato on paha vitsaus.
67. KL Optio 2.4.2009. Rahoitusmarkkinoiden haukka.
68. KL 3.4.2009. Fortumin nuorallatanssi ei voi jatkua.
69. KL 9.4.2009a. Viestintäkö Fortumin ryvetti?
70. KL 9.4.2009b. Palkkiot puhuttavat parhaissakin piireissä.
71. KL 15.4.2009. Entinen Nokia-johtaja puhuu suunsa puhtaaksi.
72. KL Optio 30.4.2009. Uusi alku.
73. KL Optio 30.4.2009. Sijoittajan sudenhetki.
74. KL Optio 30.4.2009. Missä on politiikka?
75. KL Optio 30.4.2009. ”Kuka Wall Streetia tarvitsee?”
76. KL 4.5.2009. Buffet nimesi syylliset: Ahneet, typerät ja seuraajat.
77. KL 13.5.2009. Lama kiristää yrittäjien verotusta.
78. KL 25.5.2009. Kasvottoman omistajuuden myytti on murrettava.
79. KL 28.5.2009. Rajansa ahneudella.
80. KL 5.6.2009. Cessnan bisnesjettien kysyntä tökkii.
81. KL 24.6.2009. Rekyyli iski kesäpörssiin.
82. KL 6.7.2009. Kuumaa soppaa Juntusen kauhasta.
83. KL 7.7.2009. Paavi: Säätelämätön markkinatalous pannaan.
84. KL 9.7.2009. Uutta Nokiaa ei näkyvissä.
85. KL 17.7.2009. Selvittäjä pääomamarkkinoiden kimppuun.
86. KL 21.7.2009. Yhteinen yrittäminen hiipuu.
87. KL 19.8.2009. Kun Suomi putosi puusta.
88. KL 27.8.2009. Vahvoja näkemyksiä.
89. KL 31.8.2009. Tungosta häpeäpaalulla.
90. KL 31.8.2009. Islanti kampeaa itseään suosta toipumisen tielle.
91. KL 31.8.2009. Säästetään hyvän päivän varalle.
92. KL Optio 3.9.2009. Eläimellistä menoa.
93. KL 7.9.2009. G20 laittaa ahneudelle rajat.

94. KL 9.9.2009. Ja vanha ralli jatkuu.
95. KL 15.9.2009. Riskilisät saatiin alas ennätyskovilla rohdoilla.
96. KL 25.9.2009. Gurujen vaihtoviikot.
97. KL 2.10.2009. Bonustalkoot.
98. KL 5.10.2009. Bonusrajoitukset tehoavat sittenkin.
99. KL 9.10.2009. Vanha oppi pätee yhä.
100. KL 19.10.2009. Bisnesjettien syöksykierre jatkuu.
101. KL 9.11.2009a. Turvaa ja harhaa.
102. KL 9.11.2009b. Pääomaturva on vain sana.
103. KL 20.11.2009. Korkokisa hermostuttaa pankkeja.
104. KL 23.11.2009. Veroista tunteella ja järjellä.
105. KL 30.11.2009. Rahoitussektori on pakko tervehdyttää.
106. KL 1.12.2009. Katainen on suopea pääomaveron nostolle.
107. KL Optio 10.12.2009. Varainhoitofirmojen johtajat kertovat sijoittajien ahneudesta ja pelon tasapainosta.
108. KL 10.12.2009. Riittääkö tahtoa finanssijärjestelmän remonttiin?
109. KL 10.12.2009. Islanti-tuhon ennustanut: ”Konkurssin uhka takaisin”.
110. KL 11.12.2009. Niinistö: Eduskunnan kuluista lähti 4 prosenttia ”suhteellisen kivuttomasti”.
111. KL 22.12.2009. Talouspolitiikan juopa syvenee.
112. KL 22.12.2009. Yrittäjät: Kasvuun vauhtia nopeilla päätöksillä.
113. KL 22.12.2009. Katainen torppaa uudet veroedut bisnesenkeleille.
114. KL 30.12.2009. Todistus jää ala-arvoiseksi.
115. KL 31.12.2009. Vuosi 2009 oli kuin... neliöjuuri.